

MP22

QUADERNS DE PALAFRUGELL

Llofriu

Joan Badia-Homs
Sandra Bisbe Lluís
Jordi Curbet Hereu
Maria Piferrer Saurí

Joan Badia-Homs (Palafrugell, 1941) és autor de llibres, estudis i articles, en especial sobre art i història de l'Empordà. Col·laborador de "Catalunya romànica", patró de la Fundació Josep Pla i del Patronat Francesc Eiximenis, acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

Sandra Bisbe Lluís (Palafrugell, 1972). Diplomada en Turisme. Guia Oficial de Catalunya especialitzada en història local. Ha col·laborat en revistes i publicacions locals. Subscriu les paraules de Josep Pla "el paisatge va bé al meu esperit".

Jordi Curbet Hereu (Girona, 1971). Documentalista i filòleg. És col·laborador de l'Arxiu Municipal de Palafrugell, i com a membre investigador de la Red AIEP ha publicat diversos treballs sobre ego-documents i difusió del patrimoni arxivístic català.

Maria Piferrer Saurí (Palafrugell, 1982). Llicenciada en Història i tècnica de patrimoni cultural. Ha treballat com a educadora en diferents museus gironins i a dia d'avui treballa al Consorci de les Gavarres. Ha participat en publicacions, conferències i activitats divulgatives sobre el patrimoni cultural de les Gavarres.

Núria Torra Martí (Barcelona, 1951). Dissenyadora gràfica i fotògrafa. Ha treballat per a diferents mitjans de comunicació, especialment esportius, i ha col·laborat amb Xavier Miserachs. Actualment participa en projectes sobre la història de Llofriu.

PALAI RUGELL LLOFRIU

SEGUNDA
CLASE

S. B. 3

F.E.E.

PRECIO
PESETAS

0'30

GERONA
(Puerta de Francia)

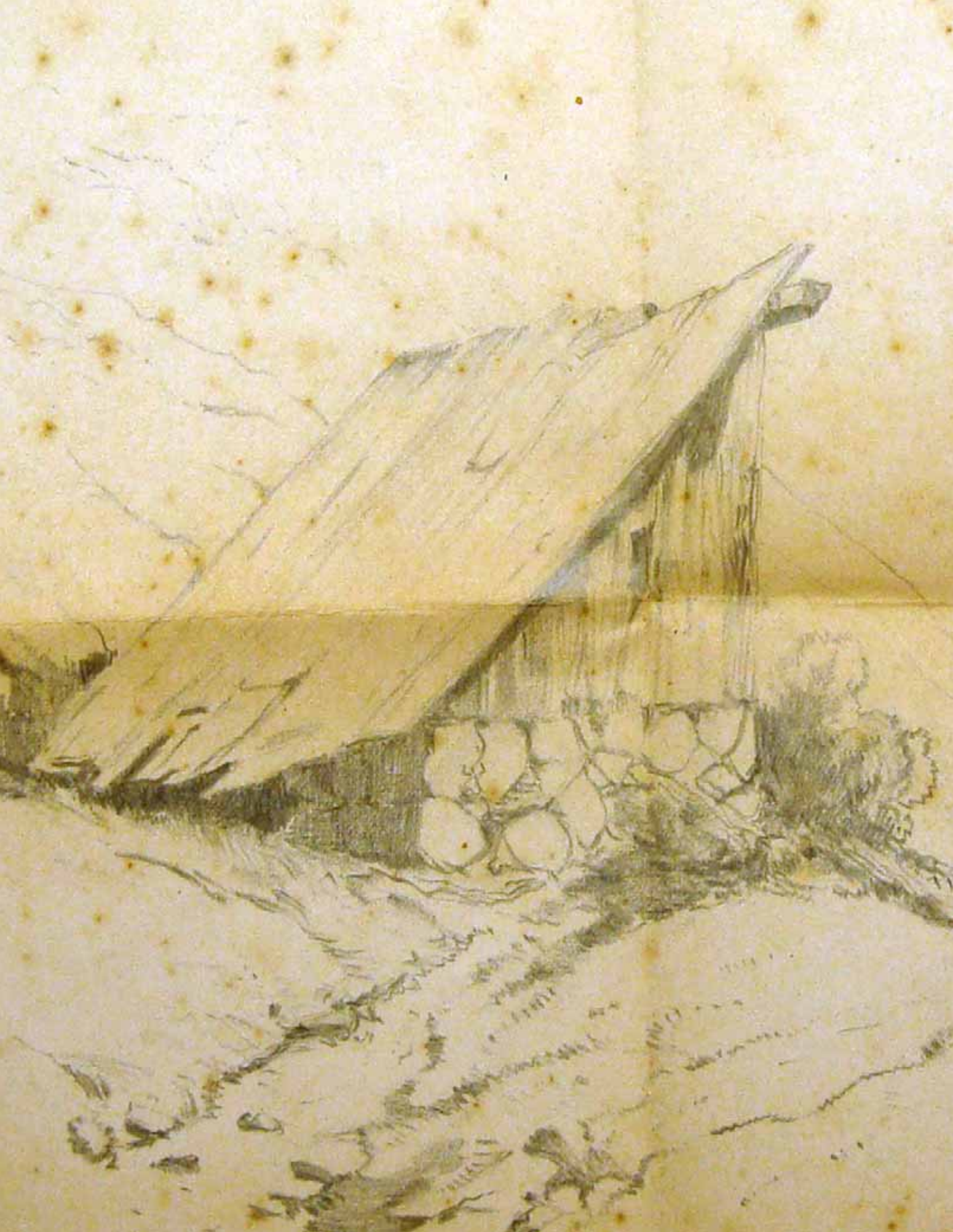
LLOFRIU

Segunda
clase

Série 0

Precio
pesetas

2'95

Llofriu

Joan Badia-Homs
Sandra Bisbe Lluís
Jordi Curbet Hereu
Maria Piferrer Saurí

QUADERNS DE PALAFRUGELL

DATA D'EDICIÓ

Desembre 2013

TIRATGE

1.000 exemplars

EDICIÓ

Ajuntament de Palafrugell

Amb la col·laboració de la Diputació de Girona

@ TEXTOS

Joan Badia-Homs

Sandra Bisbe Lluís

Jordi Curbet Hereu

Maria Piferrer Saurí

@ IL·LUSTRACIONS

Respectius autors

@ FOTOGRAFIA

Núria Torra Martí i respectius autors

IMATGE DE PORTADA

L'era de cal Frare. FOTO PELAYO SAGRERA. COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ

Ajuntament de Palafrugell

(Institut de Mitjans de Comunicació Pública

i Unitat de Publicacions)

CORRECCIÓ

Docuserveis

@ DISSENY

Lupagrafics

MAQUETACIÓ I IMPRESSIÓ

Impremta Palafrugell, SL

DIPÒSIT LEGAL

GI-1487-2013

ISBN

978-84-936116-6-8

Excepte en els casos específicament previstos per la Llei, qualsevol reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels titulars dels drets que s'indiquen en els crèdits. Dirigiu-vos a l'editor si desitgeu obtenir autorització per efectuar-les.

Agencia Agrícola Rio de Janeiro
de la Secretaría de Agricultura

Producto	Unidad	Precio
Arroz de 5000 gramos	kg	22,00
Arroz de 2500 gramos	kg	11,00
Arroz de 1250 gramos	kg	5,50
Arroz de 625 gramos	kg	2,75
Arroz de 312,5 gramos	kg	1,37
Arroz de 156,25 gramos	kg	0,69
Arroz de 78,125 gramos	kg	0,34
Arroz de 39,0625 gramos	kg	0,17
Arroz de 19,53125 gramos	kg	0,09
Arroz de 9,765625 gramos	kg	0,04
Arroz de 4,8828125 gramos	kg	0,02

El 1906 es va celebrar el primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que va accelerar la codificació del català escrit. El seu impulsor, Antoni M. Alcover, poc més tard iniciaria una fructífera relació filològica i epistolar amb la llofriuenca Irene Rocas.

P. 1

(Fragment) Foto dels anys 50 de la font de la Teula. Joan Regí i Joaquina Tarrés van a buscar aigua amb dos cànirs.

FOTO JOAN REGÍ BOIX. ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL (AMP), COL·LECCIÓ FAMÍLIA REGÍ-AGUSTÍ.

P. 2

(Fragment) Costat nord de l'església amb el campanar.

FOTO NÚRIA TORRA.

P. 3

(Fragment) Tiquets del Tren Petit al seu pas per Vall-llobrega, Llofriú, Torrent i Sant Climent.

COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

P. 4

(Fragment) Dibuix de can Surís, fet per Serafí Bassa.

FONS BASSA-ROCAS, AMP.

P. 7

(Fragment) Botiga de can Mingo ja reformada, 1973. D'esquerra a dreta, Eva Anguila Sabrià, ?, M. Dolors Sabrià, ?.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA SABRIÀ.

Índex

10	El cor de Llofriu - Joan Badia-Homs Una passejada pel poble L'església parroquial de Sant Fruitós de Llofriu Annex: Llofriu a l'obra de Josep Pla
34	Llofriu als peus de les Gavarres - Maria Piferrer Saurí Les Gavarres El megalitisme a les Gavarres. El cas de Llofriu Les fonts de Llofriu: de Pla fins als nostres dies Una activitat etnològica actual: la pela del suro
50	Llofriu i la seva gent - Sandra Bisbe Lluís La vida a pagès: treballar, menjar i callar Festes de pagès Els establiments i la venda ambulant Per anar d'un lloc a l'altre La fred, els remeis, metges i vetlla Temps de guerra Anar a estudi Festes i celebracions religioses Festes majors i balls
146	Llofriu: la memòria escrita - Jordi Curbet Hereu Escriure per recordar, escriure per allisonar Un nom que sap tothom Memorialistes llofriencs: escriptura per a la posteritat L'activitat memorialística d'Irene Rocas (1861-1947) Gracieta Bassa, el record de Llofriu a l'Argentina

IN VENTUS CRUCIS
ET TRIUMPHUS
ET VICTORIA
ET DOMINUS
ET IMPERATOR

El cor de Llofriu

Una passejada pel poble

El nucli de Llofriu, vora de la seva església de Sant Fruitós, ofereix un conjunt d'arquitectura tradicional força notable, amb racons ben atractius. El seu campanar, amb un coronament d'arcades de pedra formant creueria, és la principal senya d'identitat del lloc.

A l'entorn de les Gavarres, en terres del Baix Empordà i el Gironès, molts nuclis de població mantenen la trama d'origen medieval, pervivència de les sagreres o celleres o bé del procés d'encastellament. És un patrimoni ben conegut i apreciat: de Castell d'Aro a Sant Martí Vell, de Flaçà a Monells o de Palau-sator a Celrà hi ha molts pobles dignes d'ésser passejats amb delectació. De vegades oblidem alguns nuclis més reduïts, sovint simples veïnats, també de notable interès arquitectònic, però que no figuren a les rutes culturals més divulgades.

El poble de Llofriu, al municipi de Palafrugell, és famós al país sobretot per Josep Pla. En el transcurs de l'any s'hi celebren algunes festes concorregudes i atractives, però com a nucli històric o d'interès arquitectònic passa normalment desapercebut. La cellera ja la trobem documentada, indirectament, l'any 1121, quan el clergue Berenguer Amat llegà unes cases situades al costat de l'església de Sant Fruitós.

El petit nucli antic agrupat a la vora de l'església, pel costat de migdia s'estructura a diferents nivells pel pendent que davalla vers la riera. Avui hi podem observar edificis de caràcter tradicional i de diversa cronologia, majoritàriament dels segles ^{xvii} i ^{xviii}, però els més destacats ja pertanyen al ^{xix}. En part són testimonis d'un temps de prosperitat de l'explotació de les suredes, com can Sabrià, antiga casa Romaguera, al carrer de Baix, un casal del ^{xviii} amb importants reformes de la primera dècada del segle ^{xix}, documentades per les llandes de la façana que conserva vestigis del primitiuicoloriment als arrebossats. A la vora hi ha cal Sabater, antiga casa Rocas, que, a més dels notables valors d'arquitectura popular, mostra una inscripció llatina, gairebé horaciana, a la llinda del portal de l'any 1826: "Aquest és el repòs i el consol de Joan Baptista Rocas".

A l'extrem de llevant, el gran casal de can Bassa, molt característic de final del ^{xix}, atribuït al mestre d'obres palafrugellenc Miquel Barreda, que, per la similitud dels edificis, també deu ser autor de can Bonet, situat a poca distància vers llevant, seguint el Ramal. Can Bassa abans fou escola pública i ara és seu de l'Associació de Veïns de Llofriu. Aquí hi varen viure la folklorista i dialectòloga Irene Rocas i la seva filla, la poetessa Maria Gràcia Bassa. A l'interior hi ha uns curiosos grafitis amb escenes i missatges del segle ^{xix} i d'inici del ^{xx} que diferents membres d'aquesta interessantíssima nissaga local ens han llegat.

Portal de l'antiga casa Romaguera o can Sabrià (s. XIX), al carrer de Baix.

FOTO NÚRIA TORRA.

Una inscripció de 1826 ens crida l'atenció a l'arc de l'entrada de can Rocas (o cal Sabater).

FOTO NÚRIA TORRA.

L'església parroquial, amb el seu campanar, presideix el petit nucli; va ésser construïda cap a mitjan segle XVIII. De l'anterior en queden, com a únic testimoni, uns jocs de forja de tipus romànic, amb el conegut disseny de cintes acabades en espirals, que són clavats als batents de la porta, i alguns carreus de gres reaprofitats.

Els espais del voltant de l'església fa alguns anys que varen ésser pavimentats i endreçats amb força encert i discreció. Tanmateix, no sabem per quin motiu no es varen respectar tots els trams d'empedrat dels carrers, com determinava el Pla Especial de Protecció en el Patrimoni Històric del municipi de Palafrugell. Vora l'absis de l'església, en un d'aquests enllosats ara desaparegut, l'any 1988 hi vàrem localitzar una fita datada el 1783, que havia senyalat els límits dels termes (el delmar o decimar i primiciar) de les parròquies de Llofriu i Sant Climent de Peralta. El delme —dit també *dècima*— consistia en una desena part dels productes de la terra o les seves rendes que, en el món rural, hom havia de pagar a l'Església per al manteniment del culte, el clergat i els edificis religiosos. La primícia era un altre impost eclesiàstic que se satisfeia cada any amb part dels fruits primerencs o el bestiar. El rector, mossèn Antoni Recio, va aconseguir recuperar aquest singular document en pedra que va restar col·locat a l'interior del temple, en una capella lateral, on es pot veure.

El poc respecte envers la toponímia urbana, històrica o geogràfica d'alguns ajuntaments sovint esdevé, fins i tot, irrisori. En aquest veïnat es dona un cas divertit: el carrer que baixa cap a la riera de Llofriu va ésser batejat amb el nom de "carrer del riu Ter". La decisió té un paral·lel fluvial a Palafrugell, on el carrer que segueix el marge de la capçalera de la riera Aubi s'anomena "del riu Fluvià".

NOTA. Una primera versió d'aquest text es va publicar a la revista Gavarres, núm. 11, primavera/estiu 2007, amb el títol "El poble de Llofriu".

La fita delmera entre els termes parroquials de Llofriu i Sant Climent, de 1783, que es guarda a l'interior de l'església.

FOTO NÚRIA TORRA.

La casa Regàs i el Belvedere Georgina

Can Catalanet, un mas petit i modest, ja molt degradat, del paratge de Sobirà d'aquest terme parroquial de Llofriu, va ser rehabilitat per a nova residència durant els anys 1970-1972, amb la introducció de nous elements d'edificació que l'han convertit en un referent de l'arquitectura contemporània.

El projecte de la casa de nova planta adopta una forma sinuosa "semblant a un piano de cua", segons els mateixos autors, els arquitectes Òscar Tusquets i Lluís Clotet, amb dependències "desordenades de forma harmònica", obertes a "usos imprevistos", amb la intenció de plasmar "l'esperit iconoclasta" de la dècada de 1960. L'element més singular és el Belvedere Georgina, petit edifici en el qual es va voler introduir un habitatge funcional inspirat en els belvederes pal·ladians. En aquells moments es va considerar com un referent de l'arquitectura postmoderna, "la primera obra postmoderna sense mala consciència", segons el nord-americà Charles Jencks, reputat teòric de l'arquitectura.

El "Belvedere Georgina", a la casa Regàs, a l'indret de l'antic mas de can Catalanet, és una mostra molt interessant d'arquitectura postmoderna de principi de la dècada de 1970.

FOTO CEDIDA PER GEORGINA REGÀS.

Un altre aspecte del Belvedere Georgina, obra dels arquitectes Òscar Tusquets i Lluís Clotet.

FOTO CEDIDA PER GEORGINA REGÀS.

Als batents de fusta de la porta de l'església parroquial de Sant Fruitós s'hi van clavar peces de forja romàniques, mostra de la farga catalana medieval, procedents del temple anterior.

FOTO NÚRIA TORRA.

Els elements de ferro romànics de la porta de l'església han estat repintats, segurament per destacar-los.

FOTO NÚRIA TORRA.

L'església parroquial de Sant Fruitós de Llofriu

El document conegut més antic que esmenta l'església de Llofriu i el nucli de població que va sorgir al seu recés —la cellera— és el testament del clergue Berenguer Amat, de 26 de febrer de 1121. Aquest personatge, el darrer representant d'un important llinatge radicat a Sant Sadurní (de l'Heura), fou un dels primers de la diòcesi a pelegrinar a Terra Santa després de la primera croada. En el testament, entre altres llegats, deixà unes cases situades al costat de l'església de Sant Fruitós de Llofriu i un alou del seu terme al monestir de Sant Miquel de Cruïlles, que depenia de la gran abadia italiana de San Michele della Chiusa, al Piemont.

L'església medieval de Llofriu va ésser totalment reconstruïda al segle XVIII. És l'edifici actual, d'una nau amb dues capelles a cada costat i absis poligonal, cobert amb voltes de llunetes; al nord-oest es dreça el campanar de torre. A l'exterior del mur de capçalera hi ha una làpida commemorativa en què figura la data de 3 de maig de 1762. Cal suposar que és la d'acabament de l'obra, ja que a la finestra de la sagristia del costat sud —un volum d'edificació del tot solidari amb la resta del temple— hi ha gravat l'any 1751. És interessant remarcar que força abans, l'any 1691, el bisbe va donar llicència als veïns de Llofriu per pescar en dies de festa per fer obres —inconcretes— a l'església (ADG).

Del temple romànic en resta solament el testimoni de les peces o tires de ferro forjat clavades als batents de fusta de la porta. Hi ha quatre jocs quasi sencers i tres altres fragments. Tots corresponen al disseny de cintes proveïdes de dobles volutes o espirals, mostres de la producció de la farga catalana medieval que veiem encara en algunes portes d'església. Es considera que poden datar dels segles XII o XIII. És evident que a Llofriu aquestes peces antigues varen ésser reutilitzades al segle XVIII per decorar la porta actual, en què es combinen amb altres elements de forja de l'època de la reconstrucció: un tirador, el guardapany i claus de cabota piramidal. També

Als murs que delimiten l'espai del costat de tramuntana de l'església s'hi detecten materials d'època romana, com ara aquest fragment de vora de dòlium (gerra gran).

FOTO NÚRIA TORRA.

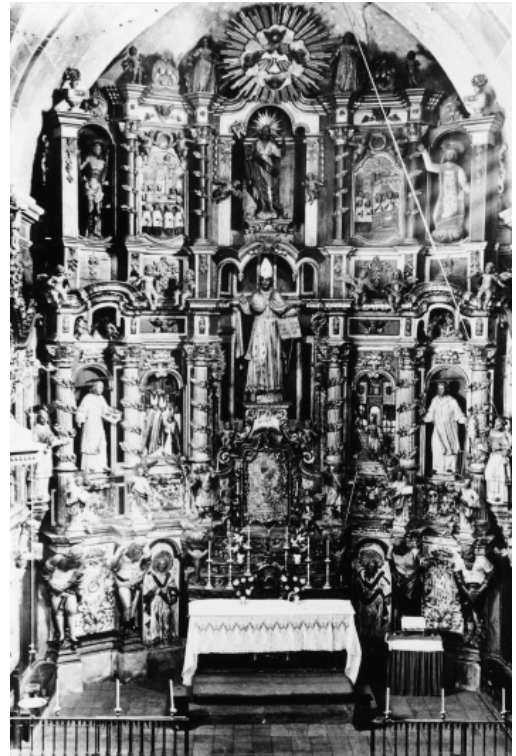
poden procedir de l'enderroc de la primitiva església romànica (o preromànica?) alguns carreus de gres ("pedra sorrenca") ben escairats i allisats que veiem reutilitzats en algunes cantonades. A més, en el parament exterior del mur del costat nord del temple actual hi veiem encastats petits fragments d'una volta amb les empremtes de l'encanyissat emprat en construir-la. Sens dubte pertanyen al temple anterior o a algun altre edifici més antic del mateix lloc.

A l'espai públic d'aquest costat de tramuntana de l'església, i a les parets de cases i horts o patis que el delimiten, s'hi observen, encastats també com a simple material constructiu, uns pocs fragments ceràmics d'època romana (àmfora, tègula, dòlia) i un altre de paviment que pot ser coetani. Cal suposar que en bastir els edificis dels segles XVIII i XIX aquests materials es trobaven escampats al mateix indret o a la rodalia immediata. Malgrat que el topònim *Llofri* sigui d'origen germànic, aquests simples indicis poden indicar uns precedents més antics del poblament.

El retaule perdut

La destrucció de 1936 va significar la pèrdua de tot l'art religiós de la parròquia. Per ara desconexim quines eren les imatges, retaules o decoracions de les quatre capelles laterals. Del retaule major barroc, que presidia el temple, se'n coneixen algunes fotografies que permeten tenir una idea molt aproximada de les seves característiques i del seu valor, certament notable. La millor imatge que coneixem per ajudar-nos a descriure'l és una fotografia de conjunt, d'autor anònim i de data desconeguda, que es conserva emmarcada a la sagristia de la mateixa església de Llofri. A l'AMP (fons Bassa-Rocas) hi ha algunes altres fotografies que mostren el retaule del tot o en part.

El retaule major barroc
de l'església de Sant
Fruitós de Llofriu,
destruït l'any 1936.
PARRÒQUIA DE LLOFRIU. AMP.

El retaule de Sant Fruitós, per la seva forma còncava, s'adaptava perfectament al marc arquitectònic, a la capçalera de l'església. Malgrat les dimensions més reduïdes, per la seva estructura i composició es pot dir que es pretenia fer una rèplica força fidel del retaule major de Sant Martí de Palafrugell, de Pau Costa. Com aquest, el retaule de Llofriu era de cinc carrers, amb sòcol, bancal, dos cossos i àtic.

Al retaule de Llofriu, el sòcol es desenvolupa a cada costat de les quatre grades de l'altar, decorades amb motius vegetals molt corbats, que tenen el sagrari al centre. Aquest sòcol és molt destacat. Té dues portes a cada costat de l'altar i les grades amb les figures en relleu de sant Pere al costat de l'Evangeli (a l'esquerra de l'espectador) i de sant Pau al costat de l'epístola (dreta). En altres dos plafons, a cada costat, s'hi afiguren grans escuts amb orla sinuosa i corona; al de l'esquerra hi observem la palma del martiri i la corona de la Glòria; el de la dreta és de difícil apreciació en les imatges que ens han arribat. Entre les grades, portes i escuts hi ha grans figures d'atlants, en nombre de sis —exactament com a Sant Martí de Palafrugell—, que simulen sostenir tot el retaule sota les columnes que separen els carrers. Quatre d'aquests atlants estan, lògicament, dempeus i mostren l'esforç en el moviment del seu cos, però els dos situats a cada costat de les grades de l'altar presenten una posició singular i estranya: encongits i amb les cames flexionades, agafant-se un genoll amb les mans.

Al bancal, el carrer central és ocupat pel gran manifestador que s'endinsa una mica en el primer cos; s'hi representa la custòdia amb l'Eucaristia. El marc, amb motlures corbades, s'acompanya de dos angelets. Al terç inferior de les sis columnes del primer cos hi ha adossades les figures de dos àngels de la Passió —a cada costat del manifestador— i dels quatre evangelistes; entre elles hi ha quatre plafons amb escenes del cicle de la Passió. Només aconseguim identificar sense gaires dubtes el tron d'Herodes, a l'esquerra, i Crist a l'hort de Getsemaní, a la dreta.

Costat nord de l'església amb el campanar.
FOTO NÚRIA TORRA.

Vista de l'església de Sant Fruitós (s. XVIII) des de ponent.
FOTO NÚRIA TORRA.

El primer cos és emfasitzat per l'element més destacat del retaule, la fornícula central amb una gran imatge del patró, sant Fructuós, que s'endinsa força en el segon cos. El sant hi és representat vestit de pontifical, amb mitra i en posició de beneir, amb un llibre a la mà esquerra. La seva peanya té un petit àngel a cada costat. A cada banda de la fornícula hi ha la palma del martiri i el bàcul. Els carrers, en aquest nivell, són separats per sis columnes de fust estriat, ornamentació helicoïdal de garlandes i capitells d'ordre compost. Als extrems hi ha dues fornícules amb les imatges de sant Llorenç, que porta la graella, a la dreta, i de sant Esteve, que mostra les pedres del martiri, a l'esquerra. Als espais propers a la fornícula central hi veiem plafons amb relleus de la vida del patró: la seva consagració, a l'esquerra, i Fructuós a la presó batejant el catecumen Rogacià, a la dreta. Aquest primer cos està separat del segon per un destacat entaulament, força ample, que es corba damunt dels carrers dels extrems: sobre la cornisa es distribueixen sis àngels de cos sencer que toquen instruments musicals en diferents postures i força moviment.

El segon cos està centrat per una fornícula gran amb la imatge de sant Joan Baptista. Als carrers dels costats hi ha plafons amb relleus de les escenes de Fructuós, Eulogi i Auguri davant del jutge (probablement), a la dreta, i de l'enterrament del patró, a l'esquerra. A les fornícules dels extrems hi trobem les imatges de sant Sebastià, a l'esquerra, i de sant Ignasi de Loiola, a la dreta. Hi ha només quatre columnes amb garlandes helicoïdals, i no són estriades sinó llises; al marc de la fornícula central i als extrems han estat substituïdes per pilastres; també tenen forma de pilar els basaments de les dites columnes.

Un entaulament força rectilini inicia l'àtic, coronat al centre per un gran medalló radiant dins el qual es representa la Divinitat en la figura del colom que sorgeix dels núvols, també envoltat de raigs. A cada costat hi ha les figures simbòliques de la Fe, a l'esquerra, i de l'Esperança, a la dreta, a més de dos àngels i dues copes amb flors.

L'església de Sant Fruitós avui. Interior amb el presbiteri.

FOTO NÚRIA TORRA.

Per ara no s'ha identificat l'autor (o, més ben dit, els autors) d'aquest retaule ni la seva cronologia. És probable que hi figurés alguna data, potser als escuts del sòcol, però amb les fotografies de conjunt que coneixem és impossible esbrinar-ho. És evident, tanmateix, que el retaule de Llofriu és força més tardà que el de Sant Martí de Palafrugell, precisament perquè és un exemple clar de la influència de l'activitat de Pau Costa i els seus col·laboradors, encapçalats per Josep Pol, en aquesta rodalia. D'altra banda, per la seva factura i estructura arquitectònica és, en el seu conjunt, una mostra clara del pas cap al neoclassicisme. Les columnes, per exemple, són estriades i amb garlandes, però ja sense gaire moviment ni riquesa ornamental. Al cos superior ja no són estriades o bé han estat substituïdes per pilastres.

Aquest segon cos, juntament amb la gran figura de sant Fruitós i l'àtic, presenten un alleugeriment ornamental amb pilastres, entaulament pla i imatges força més rígides, una clara evolució cap a l'academicisme. Al retaule de Llofriu s'hi detecta, doncs, un canvi estilístic i formal de baix cap a dalt. El sòcol i el primer cos amb l'entaulament, però sense la imatge del patró, és la part més barroca, amb més corbes i moviment en les figures. A més de tenir en compte l'estructura general del retaule, com hem assenyalat al principi —l'adaptació al marc i la concavitat, les grans fornícules—, és en l'esmentada meitat inferior on trobem altres analogies ben clares amb el retaule de Sant Martí de Palafrugell: la rellevància de les grades i el manifestador (on també s'hi representa la custòdia), les columnes estriades, els àngels músics del cornisament intermedi, les portes del sòcol... En aquest sentit són, tanmateix, les figures dels atlants les que ens apropen ambdues obres de manera singular. Al retaule de Llofriu, malgrat l'espai més reduït, hi trobem sis atlants, com al de Palafrugell. Resta clara la voluntat d'imitar l'obra de Pau Costa, fins i tot incorporant dos atlants ajupits a cada costat de les grades per completar el nombre de sis.

Sembla clar que cal atribuir el retaule de Llofriu com a mínim a dos autors diferents. Potser hi va haver una interrupció en el transcurs de l'obra, que ajudaria a explicar les diversitats apuntades. La seva datació més lògica

Interior de l'església.
Capelles laterals
del costat de migdia.

FOTO NÚRIA TORRA.

l'hem de situar a la segona meitat del segle XVIII i segurament el seu acabament en una data força avançada. Per aquest motiu, ja vàrem comentar que no sembla prou convincent pensar en una intervenció de Josep Pol, deixeble de Pau Costa i autor del retaule de Sant Sebastià de la Guarda, perquè l'any 1702 Pol ja era un escultor actiu. Tant de bo que alguna troballa futura als arxius permeti esclarir l'autoria i exacta cronologia d'aquest interessant retaule desaparegut.

A les fotografies s'aprecien parcialment els laterals del retaule, que ocupaven els costats del presbiteri, amb dos grans plafons de talla. No és possible esbrinar les escenes que representaven. Són simètrics i emmarcats per decoracions clarament barroques, amb cornisaments sinuosos, decoració vegetal i sengles àngels als coronaments. S'hi veuen dues imatges exemptes: un sant cardenali no ben identificat, al costat esquerre, sant Ramon Nonat, a la dreta i els busts de dos altres sants. També es pot identificar la trona, al costat nord de la nau, prop del presbiteri, que sembla de pedra. Sobre el gros dosser, de fusta, hi havia un altre àngel de talla.

Gràcies a les investigacions de Jordi Curbet (coautor d'aquest llibre) a l'Arxiu Diocesà de Girona, podem saber que l'any 1792 es van contractar dos retaules per a les capelles laterals de l'església parroquial de Llofriu, amb l'escultor Jaume Roure, resident a la Bisbal. El primer per a la capella del Roser, on ja hi havia un basament de retaule col·locat al qual s'adaptaria el nou; l'altre per a la capella del Sant Crist i Nostra Senyora Antiga. També havia de fer la trona, que havia de ser "com la de Palamós", sens dubte aquella que veiem a les fotografies. Ens preguntem si Jaume Roure podria ser l'autor de la part superior, més tardana, del notable retaule major de Sant Fruitós; és una possibilitat a considerar.

NOTA. Una primera versió d'aquest text es va publicar al núm. 16 de *Quaderns de Palafrugell* (Pérez Santamaria, Aurora. "L'art religiós a Palafrugell": Badia-Homs, Joan. "L'església parroquial de Llofriu", p. 123-130).

Làpida commemorativa al mur de l'absis de l'església: 3 de maig de 1762

FOTO NÚRIA TORRA.

Memòries lapidàries de la primera pedra

Al mur de capçalera, a l'exterior de l'absis de l'església de Sant Fruitós, hi ha la làpida que commemora, com ja hem indicat, l'acabament de l'obra, i no pas l'inici, el dia de Santa Creu de Maig, d'acord amb la inscripció acompanyada d'una creu: *verus crucis / triumphus / die 3 may / 1762*.

No és gens habitual l'existència de làpides commemoratives del començament o del final de l'obra a les nostres esglésies, però singularment en aquesta rodalia del Baix Empordà en trobem, com a mínim, tres més, totes col·locades també a la cara externa dels murs de la capçalera. A Sant Vicenç de Torrent recorda que la primera pedra es va col·locar l'any 1724; a Sant Climent de Peralta la data és de 1751, mentre que a Sant Vicenç de Regencós és força menys antiga, de l'any 1805.

Josep Pla escrivint, com era habitual, a la sala del mas, a Llofriu, l'any 1964.

FOTO LLUÍS PERMANYER. FUNDACIÓ JOSEP PLA.

Annex: Llofriu a l'obra de Josep Pla

Josep Pla és un dels escriptors més grans del país de totes les èpoques, un dels principals responsables de la pervivència de la literatura catalana en una època molt fosca i difícil, molt pitjor que l'actual, que ja és dir. Tot i tenir la necessitat de guanyar-se, en bona part, la vida, escrivint articles en castellà en la postguerra, sobretot a la revista *Destino*, tota la seva literatura transcendent, tots els seus llibres fonamentals, van ser escrits en català: l'obra completa arriba a la xifra impressionant de 45 volums.

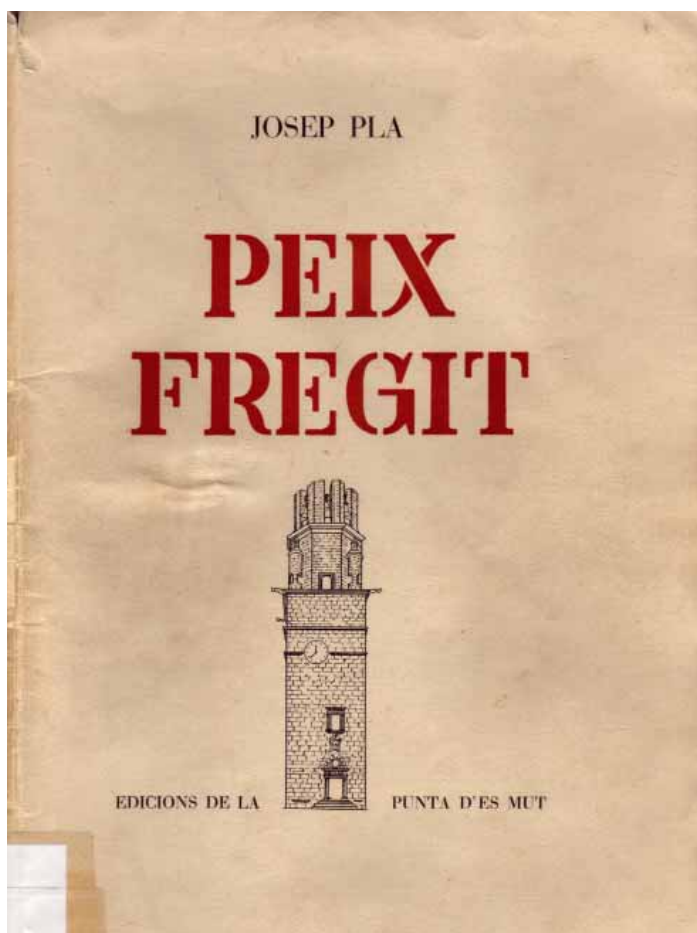
Pla definiria d'aquesta manera, i ja en un moment primerenc de la seva carrera, una idea personal del país:

“Sóc i he estat sempre localista, això és, un home que està disposat a dir en tot moment que no hi ha res al món com les coses de Palafrugell. Més enllà de Palafrugell hi ha un primer cercle dins del qual, si dieu a un home o a una dona:

—Bon dia; avui fa bon temps—us responen: —Bon dia; sí, sembla que fa bon temps... —i això és agradable.

(“Mitja hora amb Josep Pla. Autoentrevista”, *Revista de Catalunya*, 14 de novembre de 1928. Publicat a *Obres Completes* (OC) 43: “Caps-i-puntes”)

El localisme de la literatura planiana esdevé un dels ferments del seu esperit universal. Després d'haver

Josep Pla. *Peix fregit*. Palafrugell: Edicions de la Punta d'es Mut, 1954.
FUNDACIÓ JOSEP PLA.

corregut més de mig món Josep Pla va tornar, va passar els anys de maduresa i vellesa al mas Pla, on va escriure les seves obres més importants i on va morir el 23 d'abril —diada de Sant Jordi— de 1981, i va ser enterrat al cementiri de Llofriu, com ell volia i havia manifestat reiteradament en diversitat dels seus escrits:

“Vaig néixer a Palafrugell, al carrer del Progrés d'aquesta vila, el 8 de març de 1897, ara fa exactament vuitanta anys. Vaig passar la meua infància i una part de la meua adolescència a Palafrugell, exactament al Mas Pla, que forma part d'una parròquia molt petita, anomenada Llofriu, avui sense rector, que constitueix un dels suburbis de Palafrugell. Després, vaig marxar del rodal, vaig viure molts anys a l'estranger i, ja vell, vaig tornar a casa, on potser moriré aviat i espero ser enterrat al cementiri de Llofriu, com és natural.”

(OC 38, “Escrits empordanesos”: “Un petit pròleg”, mas Pla, Llofriu, primavera de 1977)

El mas Pla, l'arrel familiar, és molt present al llarg de la seva obra tan extensa; les cites serien inacabables. Ens centrarem només en les referències al poble de Llofriu i la seva gent que, com és lògic, també hi té una certa presència — la curiositat de Pla era infinita.

Pla tenia la idea que el poble de Llofriu era, més aviat, tradicionalista, fins i tot reaccionari, en contraposició a Mont-ras, poble republicà. Però, no seria, tot plegat, una figura literària fonamentada, únicament, en la troballa d'unes boines vermelles? Vegem-ho:

Façana del mas Pla, avui. A *El campanaret* (publicat al volum 8 de l'OC: Els pagesos) Josep Pla ens ha deixat descripcions literàries de gran atractiu del poble de Llofriu i també del seu mas.

FOTO NÚRIA TORRA.

“Llofriu és un poble de pagès de terres magres —un poble de pagès cent per cent— tancat, pobre, sofert, de gent molt retinguda, que fa una vida arcaica... Sospito que una bona part del poble té les idees corresponents a la magra vida que fa, perquè quan es va acabar l'última guerra es veié que sortien de les calaixeres unes boines carlistes que mai ningú no hauria sospitat. Llofriu té recolzades molt boniques, idíl·liques, com saben els pocs pintors que hi han estat...”

Mont-ras, amb ajuntament propi, és la contrafigura de Llofriu. Si Llofriu és un poble mut, esquiu i reaccionari, Mont-ras, sobretot el Mont-ras de la nostra joventut, fou un poble cridaner, obert i republicà.”

(OC, vol. 7: “El meu país”, p. 608)

“L'àvia Marieta era filla de Mont-ras i de la família Vilà-Colom. Mont-ras tenia fama de ser un poble legalment reconegut, amb ajuntament, caracteritzat per la tendència a la fraseologia esquerrana. [...] La que fou més tard l'àvia Marieta es casà amb el meu avi Josep Pla Fàbregues. Llofriu era considerat el contrari de Mont-ras: un poblet agregat a Palafrugell, reaccionari, clerical, amb evidents característiques carlistes.

(OC 44: “Darrers escrits”, p. 32-33)

Al llibre *Notes disperses* hi trobem una curiosa evocació de la festa major d'abans de la guerra i dels seus músics:

“Festa Major de la parròquia de Llofriu (26 agost 1932). Han llogat una orquestra i ha calgut estatjar els músics en diverses cases particulars, com habitualment succeeix. N'han arribat dos, que segons han dit, són el trompeta i el vocalista. A pesar de l'ofici que fan, m'han semblat bona gent.

A la sala gran del mas Pla l'escriptor hi solia treballar, a recés de la campana de la llar.

FOTO NÚRIA TORRA.

En el moment d'entaular-se, els pagesos han dirigit als músics unes mirades que m'han semblat escassament deferents.

—No us han agradat els músics? —he preguntat, tot just havent sopat, a un pagès.

—Què vol que li digui? —m'ha respost el pagès—. Els músics, quan toquen, estan bé. No hi ha res a dir. A l'hora de sopar és una altra cosa. No és pas que jo cregui que els músics no hagin de menjar... però mengen massa, mengen com lladres, ¿comprèn?

—Potser això de bufar els fa venir gana...

—I el canvi d'aires, no en dubti ni un moment..."

(OC 12, "Notes disperses", p. 267-268)

Pla fa servir sovint la petita "parròquia de Llofriu" de targeta de presentació. I no s'escapen del seu interès persones que va tractar al poble, com ara un parell de rectors —mossèn Birba i mossèn Francisco, que em sembla que es deia Quintana, de cognom. Els va conèixer en moments molt distants de la seva vida, el primer de jove, quan estudiava, i el segon de molt més gran, quan havia retornat a l'Empordà:

"Un dia, trobant-me a Olot divagant pels carrers —esperava un amic que m'hi havia portat, que hi tenia feina—, se m'acostà un jove que em digué que era periodista.

—Vostè és periodista? —li vaig dir rient—. Hauria valgut més que hagués estudiat la carrera d'apotecari i hagués tingut una farmàcia. Hauria guanyat més diners. Què se li ofereix?

En aquesta habitació hi va morir Josep Pla per la diada de Sant Jordi de 1981.

FOTO NÚRIA TORRA.

—Li voldria fer un entreviu...

—D'entrevius, n'hi ha de moltes classes. ¿Vol fer un entreviu per publicar-lo en algun paper o per no publicar-lo? Em sabria greu que vostè perdés el temps...

—El meu diari és més aviat parroquial, com gairebé tot en aquesta població.

—Jo també sóc parroquial. La diferència és que jo sóc parroquial de Llofriu, que és un poblet de 250 habitants, i vostè n'és de la població més industrialitzada d'aquesta província. Comprèn? ..."

(OC 43, "Caps-i-puntes": "Olot, com a gran centre artístic pirinenc" (1977), p. 391.

"Mossèn Francisco, que és el senyor rector de Llofriu —que és la meua parròquia— i encarregat de la de Torrent, que és la veïna, compareix al mas, amb el seu cotxet, cap al tard d'un dia del mes d'agost de 1977. Com que portem, per ordre de l'Estat, dues hores d'anticipació sobre l'hora del sol, la tarda és molt llarga, de manera que si el senyor rector arribà a les set, era que érem a les cinc de la tarda. En tot cas feia molt bon temps, calorós i estival, perquè aquest any, l'estiu, l'ha fet pel setembre, com deuen recordar les persones del país observadores i il·lustrades.

El meu coneixement de mossèn Francisco no és gaire concret. Només sabia que és un home molt viatjat, fill d'una família de pagesos importants de Sant Gregori, que és una parròquia que toca a Girona pel Pont de la Barca, a l'altra banda de la Devesa i del Ter. El jove not es féu capellà al seminari de Girona i els primers càrrecs que ocupà a la cúria foren de la més gran humilitat. Un dia que el vaig trobar al ramal de Palafrugell, em digué que havia estat destinat a Albanyà, parròquia empordanesa de la frontera, gairebé totalment dedicada al contraban. Eren molt bona gent, molt intel·ligents, d'una astúcia incomparable. Dominaven la frontera d'una manera

Un altre aspecte de l'interior del mas Pla.

FOTO NÚRIA TORRA.

total, tant d'Espanya a França com al revés. Pel mossèn el contraban era una cosa insignificant. “D’una manera o altra havia de viure la gent!” —em digué amb una mitja rialla. Hi vaig estar conforme totalment. “A Albanyà —em digué— tothom era contrabandista, però eren feligresos, i era aquest fet el que m’interessava”.

Els capellans rurals són els que coneixen el país que trepitgen. En general ho fan molt bé. I això deu explicar la duració fenomenal de l'Església. [...]

El rector de Llofriu tenia un cotxet petit i més aviat arcaic, que ell anomenava la tartaneta esgavellada. M’hi vaig carregar, com un paquet qualsevol, com sempre faig en els cotxes dels altres. No he tingut mai cap mitjà de locomoció personal, perquè sóc inhàbil i un badoc inqüestionable. Sóc de l’època de les tartanes, i jo sabia enganxar un cavall a una tartana. El reverend guia el cotxe amb una gran parsimònia, a poc a poc, amb una calma admirable. [...]

El reverend enfilà la carretera amb la calma del capellà de sotana. Es mirà mig rient la parròquia de Llofriu —que quedà a l’esquerra— i em digué que Llofriu anava endavant. Molt més que Torrent. Torrent és un poble adormit. “Però vostè —li vaig dir— té la casa rectoral a Torrent”. “La de Llofriu era inhabitable, tot i tenir un bon hort. La de Torrent és millor i més agradable. Jo no he estat mai un capellà d’hort ni de cacera, vull dir d’escopeta. Jo sóc de Sant Gregori, compren?”. “Comprens”.

[...]

Molts anys enrera —el meu record és com una ombra— tinguérem de senyor rector de Llofriu mossèn Birba... A Llofriu la casa rectoral posseïa un hort gran i fèrtil, molt ben girbat, però no crec pas que mossèn Birba fos un rector de fanga i càvec, de dardell caçador, ni d’escopeta, ni d’àpats de feligresos. Mossèn Birba era un

capellà molt jove, alt i prim, molt erudit, extremament simpàtic (sense enraonar massa), que ajudà a ulls clucs tots els seus parroquians. Llavors encara hi havia l'arxiu parroquial, que fou destruït en la darrera revolució. La seva ordenació era una mica vaga. Llegí els papers, hi posà un ordre perfecte. Fou ell que em digué —essent jo estudiant de batxillerat— que la casa vella del Mas Pla era de l'època de la guerra dels remences... La casa nova del Mas Pla és molt posterior: és de principis de la fil·loxera a França. És a dir, de quan els francesos vingueren en aquest país a comprar raïms, que pagaven amb lluisos d'or... Fascinats probablement per les monedes d'or, els meus avantpassats construïren aquesta casa enorme, absolutament romana, i que amb les idees i la pobresa d'avui em sembla tan absurda i freda. Mossèn Birba, després de Llofriu, anà de rector a Borrassà, que ja és una parròquia, a l'Alt Empordà, de més categoria...

Al començament d'aquests quilòmetres vaig explicar a l'actual rector de Llofriu aquestes velles històries de la seva parròquia. M'escoltà amb un silenci absolut i havent acabat em digué, amb vaga rialla, pàl·lida i trista:

—Sí senyor! En aquesta cúria, sempre hi ha hagut capellans de primer ordre, com mossèn Birba. I encara n'hi ha algun avui, no es pensi!

[...]

Com que la posta de sol s'havia acabat, vaig tractar de portar la conversa cap a d'altres indrets.

—L'agregat de Llofriu, que és la meva parròquia —digué mossèn Francisco—, va molt bé. S'hi ha fet moltes coses que han donat treball. Tot va tirant bé. Ara, la parròquia de Torrent, de la qual sóc encarregat, i el municipi, tot plegat és una mica esmorteït...

—Vol dir adormit...

Josep Pla l'any 1951
cargolant la cigarreta
davant la porta del mas.

FOTO JOHN LANGDON-DAVIES.
ARXIU MUNICIPAL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS.
PROCEDÈNCIA: PATRICIA LANGDON-DAVIES.

Josep Pla.
El meu país.
Barcelona: Ed.
Destino, OC VII,
1968.

FUNDACIÓ JOSEP PLA.

—És gairebé adormit, exactament. No li estranyi que visqui a Torrent. L'edifici de la parròquia de Llofriu no em convenia de cap manera. A Torrent, la parròquia és més habitable. En tot cas són dos pobles tan propers que, amb el cotxe que tinc, la distància no és res.

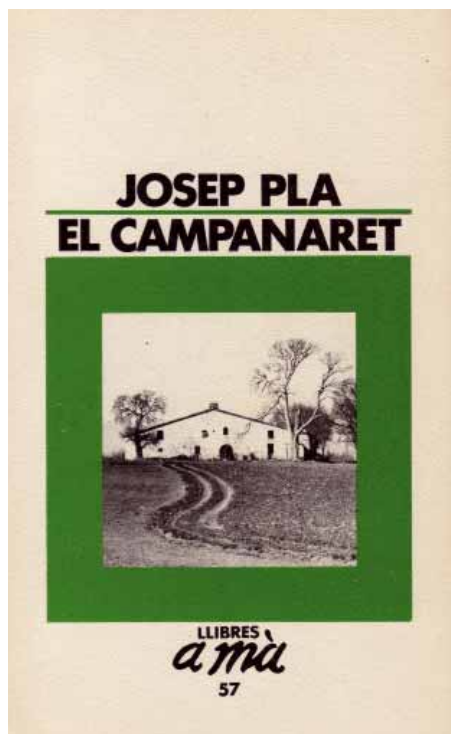
—A Torrent hi tenen casa més persones adinerades que a Llofriu. Llofriu és un poblet molt tradicional però tirant a pobre. Mont-ras havia estat un poblet republicà i a Llofriu hi havia hagut carlins. Ara, a Torrent, hi ha algun turista ric. A Torrent, anys enrera, hi havia una desgràcia: el cementiri era ple d'herba, tenia una botànica massa invadent. S'ha de suposar que...

—És clar, és clar... —em diu. I després d'una pausa afegeix el clergue: —A Torrent hi ha l'ermita de Sant Llop, que no és gaire freqüentada. Des d'aquesta ermita es veu un panorama sobre l'Empordà Petit literalment prodigiós. A mi m'agraden aquests entreteniments tan senzills, no hi puc fer més...

(OC 43, "Caps-i-puntes": "L'Alta Garrotxa i el Vallespir" (1977), p. 455-458, 486-487, 525-526.

Pla va dedicar un petit retrat al carter de Llofriu, que, com en tants poblets, era un personatge polifacètic i polivalent perquè també feia de campaner i d'enterramorts. Ara, a l'Empordà, hi ha nouvinguts que volen fer emmudir la veu arcaica i tradicional de les campanes!:

"Vingué a veure'm l'escolà de la parròquia on visc habitualment. Portava un paper a la mà. Cada any passa el mateix. Era el rebut de les deu pessetes que paguem els feligresos anualment per tenir els serveis assegurats de la campana de la parròquia —campana que compràrem no fa pas gaires anys, tots plegats, en constatar que la campana antiga, el vent de la darrera revolució i guerra civil se l'havia emportada. Es paga per vençut —cosa que és sempre agradable. Aquests serveis comprenen els tocs d'oració, matinal i del capvespre, les funcions religioses i tot el que fa referència als tocs familiars: els tocs familiars de naixements, bateigs, i casaments i els

Josep Pla. *El campanaret*.
 Barcelona: Ed. Destino, Llibres a mà, 57, 1986.
 FUNDACIÓ JOSEP PLA.

funeraris. Tot això és molt important —molt més important que la immensa majoria de coses que porten els diaris. Ho paguem al campaner. A la parròquia, desgraciadament, no hi ha senyor rector, però el campaner —que a més és carter, enterramorts i excel·lent treballador de la terra— és un xicot candorós, infatigable i eficaç. El seu servei és perfecte, i aquest precari impost que li paguem és un dels pocs que paguem a gust. Nosaltres, pobres habitants de la parròquia de Llofriu, què sabem el que passa? En aquest nucli de tres-cents habitants màxim es reben cada dia dos diaris. On va el diner? En què es desprèn? Es desprèn bé? De tot això —i de tantes coses— què en sabem? L'única cosa que saben —algunes, poques, persones— és que ara vivim en règim d'economia dirigida i que aquest règim ha augmentat sense parar, considerablement, el nombre de paràsits. L'impost del campaner es paga amb gust, primer perquè és voluntari i després perquè serveix: el campaner toca la campana, i els seus serveis són molt més positius que molts altres plens de fums, de vanitat i de gorres d'uniforme i que no són més que improvisacions anàrquiques i a la que salta.

De vegades, trobo, per aquests corriols del país, el meu amic Lluís, que ve de portar les cartes per les masies dispersades.

—Ah, Lluís! —que jo li dic—. Com està? Està bo?

—Sí senyor. Anem tirant.

—Estic content de veure'l, entre altres raons, perquè vostè, com a enterramorts, m'enterrarà.

Primer, quedà sorprès. Després, féu un somriure, circumspecte i cortès. Em contestà:

—Sí senyor. Jo l'enterraré i l'enterraré bé, perquè aquesta és la meva obligació, com vostè sap...”

(OC 30, “Articles amb cua”: “Encara sobre campanes” (1965), p. 518-525)

Josep Pla va voler descansar a la tomba familiar del cementiri de Llofriu.

FOTO NÚRIA TORRA.

El cementiri parroquial de Llofriu.

FOTO NÚRIA TORRA.

‘El campanaret’

Fins aquí un breu repertori, escollit una mica a l'atzar, de les referències sobre Llofriu i la seva gent a l'extensa obra de Josep Pla. Però el nostre escriptor ens ha deixat també un retrat molt precís del seu poble a la narració titulada *El campanaret*, una de les peces de la trilogia que forma el volum vuitè de les *Obres Completes*: *Els pagesos*. Ens trobem davant d'una ficció literària. El poble de ficció és Torrentbò, on hi ha el mas d'Avall, on l'autor és acollit per la seva tia i el seu cosí germà en una estada prescrita pel metge que suggerí “un clima sec, de mitja altura, plàcid, un poblet sense diversions fatigoses”. A la gran majoria de les descripcions s'identifiquen el mas Pla i el poble de Llofriu de forma exacta i precisa:

“Torrentbó és un minúscul vilatge situat, escalonadament, sobre un torrent... El torrent baixa de la serra de ponent... En el marge inferior, seguint la riera hi ha els horts de la població...”

“Si l'església de la part de fora era freda, l'interior tenia aquella mica de gràcia rústica del verisme barroc. Era dedicada a sant Fructuós, que és un sant que, després del Concili de Trento, ha coadjuvat a la fructificació de la terra de secà. Hi havia uns santets de fusta, a les parets i en els altars, que s'assemblaven a la gent del poblet, cosa que donava una barreja de versemblança i d'ironia a la concepció religiosa dels pagesos. Sobretot els sants que presentaven la calvície eren iguals a la gent que presentava aquesta pega... L'església fou ignominiosament devastada a l'època de la revolució del 36 i, de totes aquestes plausibles intimitats daurades, no en quedà ni rastre...”

Per les pàgines d'*El campanaret* s'hi descriu la vida dura i austera dels pagesos i hi desfila el microcosmos humà del poblet: els propietaris i els masovers, l'alcalde pedani, el senyor rector —que identifiquem fàcilment amb els mossens que apareixen en altres llibres que hem esmentat— els assistents a la tertúlia esporàdica del

JOSEP PLA

EL CAMPANARET

mas, el metge, el veterinari, el ferrer, el paleta, l'ambient de la barberia i de l'hostal, les modistes, l'escola, les festes, el pas de l'any... I, sobretot, els aspectes i vivències diverses d'un poblet de pagès dels anys de joventut i maduresa de l'autor. Les descripcions del paisatge, les descripcions físiques del poblet i dels masos, els retrats dels personatges, divertits i de gran atractiu, fruit de l'observació del món rural, conjunten un extraordinari estudi costumista d'un poble de pagès, indubtablement inspirat en Llofriu.

Sobretot si coneixem i estimem el poble de Llofriu (i l'Empordanet planià) ens és recomanable llegir, i rellegir, de tant en tant, *El campanaret*. El millor prosista català del segle xx l'ha convertit en matèria literària d'alta qualitat, un homenatge permanent al seu poble.

Bibliografia

Badia-Homs, Joan

- (1977). *L'arquitectura medieval de l'Empordà I*, Diputació de Girona, p. 243.
- (1985). *L'arquitectura medieval de l'Empordà II-B*, 2a ed., Diputació de Girona, p. 513.
- (1988). "Notes arqueològiques de la parròquia de Llofriu". Suplement del Full Parroquial - Sant Martí de Palafrugell, núm. 32, novembre 1988.
- (1989). "Sant Fruitós de Llofriu", *Catalunya romànica. L'Empordà I*, vol. VIII, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 226-227.
- (1995). "L'activitat de l'escultor Josep Pol a Palafrugell (primera meitat del segle XVIII)". *Estudis del Baix Empordà* 14, Institut d'Estudis del Baix Empordà, p. 177-186.
- (1997). "Els retaules de Palafrugell, desapareguts: 4. El retaule de Sant Fruitós de Llofriu". Suplement "Història i històries", *Revista de Palafrugell* núm. 47, setembre de 1997.
- (2007). "L'església parroquial de Sant Fruitós de Llofriu". Pérez Santamaria, Aurora. *L'art religiós a Palafrugell*. Quaderns de Palafrugell 16, Ajuntament de Palafrugell, Diputació de Girona, p. 123-130.
- (2007). "El poble de Llofriu". *Gavarres* núm. 11, primavera-estiu 2007, p. 106-107.

Llofriu als peus de les Gavarres

Les Gavarres

Així es coneix la formació muntanyosa suau i discreta que forma part de la serralada litoral i que uneix la costa amb el rerepaís gironí. D'aquest massís el Pla d'Espais d'Interès Nacional (1992) en va protegir 28.740 hectàrees.

Les Gavarres van estar densament poblades i explotades en altres temps. A dia d'avui l'economia i la comoditat han fet que la població davalli de les Gavarres cap a la plana. Ara bé, com un fil imperceptible però que fa justícia a la llarga relació establerta de fa tant de temps entre nosaltres i el massís n'ha quedat un mirada, un neguit nostre que fa que la mirem i vulguem saber el perquè d'un camí, d'una paret de pedra seca, d'un bosc madur, d'un bosc jove, d'una sureda pelada o d'una font. El massís de les Gavarres atresora silencis tota aquesta memòria d'altres temps.

Sense perdre la visió de conjunt podem dir que Llofriu en té relació i influència directa en la petita part que correspon a Palafrugell. El que podem extreure d'aquest petit vincle entre Llofriu i les Gavarres és el que exposem tot seguit. Esperem que la lectura sigui un suggeriment a caminar, descobrir o redescobrir les Gavarres. Cal dir que la informació que publiquem no és inèdita sinó que és el fruit de sumar totes les petites porcions de Gavarres i Llofriu que hem trobat arreu i que l'única virtut que persegueix és facilitar-vos-la en un únic capítol.

Vista frontal del possible paradolmen Cova del mas Estela.

FOTO NÚRIA TORRA.

El megalitisme a les Gavarres. El cas de Llofriú

L'anterior referència que fèiem a la memòria atresorada per les Gavarres ens remunta a la Prehistòria. Durant el període que es coneix amb el nom de Neolític mitjà i Calcolític es desenvolupen un seguit de construccions que es coneixen amb el nom de megàlits —de *mega* ('gran') i *lithos* ('pedra')— per la grandària de les pedres usades en la seva construcció. Aquestes construccions serien els dòlmens, els menhirs i les cistes. Amb elles fixem la primera presència humana a les Gavarres.

En aquesta època tenim una manera de viure en petites comunitats sedentàries gràcies a les primeres aplicacions en l'agricultura i la ramaderia. Els seus nuclis de població es trobaven en llocs enturonats ja que la plana de l'Empordà seria una zona de llacunes inundada i insalubre. Els seus assentaments devien aprofitar les clarianes que hi havia per damunt de la cota 200.

El que més coneixem d'aquesta societat, però, és el concepte sobre la mort i les seves creences, ja que el que els investigadors han pogut estudiar són les seves construccions funeràries —dedicades a l'enterrament dels membres de la seva comunitat— i les seves construccions "no funeràries" però també lligades a l'àmbit religiós. La seva concepció de la mort anava lligada a la terra. Les seves construccions perseguïen assemblejar-se a una muntanya i l'enterrament significava una entrada a les entranyes de la terra. Era, per tant, un concepte d'enterrament portat a l'extrem. A dia d'avui el que veiem d'aquestes construccions és l'esquelet, és a dir, l'estructura que s'enterrava. Ens falta, doncs, tot el recobriment; per tant, no hem d'oblidar que les veiem incompletes.

Situació de la cova del mas Estela i del dolmen de la Vinya Gran.

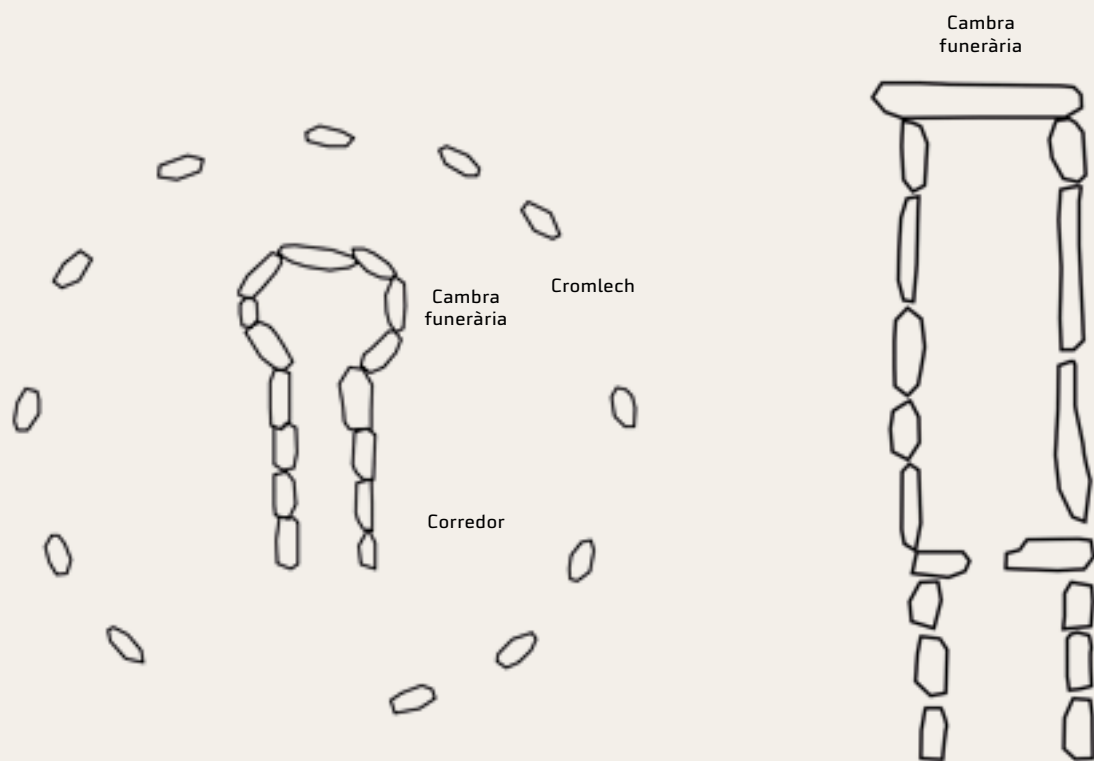
LUPAGRAFICS.

El cas de les Gavarres destaca per la seva acumulació de monuments. Un dels emblemes d'aquest patrimoni megalític és el dolmen de la Cova d'en Daina, el qual està declarat com a BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional). A causa de l'àmplia cronologia del fenomen del megalitisme tenim que s'han construït diferents tipologies de monuments funeraris. Els experts en aquest àmbit n'han delimitat els grups, les característiques i la cronologia. A grans trets, al massís de les Gavarres tenim el següent llistat de tipologies:

1. Dòlmens - sepulcres de corredor. Són construccions fetes amb pedres les quals dibuixen una cambra, on es dipositaven els cadàvers, i un corredor d'accés. Aquestes estructures anaven recobertes de terra simulant una muntanya. De fet el que veiem a dia d'avui és l'estructura de suport. Són els que tenen una cronologia més antiga, del 3.400 al 2.500 aC.

2. Dòlmens - galeries catalanes. Aquestes construccions són una evolució de les primeres i, per tant, hi tenen moltes similituds. No obstant, la cambra i el corredor no es distingeixen. En trobem del 2.500 al 2.100 aC. Actualment es considera que a les Gavarres no hi ha dòlmens de cambra simple, és a dir, sense corredor d'accés.

3. Cistes. Són cambres funeràries sense l'existència d'un corredor. Aquestes van cobertes amb terra i el seu accés seria per sobre. En comparació amb les anteriors amb les cistes canvia el concepte d'enterrament, ja que les altres dues són tombes de tota la comunitat; per contra, les cistes són enterraments individuals o dobles i no es reutilitzen. En el cas de les Gavarres la seva cronologia és problemàtica. A causa de la falta de materials

Dolmen de corredor

Dolmen de galeria catalana

en les excavacions dutes a terme fins al moment no s'ha pogut establir uns anys de construcció i funcionament de les cistes gavarrenques.

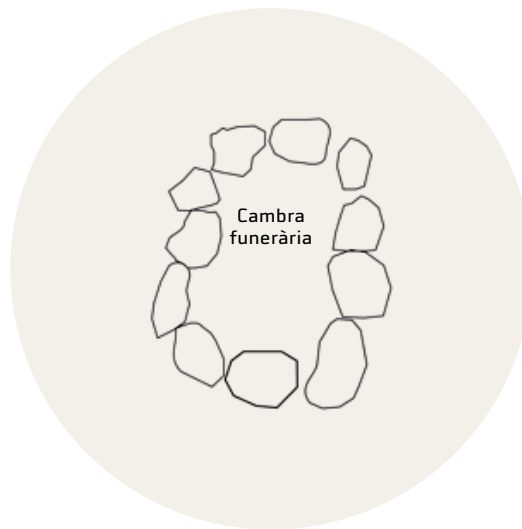
4. Coves artificials. Aquestes construccions no estan fetes de lloses sinó que aprofiten els elements naturals del lloc. Aprofiten les cavitats naturals per realitzar-hi els enterraments de la comunitat. Són tombes posteriors a les cistes i als dòlmens. Es consideren megalítiques, ja que reproduïxen el mateix concepte d'enterrament i, per tant, la mateixa funció que els dòlmens. Aquestes, juntament amb la tipologia que segueix, apareixen en una etapa posterior als dòlmens.

5. Paradòlmens. Són tombes localitzades sota grans blocs de pedra erràtics, els quals també formen cavitats naturals, però a diferència de les coves s'hi ha col·locat lloses verticals per acabar de delimitar la cambra funerària.

6. Menhirs. Aquests últims són l'única manifestació megalítica no funerària que trobem a les Gavarres. Es tracta d'una gran pedra allargada i clavada verticalment a terra.

Per últim, tot i no tractar-se d'una tipologia megalítica cal parlar de les inscultures. Aquestes són gravats a les roques que poden acompanyar els monuments que hem anomenat o presentar-se de forma aïllada. Els gravats poden tenir diferents formes i graus de complexitat. Les més comunes són les cassoletes, de forma circular. També poden acompanyar-se de reguerons, incisions lineals que normalment uneixen les cassoletes. No obstant, són molts els interrogants sobre el significat, la funció i la cronologia que se'ls pot atribuir.

Pel que fa a la seva distribució geogràfica, reconeixem tres grans nuclis a partir dels quals s'aglutinen aquests elements megalítics: el sector de Romanyà, el sector de Calonge i el sector de Fitor.

Cista

Dins el grup de Fitor tenim dos megàlits dins l'àrea d'influència de Llofriu (un formalment pertany a Forallac): la Cova del mas Estela i el Dolmen de la Vinya Gran.

La **Cova del mas Estela** va ser excavada per Lluís Esteva el 1967 i després del seu resultat negatiu ell mateix va qüestionar l'autenticitat de l'element. Sembla que l'element va ser reutilitzat com a barraca o refugi per a la gent que treballava a bosc. De totes maneres aquest element està recollit en el PEPiPHP (Pla Especial de Protecció i Intervenció del Patrimoni Històric de Palafrugell) i declarat BCIL (Bé Cultural d'Interès Local).

ACCÉS

Tot i que el nom fa referència al mas Estela, la cova no es troba a tocar del mas. Sí que cal agafar la pista que passa per davant del mas però hurem de caminar un bon tros i endinsar-nos a les Gavarres. Cal seguir la pista amunt de les muntanyes Poues, en direcció a can Fontanella. Si bé arribats al dolmen no tenim bona visió de l'entorn que ens envolta, us recomanem que mentre feu camí aprofiteu per gaudir del paisatge de l'Empordà amb el Montgrí, les illes Medes i el mar de Palamós que us acompanyarà a mesura que guanyeu alçada. Durant la nostra visita el corriol que mena al dolmen només s'intuïa, sort del guiatge d'Antonio Sabrià. Per a la vostra visita us donem les coordenades d'inici del corriol: ED50 X: 509832 Y: 4642370. A uns 400 metres del puig de la Bandera, coordenades ED50 X: 510015 Y:4642528, trobem el dolmen de la Vinya Gran.

TIPOLOGIA

Es tracta d'un paradolmen, és a dir, es va aprofitar la roca natural per construir-hi una cavitat. Mirant-nos el jaciment amb atenció veurem que la coberta i les dues lloses que tanquen l'entrada de la cambra funerària estan col·locades, contràriament a la resta, que formen part de la roca natural. D'aquesta manera van aconseguir, alterant lleument la natura, una estructura semblant al dolmen per enterrar-hi la comunitat.

Conjunt d'inscultures en forma de cassoleta a la Cova del mas Estela.

FOTO MARIA PIFERRER.

Vista frontal del dolmen de la Vinya Gran de Forallac.

FOTO NÚRIA TORRA.

DESCRIPCIÓ

Es tracta d'una construcció de tres pedres que busquen formar una cavitat. La coberta la forma una pedra gran d'1,5 m de llarg per 1,35 d'ample i 0,65 de gruix. Tot i que no se li atribueix un origen antròpic cal destacar la seva similitud a un dolmen. La cambra estaria orientada al sud.

Reforça el conjunt arqueològic l'existència de tres cassoletes situades en una roca al nord de la cova, així com també un monòlit (a uns 20 metres) de poc més d'un metre que, com apunta Joan Badia-Homs, podria ser un menhir prehistòric o també una antiga fita de terme. Cal dir que amb la nostra visita al lloc vam buscar dita pedra dreta i no la vam localitzar. Possiblement la pedra s'ha perdut o potser resta amagada de la mirada dels curiosos per la vegetació.

HISTÒRIA

Joan Badia-Homs fou qui el localitza, juntament amb A. Recasens, l'any 1966. Fruit d'aquesta troballa l'any 1967 Lluís Esteve i Cruaños l'excavà amb resultat negatiu. No va documentar cap nivell de sedimentació a causa del seu ús posterior com a barraca o refugi de bosquetans. De fet, la falta de resultats de les excavacions fa que alguns experts no creguin en l'autenticitat del jaciment.

GEOLOGIA

El terreny és pissarrós. Al cim del turó tenim tot un conjunt de rocam de pissarra del qual la Cova del mas Estela es troba a només set metres. Per tant, els blocs de pedra que formen la cavitat són pissarres.

El **Dolmen de la Vinya Gran** pertany al municipi de Forallac, però tot i així l'hem tingut present per la seva proximitat a Llofriu i per donar un altre exemple del megalitisme a les Gavarres. Després de la visita a la Cova del mas Estela us recomanem també que visiteu aquest lloc d'enterrament, sobre el qual no hi ha cap dubte de la seva veracitat.

ACCÉS

Aquest dolmen es troba a l'interior de les Gavarres. Per visitar-lo us recomanem arribar al coll de Tramun-

tana i agafar la pista que voreja el puig Vidal. Seguint aquest camí de baixada trobem una primera bifurcació on hem de trencar a l'esquerra i a la segona bifurcació haurem de trencar a la dreta. Després d'uns 200 m haurem de pujar bosc a través fins a arribar a dalt del turó on es troba el dolmen. Coordenades ED50 X: 509800 Y: 4640868.

TIPOLOGIA

Es tracta d'una galeria catalana. És a dir, que la cambra i el corredor d'accés tenen forma de U (no es distingeix l'entrada a la cambra).

DESCRIPCIÓ

Les lloses són de pissarra, com pertoca per la geologia del lloc. Els investigadors ens relaten que encara es distingeix un túmul de forma circular. Un túmul és un apilament de terra i pedres per enterrar la cambra funerària i així rememorar la forma d'una muntanya de terra. El límit del túmul ve definit i reforçat pel cromlec, un cinturó de grans pedres. L'entrada de la cambra funerària està orientada al sud-est, i fa 1,55 de longitud per 0,70 d'amplada. La llosa que fa la funció de tapa és molt irregular, tot i així donem com a mesures màximes 1,18 d'amplada i 1,90 de llargada. Cal dir que una de les pedres de suport lateral presenta dues cassoles rituals unides per un regueró i la llosa que tanca la cambra, una altra.

HISTÒRIA

El dolmen va ser donat a conèixer per Maties Pallarès l'any 1923. Lluís Esteva el va excavar un any abans que la Cova del Mas Estela (1966), hi varen documentar deu fragments de ceràmica, un penjoll de pissarra i un fragment de sílex. El mateix estudiós menciona el dolmen al Corpus de sepulcres megalítics (1970).

GEOLOGIA

Els antics constructors solien aprofitar el material de l'entorn per a la construcció dels monuments. Aquest dolmen està construït amb lloses de pissarres, per tant, és del mateix material i del mateix entorn geològic que el primer.

Foto dels anys 50 de la font de la Teula. Joan Regí i Joaquina Tarrés van a buscar aigua a la font amb dos cànirs.

FOTO JOAN REGÍ BOIX. AMP, COL·LECCIÓ FAMÍLIA REGÍ-AGUSTÍ.

Les fonts de Llofriú: de Pla fins als nostres dies

Fa dos anys vaig publicar a la *Revista de Palafrugell* un seguit d'articles sobre les fonts de la vila. Ja en aquella ocasió el guiatge de Pla en va ser l'inici. Dins *El meu poble* trobem un apartat dedicat a les fonts, vint-i-vuit en compten Pla i Lluís Medir. I d'aquestes, quatre són a les rodalies de Llofriú. Pla ja deixa escrit en una frase senzilla i clara, "com tot el que és agradable, la freqüentació de les fonts està en decadència". Així, doncs, us proposem una altra excursió per conèixer i disfrutar de les fonts gavarrenques que Pla ens cita.

La font de la Teula

És una de les fonts de més importància i popularitat de Palafrugell. La font és ferruginosa, la qual cosa li dona una tonalitat vermellosa i un gust com a mínim especial. La font de la Teula està catalogada i protegida com a BCIL (Bé Cultural d'Interès Local). Es troba en terrenys del mas Barris, envoltada per un ambient de ribera amb una frescor molt agraïda a l'estiu.

La font de la Teula, destruïda per l'aiguat. 1991.
La foto va ser presa just abans de la restauració
(1991 és la data del medalló).
Per a la restauració es va fer servir de model
la foto dels anys 50.

FOTO JOAN REGÍ BOIX. AMP, COL·LECCIÓ FAMÍLIA REGÍ-AGUSTÍ.

La font de la Teula, avui.

FOTO NÚRIA TORRA.

Si l'excursió a la font de la Teula us fa passar davant del mas Barris direm que respon a un estil popular del segle XIX. El mas va ser propietat de la família Barris, cognom conegut a Palafrugell pels seus negocis amb el suro. El mas també és conegut com a mas d'en Trill, una altra família de Palafrugell relacionada amb el món del suro. Destacaríem del mas una sèrie d'elements com són el safareig, el molí i el pou. El molí es troba situat sobre una torre cilíndrica que amaga el pou. Element molt interessant des del punt de vista patrimonial, és un dels pocs molins de vent documentats i que es conserven a les Gavarres, la funció del qual era fer pujar l'aigua del subsòl per regar els horts de can Barris. El molí també està declarat BCIL.

Així, doncs, els Barris són els responsables de la fisonomia actual de la font. *“José Vergés Barris [...] además de haber canalizado el agua y colocado un canuto con objeto de que pudiera extraerse el agua con mayor facilidad, ha hecho arreglar una magnífica plazuela, colocando bancos de piedra y plantar varios árboles y arbustos”*, detallava Josep Bañeras en un article a *El Distrito*, el 8 d'abril de 1894.

A l'Arxiu Municipal de Palafrugell (AMP) tenim unes fotografies antigues de la font de la Teula on se la veu malmenada per unes riudes. La font va ser prou important perquè no es deixés perdre i es reconstruís.

La font i el seu accés es troben en molt bon estat. La freqüentació de la font queda demostrada amb l'existència d'unes deixalles i d'unes taules per menjar-hi. La visita a aquest indret és molt recomanable.

Font del mas Jofre,
també coneguda com a
font d'en Catalanet.

FOTO MARIA PIFERRER.

La font d'en Jofre

Més coneguda com a font d'en Catalanet, passa desapercebuda al caminant. L'únic accés a la font és des de les ruïnes del mateix mas Catalanet. Pla ja adverteix a principis dels vuitanta de la pèrdua d'una font d'aigua bona. No obstant, la font no es va perdre del tot, ja que a dia d'avui està declarada com a BCIL. La duplicitat del nom és deguda que tot i que com diu Josep Bañeras la font es troba en terrenys del mas Jofre, popularment se li ha atorgat el nom del mas que té més a prop: can Catalanet. Una obra del 1906 va deixar inscrit en una pedra al capçal de la font *M.J./Mas Jofra / 1906* per deixar constància del mas que n'és propietari. També van deixar-hi un testimoni escrit l'Agrupació Excursionista de Palafrugell, que a l'hivern del 1992/1993 van fer bona feina netejant l'indret. Tot i el pas del temps i la necessitat de mantenir la vegetació a ratlla la font encara raja. Com els altres indrets ressenyats aquesta font és un racó tranquil, fresc i humit que val la pena de visitar.

La font d'en Busqueta

Forma un conjunt amb el molí i el pont d'en Busqueta. Pla diu que aquesta font és on s'anava a berenar els dilluns, ja que era el dia de festa dels tapers. Aquesta cita ens serveix per començar a introduir el món del suro. Es diu que els tapers eren uns artesans amants de la bona vida i de les xefles acompanyades d'un bon àpat. Molt sovint després de la festa del diumenge es necessitava un dia més de descans, el dilluns. I una possible activitat relaxada per fer el dilluns era anar a berenar a la font d'en Busqueta. Aquesta font està protegida i declarada BCIL.

Com dèiem al principi, la intenció d'aquest apartat és que aneu a les Gavarres. Per tant, si voleu fer una ruta per les fonts de Llofriu direm quatre coses sobre el pont i el molí d'en Busqueta. El primer, és una construcció

Paratge de la font d'en Busqueta amb l'antic pont d'en Busqueta per salvar la riera Grossa.

FOTO NÚRIA TORRA.

d'un sol arc per salvar la riera que baixa de Fitor. L'arc rebaixat està fet amb grans lloses treballades escadussement. L'interior de la volta encara conserva l'empremta de l'encanyissat i a la part superior també podem veure restes de l'enllosat. Avui dia, el pont ha quedat descontextualitzat per la pèrdua de l'antic camí de Palafrugell a la Bisbal (o de Palamós a Girona).

L'edifici del molí pertany a la tipologia de molí modern amb obrador i, a més, habitatge per al moliner. L'accés a aquests dos espais es feia de forma independent. Com veiem al molí d'en Busqueta el desnivell del terreny facilita l'accés a l'habitatge per la part superior i a migdia trobem l'entrada al nivell inferior, directe a l'obrador (espai on se situaven les moles). L'espai de treball del molí era prou ampli per fer-hi treballar més d'una mola. També ens corrobora aquest fet l'existència de dues sortides d'aigua (bramador) visibles des de l'exterior a la façana de llevant. A la llinda d'aquesta porta hi llegim la data 1748 amb el dibuix d'un pou. Aquest pou fa referència a la família Pou o Pouplana de Palafrugell. Segons la fitxa del PEPIPH, la casa Frigola o Frigolet del carrer de la Caritat seria la casa d'aquesta família de propietaris rurals. Relacionat amb aquesta família també trobem el topònim Muntanyes Poues.

Un element importantíssim per al funcionament dels molins era la resclosa, que en aquest cas no sabem on estaria ubicada. La resclosa que sí que trobem més avall és la resclosa del molí d'en Verdera. Cada molí tenia la seva resclosa aigües amunt del curs d'aigua on es construïa, així aconseguien conduir l'aigua fins a la bassa, que també s'ha perdut. Es creu que estaria al sud-oest, en una zona propera al molí. Avui en dia l'edifici està en molt mal estat. Jaume Alsina ens ha explicat que ells en deien el Cellar i hi tenien el vi. Com a testimoni a dins hi ha les restes d'un antiga tina.

La font de Morena

Josep Pla ja diu que estava debolida. Ell mateix l'havia vist, ja que sabia el lloc on es trobava, "més avall d'on el camí del cementiri travessa la carretera de Girona a Palamós". Com vam publicar a la Revista de Palafrugell, aquesta font va ser escenari de fets truculents. En una ocasió, el 1936, s'hi van trobar quatre cadàvers de gent que no es va poder identificar ja que no eren de Palafrugell. Un any abans, el 1935, també hi ha la notícia d'una baralla entre un captaire i un veí que va acabar amb la mort d'aquest segon.

A més de les fonts descrites per Pla, a Llofriu Joan Massoni cita la font d'en Puntís i la font d'en Verges. La primera la situa en un rieral entre la font de la Teula i la font del mas Jofre o d'en Catalanet. Diu que a causa del seu mal estat molta gent ja la donava per perduda. La segona, Bañeras la situava al nord de la Fanga, abans d'arribar al mas Verges.

Una activitat etnològica actual: la pela del suro

Amb les entrevistes realitzades a la gent de Llofriu hem vist que la majoria són de família dedicada al conreu del camp i les feines al bosc eren un complement. Lola Alsina ens va explicar que la seva mare, Encarnació, era filla de les Gavarres, de can Genové, però quan es va casar amb el seu pare de Vall-llobrega ja van anar a viure a Llofriu. El pare de Lola Alsina o l'avi d'Antònia Arenas anaven a bosc a fer feixines, fer carbó o a pelar suro. Antigament, els forns de diferents indústries (forns de calç, rajoleria, forns de pa...) anaven amb feixines de sotabosc i les cuines econòmiques de les cases anaven amb carbó. Així, doncs, els pares d'alguns entrevistats feien colla i anaven a bosc com a activitat secundària, quan la feina del camp els ho permetia. Ells, però, ja no han tingut aquest vincle amb el massís. De totes les activitats que ens han explicat volem ressaltar la pela del suro pel pes que va tenir i perquè a dia d'avui és una activitat vigent.

La gran protagonista: l'alzina surera

La protecció de les Gavarres respon al fet que és un bon exemple de bosc mediterrani, amb l'alzinar com a principal exponent. Els companys naturals de l'alzina són l'alzina surera o suro i el roure martinenc. A causa del valor del suro i de les activitats més rendibles d'explotació del bosc, l'alzinar va perdre valor en favor de les suredes o pinedes. Les Gavarres que envolten Llofriu estan poblades d'alzines i suros, antics motors d'explotació forestal tant des del punt de vista del suro com del carbó. Precisament, el Museu del Suro Palafrugell des del 2001 fins al 2010 va organitzar la Festa de la Pela del Suro al nucli de Llofriu per reconèixer i potenciar el vincle entre aquest i les suredes de les Gavarres.

La indústria del suro explica bona part de la història econòmica del segle XVIII a l'Empordà. Les aplicacions del suro són múltiples a causa de la seva duresa, compressibilitat, elasticitat, impermeabilitat, insípidesa i el fet de ser inodor, entre d'altres. El seu ús originari com a tap d'ampolles ha evolucionat cap al de paper, discos, aglomerat per a la construcció, ormeig de pesca, etc. S'han documentat fins i tot àmfores romanes tapades amb taps de suro. Aquest gran producte que és el suro va comportar l'obertura de fàbriques a Palafrugell i feina per a molta gent, ja no només a les fàbriques sinó també a bosc per pelar l'escorça de les alzines sureres.

A Llofriu s'organitzaven colles de peladors que a l'estiu es dedicaven a pelar de sol a sol. Pelar vol dir treure l'escorça de l'arbre sense afectar l'escorçit (l'escorça mare que produeix el suro). Aproximadament, el suro per ser pelat per primer cop ha de tenir 65 cm de diàmetre i 1,30 m d'alçada. La primera pela de suro rep el nom de pelegrí i és d'una textura molt irregular. Com que no té un gruix uniforme no es pot fer servir per fer taps i es tritura o es fa servir per decorar. Després el pelador havia d'esperar el torn de pela, que aquí sol ser d'uns

RIERES DE PALA FRUGELL

SECTOR OCCIDENTAL

The map illustrates the Western Sector of the Rieres de Palafrugell. It features a network of rivers (Riera de la Bonida, Riera de l'Avellà, Riera de l'Esclanyà, Riera de Salf ses Eugues, Riera de la Girona, Riera de la Torrença, Riera de la Girona, Riera de la Torrença, Riera de la Girona, Riera de la Torrença) and roads (N-1, N-2, N-3, N-4, N-5, N-6, N-7, N-8, N-9, N-10, N-11, N-12, N-13, N-14, N-15, N-16, N-17, N-18, N-19, N-20, N-21, N-22, N-23, N-24, N-25, N-26, N-27, N-28, N-29, N-30, N-31, N-32, N-33, N-34, N-35, N-36, N-37, N-38, N-39, N-40, N-41, N-42, N-43, N-44, N-45, N-46, N-47, N-48, N-49, N-50, N-51, N-52, N-53, N-54, N-55, N-56, N-57, N-58, N-59, N-60, N-61, N-62, N-63, N-64, N-65, N-66, N-67, N-68, N-69, N-70, N-71, N-72, N-73, N-74, N-75, N-76, N-77, N-78, N-79, N-80, N-81, N-82, N-83, N-84, N-85, N-86, N-87, N-88, N-89, N-90, N-91, N-92, N-93, N-94, N-95, N-96, N-97, N-98, N-99, N-100). The map also shows the locations of several towns and villages, including Palafrugell, Llofriu, Begur, and Mont-ras. The map is oriented with North at the top.

Els recursos hídrics més importants de Llofriu.

MAPA ELABORAT PER JOSEP BAÑERAS, AMP.

12-14 anys perquè el suro tornés a créixer. Amb aquesta segona pela s'obtenia el suro seconder, que tampoc servia per fer taps. Calia esperar a la tercera pela per obtenir el suro de reproducció, que anava a les fàbriques per fer-ne taps.

L'ofici

Podríem dir que fa 300 anys que el procés d'obtenció del suro és el mateix. Des de les primeres incursions dels francesos a les nostres suredes per obtenir producte per tapar les seves ampolles a ara, la pela ha canviat ben poc. De tots els anys de vida d'aquest ofici volem parlar dels últims anys. Jordi Martí va néixer a Torrent però viu a Llofriu des que és casat. Prové d'una família originària de can Martí dels Metges, on els últims habitants van ser els seus avis. Resseguint les seves arrels surten molts noms de masos de les Gavarres: el mas Matas, can Cama, la sureda can Buscanya... Ells pelaven, sobretot el seu oncle, que ara viu a Sant Sadurní de l'Heura. Amb una tarda amb ell hem après moltes coses, algunes de les quals us expliquem tot seguit. La pela, com la majoria dels oficis artesanals, tenia com a única eina la destrat de pelar i les mans dels peladors. Les destrals —com altres eines— porten la signatura del ferrer que les ha fet. Les destrals del ferrer Feliu de Santa Coloma anaven buscades, ja que segons Jordi Martí “entre els peladors se sap quina és bona eina”. Amb el mànec en forma de falca i amb el tascó treien les pannes (normalment un nombre parell) de suro i les portaven al peu del camí, on s'agrupaven per baixar-les. Com que el treball es fa en colla, abans hi havia un encarregat de tragar les pannes, el burro, que solia ser algun noi jove que estava d'aprenent de pelador. A dia d'avui continuen treballant en colla

Pela del suro, 22 de juny de 2013

PITU GARCIA BATLLE. ARXIU D'IMATGES DEL MUSEU DEL SURO DE PALAFRUGELL.

Destral de pela, on es distingeix el tascó i el final en forma de cunya.

CONSORCI DE LES GAVARRES.

però cadascú ho fa tot. Segons ens ha explicat Jordi Martí, “perquè et surtin els números, s’han de fer uns 400 kg de suro cada un, si no no sortia gaire jornal; et pagaven 50 pessetes el quilo”. Els peladors s’espavilen a baixar-lo aviat del bosc a la fàbrica, ja que és millor “el pes en verd”, així el suro no ha perdut humitat. Ens ho diu en pessetes perquè fa anys que no pela. Treballar de pelador només es pot fer de maig a agost, que és quan el suro “té saba i surt més bé”, per tant, és un complement. Quan trobes una feina de tot l’any ja no et pots dedicar a pelar.

De la colla de peladors un és el rematant. Aquest és el que ha fet els tractes amb el propietari i, pel preu acordat, té dret d’explotar la sureda. A vegades era el mateix propietari que explotava la sureda i contractava els peladors. Jordi ens explica que quan pelava ja tenien el suro venut. Ells venien a Cassà, Llagostera i fins i tot a Portugal. Entre els peladors es coneixen perquè tots es trobaven a les mateixes fàbriques a vendre.

A Llofriu s’han pelat les suredes de la font de la Teula, de can Genoer, de can Garriga i del mas Estela. Però de Llofriu en Jordi no coneix cap pelador més, ell collava amb gent de la Bisbal, de Monells, de Sant Sadurní, etc. Ell va aprendre l’ofici de petit —“el primer suro que vaig pelar segur que es va morir”— i és que treure la pela sense fer mal a l’arbre no és gens fàcil. Cal traça i experiència fins al punt que ara en Jordi sap amb el primer cop de destral si el suro sortirà bé o està enganxat i costarà. Per últim li preguntem quin és l’objecte més curiós que ha vist de suro: “Un embut que tenia el meu avi”.

A dia d’avui ja s’ha desenvolupat maquinària per pelar i s’ha protegit el mercat sensibilitzant el consumidor de les qualitats del suro i impulsant segells de qualitat que distingeixen el suro extret d’una sureda gestionada amb bons criteris forestals i ambientals.

Fonts orals

Jaume Alsina, Lola Alsina, Antònia Arenas, Joan Badia-Homs, Jordi Martí, Xavier Niell i Antoni Sabrià.

Bibliografia

- ESTEVA, L. (1970). "Sepulcros megalíticos de las Gavaras", vol. III Corpus de los sepulcros megalíticos. Girona.
- PIFERRER, M. (2009). "Les deus del terme. La font més popular: la de la Teula". *Revista de Palafrugell*, núm. 188. Juny 2009.
- PIFERRER, M. (2009). "Les deus del terme. La popular font d'en Catalanet". *Revista de Palafrugell*, núm. 191. Setembre 2009.
- Pla Especial de Protecció i Intervenció en el Patrimoni Històric de Palafrugell.
- PLA, J. (1981). *El meu poble*. Barcelona: Destino.
- TARRÚS, J. (1990). *Dòlmens i menhirs. 48 monuments megalítics del Baix Empordà, el Gironès i la Selva*. Guies del Patrimoni Comarcal. Figueres: Carles Vallès.

Sandra Bisbe Lluís

Llofriu i la seva gent

La informació continguda en aquest capítol s'ha obtingut gràcies a una sèrie d'entrevistes realitzades durant el 2011 i el 2012 per Núria Torra, Jaume Alsina i Sandra Bisbe.

S'ha entrevistat un total de 25 llofriuençs i llofriuenques, testimonis clau per entendre el *modus vivendi* d'unes generacions que visqueren i convisqueren a Llofriu des de les primeres dècades del segle xx fins als anys setanta.

Són records d'infància molt ben guardats que avui surten a la llum amb la intenció de donar a conèixer a les noves generacions costums i maneres de fer la majoria dels quals ja malauradament obsolets.

Jaume Alsina i Sandra Bisbe entrevistant Joan Cebrià al mas Pla. FOTO NÚRIA TORRA.
Jaume Alsina i Núria Torra al mas Estela amb Montserrat i Lourdes Casademont.

FOTO SANDRA BISBE.

Isabel Riembau Cortey,
Palafrugell (1915).

Pere Ventura Català,
Regencós (1916-2011).

Lola Alsina Farrarons,
Llofriú (1920).

Antònia Arenas Carreras,
Llofriú (1921-2012).

Josep Riembau Ribot,
Palafrugell (1923).

Ramón Roselló Vilanova,
Llofriú (1925).

Santiago Torrent Cufí,
Llofriú (1930).

Maria Estañol Teixidor,
Llofriú (1932).

Alfons Juncà Estanyol,
Llofriú (1933).

Montserrat Casademont Mundet,
Llofriú (1933).

Lourdes Casademont Mundet,
Llofriú (1935).

Emili Puig Estanyol,
Llofriú (1936).

Rosa Frigola Deulofeu,
Torrent (1936).

Carme Juncà Estanyol,
Llofriú (1937).

Torcuato Jiménez Trave,
Granada (1937).

Lluís Puig Estanyol,
Llofriu (1939).

Margarita Molins Batlle,
Pals (1940).

Jordi Cuní Vidal,
Llofriu (1940).

Jaume Alsina Mercader,
Llofriu (1941).

Joan Cebrià Rico,
Fitor (1944).

Carmen Pons Juvé,
Torroella de Montgrí (1948).

Antònio Sabrià Arenas,
Llofriu (1949).

M. Dolors Sabrià Massó,
Llofriu (1949).

Josep Sabrià Massó,
Llofriu (1951).

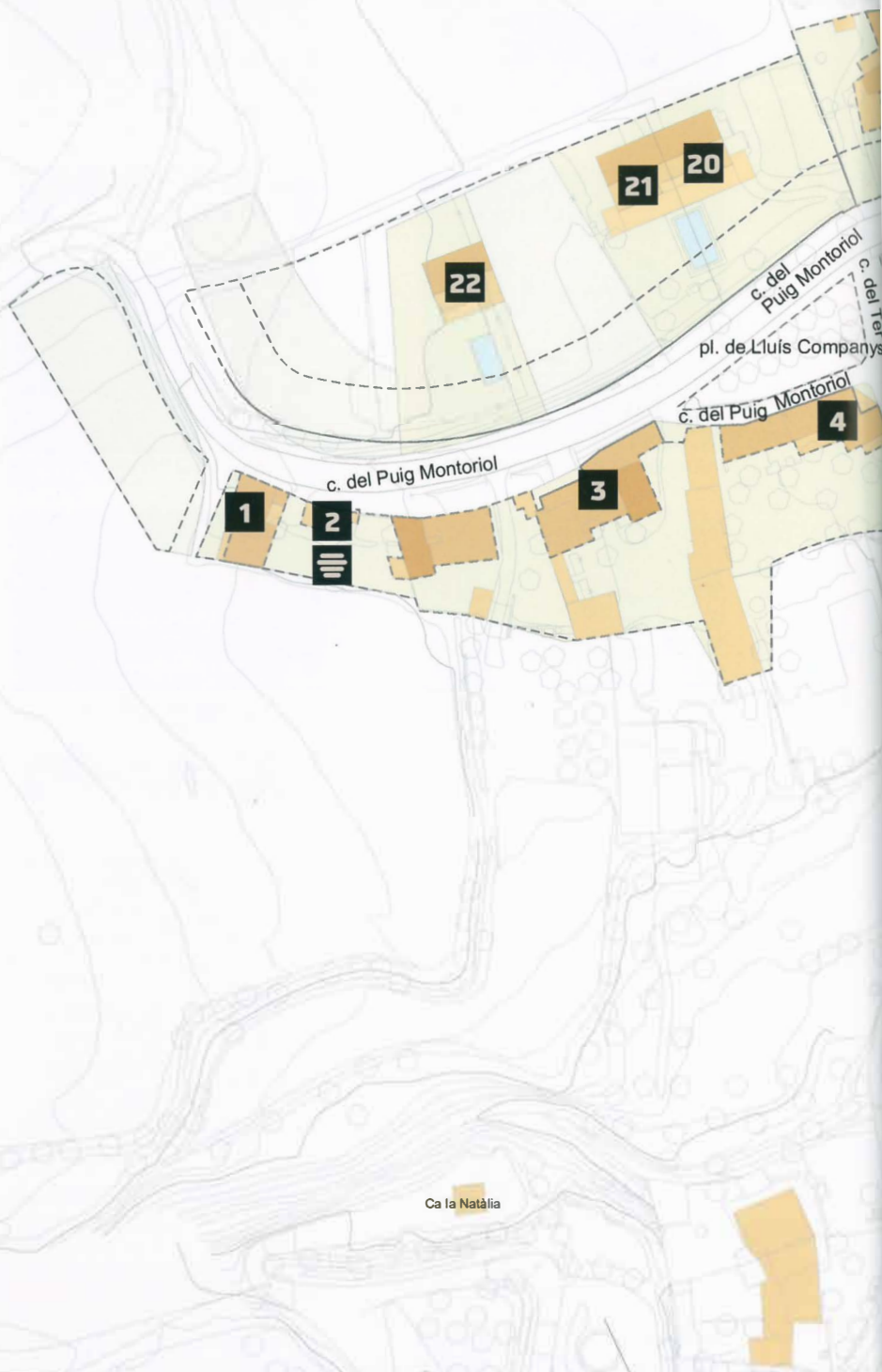

Montse Pont Muñoz,
Llofriu (1971).

LES CASES DEL POBLE (NUCLI ANTIC)

- 1 CAN TAULER
- 2 CAN SAGRERET
(venda de mel)
- 3 CAL FRARE
- 4 CAN CINTO
- 5 CA LA CUCA
- 6 CAN SAUBÀ (escola)
- 7 CAL PUBILL
- 8 CAL SABATER
- 9 CA LA VICENTA (modista)
- 10 CAN BASSA (escola)
- 11 CAN RIEMBAU
(escola, barberia, modista)
- 12 RECTORIA
- 13 ESGLÉSIA
- 14 CAN NANOO
- 15 CA LA NEUS
- 16 CA L'AMÀLIA
- 17 CAN BAÑERAS
- 18 MAS TELL
- 19 CAN MELITON
(CAN VILERT)
- 20 CAN MEDIR
- 21 CA L'ANNA VILA
- 22 CAN QUESADA
- 23 CAN DIONÍS

S'INCLOUEN ELS NOMS DE LES CASES ESMENTADES EN EL TEXT.

MAPA ELABORAT PER ANTÒNIO SABRIÀ I JAUME ALSINA.

TRANSCRIPCIÓ EN FORMAT GRÀFIC: SERVEI D'INFORMACIÓ TERRITORIAL. AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

D'esquerra a dreta: Demetri Dalmau i Bataller, Constància Carreras Ribot, Pere Arenas i Rocas, Elvira Casademont i Ribas, Pilar Arenas i Casademont. L'home que aguanta la forca podria ser Meliton Foraster i Romaguera i els dos homes del seu costat són Emili Alemany i Salvador Ribas. Les nenes del vestit fosc podrien ser les filles de la mestra Doña Rita, i les del vestit clar són Eleonor Dalmau i Bataller i Antònia Arenas i Carreras. Tots ells a l'era de cal Frare.

FOTO PELAYO SAGRERA. COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

Diuen que el territori fa la gent. Llofriú és terra de conreu i de bosc i la majoria de famílies llofriuenques han estat durant generacions pageses i bosquetanes. Hi ha famílies que han treballat aquestes terres durant segles, altres provenen dels pobles veïns (Pals, Mont-ras, Torrent, Regencós, Fitor, Palafrugell) vinguts, la majoria, durant la primera meitat del s. xx per fer de masovers en alguns dels masos que formen el paisatge llofrienc.

Llofriú té dos nuclis ben diferenciats: el nucli antic, al voltant de l'església; i l'altre, més nou, a peu de carretera. I aquí comencen els primers problemes. Del primer els llofriuens en diuen *el poble*, i del segon en diuen la Barceloneta, segurament una manera despectiva de nomenar aquell barri aïllat amb aires urbanites que naixia lluny del nucli antic. Paradoxalment, els de la Barceloneta també anomenen els del poble com els de Llofriú, com si ells no en fossin, de Llofriú! Queda clar que des de la creació de la Barceloneta va néixer una gran rivalitat entre uns i altres: "Els de la Barceloneta es caguen a la cassola i els de Llofriú, al niu" (Lola Alsina).

Un dels barris que va néixer més tard fou el barri de l'Estació. Tot i que s'anomena així pel fet que hi havia l'antiga estació de tren, molts llofriuens el coneixen per un altre nom: el barri de Santo Domingo. Aquest és un barri que va néixer gràcies a la iniciativa de mossèn Francisco Quintana, que va facilitar la compra i construcció de cases en el lloc d'unes antigues vinyes. La majoria de propietaris eren andalusos vinguts als anys seixanta per treballar en la construcció. "*Nosotros nos fuimos allí en 1964. Éramos seis familias. Cómo que trabajábamos de lunes a sábado, nos hacíamos la casa los domingos y los días de fiesta. Por eso lo llamábamos el barrio de Santo Domingo*" (Torcuato Jiménez).

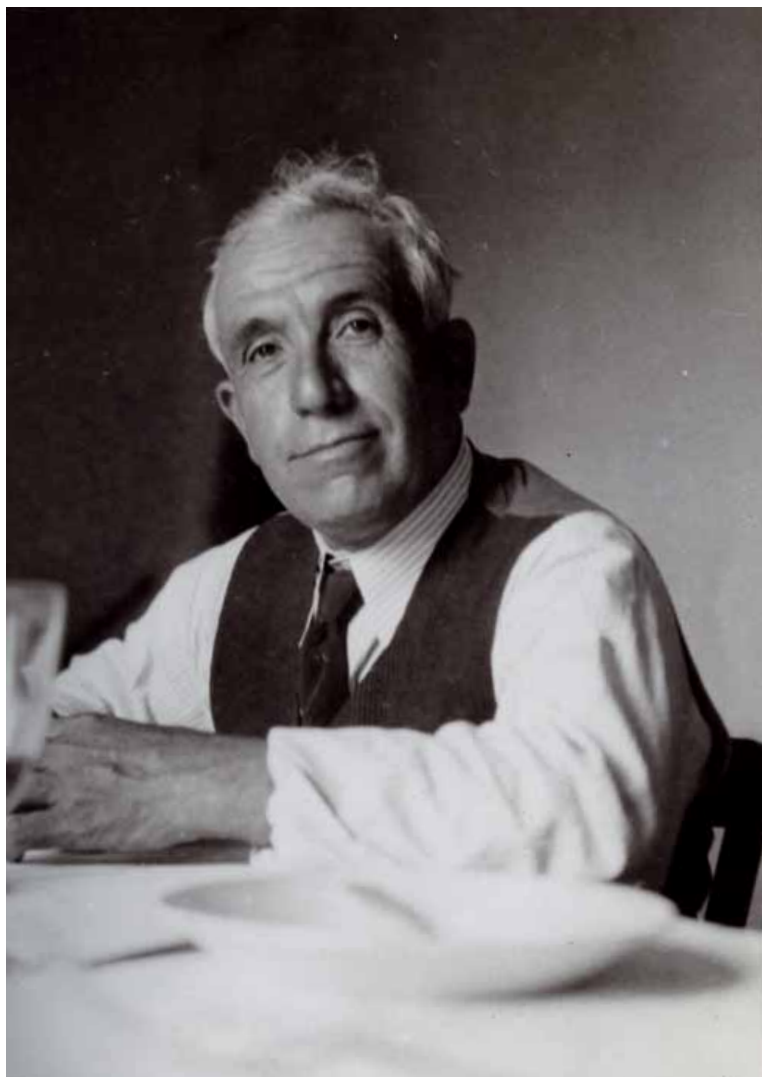
Els avis Joan i Viseta amb els seus fills Ernest i Lluís al mas Estela.

COL·LECCIÓ MAS ESTELA.

Antònia Arenas ens posa al dia d'una altra divisió territorial a Llofriu: la Voranca del Veïnat de Dalt i la Voranca del Veïnat de Baix. De la Voranca del Veïnat de Dalt en formaven part can Calç, ca l'Arenas, mas Costals, can Janoher i ca la Justa. Can Sena, ca l'Ordai i la barraca d'en Sena eren de la Voranca de Baix. Les dues voranques pertanyien per temes parroquials a Llofriu i per temes d'Ajuntament a Peratallada: "Per morts i vius a Llofriu" (Antònia Arenas).

És ben sabut que en un poble petit tothom es coneix, i fàcilment apareixen motius que a la llarga esdevenen una part més del nom familiar. Hi ha pocs llofriuençs que se'n salvin. En trobem una bona colla que reben el nom del mas o la família de procedència: la Quimeta de cal Sabater (de la família Sabater), l'avi Pubill (del mas Pubill), les Paulines (els ve de l'avi que es deia Paulí de nom)... i així un seguit de sobrenoms molts dels quals s'han perdut en la memòria.

A d'altres, més pocs, els ve donat per algun esdeveniment especial que va marcar algun membre de la seva família o d'aquell mas. Antònia Arenas ens explicava que ja de molt antic a casa seva li deien cal Frare perquè un membre de la família Rocas es va posar malalt i va fer la prometença que si es curava es posaria l'hàbit. I així va ser. A partir d'aquell moment el mas va quedar batejat com a cal Frare, i tots els seus habitants també. Un altre cas seria l'Arseni de can Roc, que segons diuen li deien així perquè l'avi de la casa va tirar un roc a algú. S'ha de dir que anar a cops de roc en aquella època era gairebé un esport nacional!

Ernest Casademont Follia.

COL·LECCIÓ MAS ESTELA.

Als llofriencs els deuen agradar els jocs de paraules, ja que si fem un recorregut pels noms d'algunes de les cases pairals hi podem trobar ca l'Estanyol i ca l'Estanyolet, can Tauler i can Tauladet, can Llambí i can Llambinet... i cap d'ells, que sapiguem, estan emparentats! "La meva besàvia es deia Llambí, Margarita Llambí, i a davant de casa hi havia una altra família que es deia Llambí, i com que aquells eren més rics i a casa eren més pobres, a casa en deien can Llambinet. I també passava el mateix amb els Estanyol i els Estanyolet. Nosaltres érem de la banda dels Estanyolet, o sigui, dels més pobres!" (Maria Estanyol).

Llofriú queda lluny de la vila, Palafrugell, i pel fet de ser una parròquia, llogaret o poblat separat amb interessos col·lectius diferenciats dels generals del municipi, era considerada una entitat local menor (en castellà, *pedanía*) i que per tant tenia dret a tenir el seu propi alcalde: un alcalde de barri, o sigui, un alcalde sense ajuntament! Són recordats l'Estela (Ernesto Casademont), en Francesc i l'avi Riembau. Finalment l'any 1979, amb la creació de l'Associació de Veïns de Llofriú, es va anul·lar el càrrec. "El pare va ser alcalde pedani durant molts anys. Encara conservem la seva vara. Va fer moltes gestions per aconseguir portar la llum al poble. Tenia moltes amistats al Govern Civil de Girona i jo recordo que venia molta gent de Girona a dinar a casa. Això era als anys 40. Quan finalment vàrem tenir llum, jo no hi vaig trobar diferència perquè a casa ja teníem un generador" (Montserrat i Lourdes Casademont).

La luz y fuerza eléctrica en el vecindario de Llofriú

(...) Llofriú, sumido todo aquel ignominioso período en la obscuridad, cuando ya había alimentado la ilusión de la luz, volvió a renacer a la esperanza. Un hombre de tenacidad ejemplar, con esfuerzo inigualado, reanudó el ritmo del problema —si es que un problema, matemática pura, puede tener ritmo— y retrotrayó las cosas a los albores de 1936. Hablo de don Ernesto Casademont Follía, Alcalde Pedáneo de Llofriú. Su férrea voluntad, su conocimiento y comprensión de la necesidad absoluta que eran para Llofriú la luz y fuerza eléctricas, le hicieron, desde el primer momento, trabajar incesantemente para el logro de lo que el pueblo con tanto afán apetecía. Y, no había en su actitud el más mínimo egoísmo ya que, desde tiempo, estas fuerza y luz eléctricas, estaban instaladas, por esfuerzo propio, en sus patrimonios.

(...) ¿El tiempo? Que largo les pareció a los de Llofriú, con velas y acetilenos, el transcurso de las gestiones y dificultades. Guerra que azota al mundo, carencia, por consiguiente, de materiales necesarios, nuevas gestiones ... Pero, el Sr. Casademont, quiso, don Joaquín Feliu quiso, los vecinos de Llofriú no perdieron la fe: la Energía Eléctrica de Cataluña superó todas las dificultades que se hubieran creído insuperables y, finalmente, en la Pascua de Pentecostés del quinto año de la Liberación, bajo la égida de Franco, en Llofriú se dijo, como cuando en la nebulosa del mundo surgió del caos:

—¡Que la luz sea!

Y la luz fue,

Y que no suene a nadie, esta invocación al Génesis, como irreverencia porque todo es obra de Dios.

Col·lecció recull de premsa AMP
(no consta capçalera ni data).

Pelayo Sagrera, disfressat en una de les seves obres.

COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

Pelayo Sagrera, al mig, vestit de soldat reclutat per anar a Melilla a la guerra del 1921-22.

COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

També van tenir agutzil i carter. En Lluís carter durant un temps portà a terme les dues feines. Era conegut com *l'agutzil de Llofriú*. Cada dia al matí anava a Palafrugell en bicicleta a comprar-se el peix per esmorzar, i de pas, recollia el correu de Llofriú. Més tard féu la funció de carter Napoleón Juncà i llavors el seguí el seu fill Fonso. “Feies l’intercanvi de correspondència a la Sarfa de Llofriú. Jo vaig lluitar bastant per poder anar a Palafrugell a recollir el correu, perquè aquí era un engorro. Havies de posar-te a la carretera fes el sol que fes i esperar la sarfa, que sempre portava retard” (Alfons Juncà).

Altres personatges llofriencs dignes de ser recordats són aquells que pel seu caràcter, per la seva manera de fer, de vestir-se i/o d’expressar-se han quedat gravats a la retina de molts vilatans. La majoria recorden els mateixos personatges, i mentre els ve a la memòria, se’ls dibuixa un petit somriure en què s’endevina el despertar d’un record dolç, un record de pa amb vi i sucre.

Un dels personatges més recordats és en Pelayo. Pelayo Sagrera era veí d’Antònia Arenas. Era un home amb una imaginació desbordant i molt de la broma. “Un any va fer una nevada terrible. Amb la neu tot va quedar cobert, i ell per venir a casa va fer un túnel a la neu i així podia venir a fer la manilla. I tot el poble hi passava. També anàvem a parar ballestes. Esmorzàvem i llavors les anàvem a mirar. Quan hi anàvem, ell ja hi havia posat d’amagat una arengada, i llavors amb cara de sorpresa et deia ‘què és això?’” (Josep Riembau).

“Venia cada diumenge a fer el cafè [a can Mingo] i quasi sempre portava fet de joncs un gerro petit, un cistellet, alguna cosa que havia fet pel camí. I nosaltres sempre l’esperàvem a veure què portava. A mi em va ensenyar a fer coets amb mistos” (Josep Sabrià).

Feia de pagès, però no en tenia necessitat. Abans de la guerra tenia cotxe i segons explica Antònio Sabrià li varen robar durant la guerra. “Va ser l’últim pagès que vaig veure batre a l’era amb cavall. Era apicultor i recordo

Salvi Solés Croses *Embustero*,
davant un decorat durant la
festa major de Palafrugell.

AUTOR DESCONEGUT. FUNDACIÓ JOSEP PLA,
COL·LECCIÓ JOAQUIM TURRÓ.

perfectament quan deia que ser apicultor i sardanista són les dues coses més boniques que hi ha. Sabia comptar i repartir les sardanes amb molta facilitat. La veritat és que era molt manetes i sempre ens feia joguines: un trompitxo [io-io], un tanc fet amb el canonet del fil de cosir, una goma i una espelma. També era bo a la cuina, i et sorprenia amb un braç de gitano, panellets... Era un home molt llest” (Antònio Sabrià).

En Pelayo, juntament amb Fèlix Feliu, Pepet Pubill i altres feien teatre a cal Ferrer. Eren coneguts per amenitzar algunes tardes de diumenge amb les seves representacions. Cal Ferrer, encara dempeus, és una casa que es va adaptar amb un petit escenari, on petits i grans s’aplegaven. Però del teatre en parlarem més tard.

També es recorda en Lògio (que ve d'Eulogio). “Era un mosso del mas Caner, de Torrent, i també treballava a ca l'Estanyol. Era fill de la Barrera, ja al terme de Torrent. La casa de la Barrera es trobava on hi ha actualment la rotonda d’anar a Torrent, al costat de la via del tren, i probablement allà hi havia hagut una barrera. A casa ens deien quan no menjàvem “a la Barrera havies d’haver nascut!”. Perquè sembla que allà passaven molta gana” (M. Dolors Sabrià).

Un altre personatge recordat és en Salvi Embustero. Es deia Salvi Solés Croses i vivia a can Bardera. La majoria coincideix que li deien *Embustero* perquè era negociant i tocava la balança per guanyar-hi més. El recorden amb el carret i l’haca.

“Sempre anava a Palafrugell en carro i quan passava per davant de la caserna de la Guàrdia Civil li deia a l’haca ‘arre, Caudillo!’. La Guàrdia Civil el parava i ell deia: ‘Jo no dic *Caudillo*, dic *Tordillo*’. Aleshores el deixaven anar. Era un home molt de la gresca” (Emilio Puig).

“Una vegada va entrar amb la seva carreta pel carrer Estret i allà es va trobar amb una altra que venia en sentit contrari. Ningú s’apartava, ja que tots dos creien tenir la raó. Finalment en Salvi va treure un cordill per

mesurar qui havia fet més tros, i és clar, l'altre —a contracor— va haver de recular. I quan passava per davant del Fraternal, cridava “tira, haca, que això fa una pudor de Montepió!” (Jaume Alsina).

Molts són els que recorden en Salvi amb Josep Pla. Coincidien sovint al restaurant Cal Reig fent-hi ressopó i bevent un bon conyac. Tots dos feien camí de tornada cap a Llofriu amb la carreta d'en Salvi mantenint llargues converses. Quan van morir, la gent de Llofriu deia que “haviem d'haver enterrat aquell parell junts per poder seguir petant la xerrada!”.

De Josep Pla també ens n'han parlat, però la majoria hi va coincidir poc, ja que de fet eren molt joves. El recorden anant a peu al mas o dalt de la carreta d'en Salvi.

“Amb ell no hi vaig tenir tractes. Recordo, però, que va venir a missió. S'asseia en un cantó ben a prop de la porta per ser ben ràpid al carrer. A punt per sortir! (Antònia Arenas).

“En Pla havia vingut a comprar tabac a la botiga, fumava caldo [Ideales]. Altres vegades feia baixar en Joan Cebrià i ell s'esperava al cotxe. Jo era petita” (M. Dolors Sabrià).

“El vaig anar a afaitar i tallar-li els cabells durant molts anys. L'afaitava al costat de la llar. Sempre em donava dues pessetes de propina, i un dia me'n va donar 25 i em va dir ‘torna-li el canvi a en Joan’, i li vaig tornar les 23 pessetes. El dia que va venir el príncep vaig anar a afaitar-lo i estava ple de policies!” (Lluís Puig).

“El pare i en Pla s'entenien bé. S'apreciaven molt. Al pare li varen haver de posar un marcapassos i el varen operar a la Creu Roja. L'operació va anar molt bé. El pare estava molt agraït al doctor Castro, i li va aconseguir

Josep Pla, a la llar de casa seva amb Camilo José Cela i Néstor Luján. Llofriu, 1957.

FOTO RAMÓN DIMAS.
FUNDACIÓ JOSEP PLA.

Les escales del mas Pla per on va baixar la visita valenciana cames ajudeu-me.

FOTO SANDRA BISBE.

un llibre d'en Pla, que li feia moltíssima il·lusió. En Pla hi va accedir i va signar el llibre conforme havia operat el seu amic" (Lourdes Casademont).

Però uns dels llofriencs que segurament el van conèixer millor van ser els masovers del mas Pla, Joan Cebrià i Carmen Pons. "Jo vaig conèixer en Pla als 15 anys quan vàrem venir de masovers amb els meus pares". En Pla vivia al mas amb la seva mare, la Maria. En Joan i els seus pares, abans de venir al mas Pla, s'estaven de masovers a ca la senyora Adela de Mont-ras. La filla de la senyora Adela vivia a Veneçuela. En Joan ens explicava que va saber gràcies a aquesta noia que a Llofriu hi vivia un escriptor molt important. "Ella des de Veneçuela sabia que era un escriptor famós i nosaltres a Mont-ras no en sabíem res!" (Joan Cebrià).

Al mas sempre entrava i sortia gent, alguns de molt famosos, altres no tant: polítics, escriptors, grans empresaris, artistes, periodistes, eclesiàstics... En Joan i la Carmen en recorden uns quants: Tarradellas, Pujol, Ridruejo, Baltasar Porcel, Capri, Joaquín Soler Serrano, els Encesa, Ignasi de Ribot, Samaranch, Néstor Luján, Victòria dels Àngels, l'abat de Poblet, el príncep Joan Carles, Salvador Dalí...

"Hi ha gent que diu que era un maleducat i nosaltres sempre vam considerar que no ho era, però és clar, a vegades, en una tarda podia rebre moltes visites. La primera la rebia bé, la segona també, la tercera potser ja no li era de tan bon grat i l'última ja baixava escales avall. La seva feina era escriure, i si tantes visites rebia al final s'empenyava. Altres vegades, però, deixava la ploma i els deia 'va, anem a fer un whisky?' i tornava a les dues o les tres de la matinada. Recordo una vegada que va venir una senyora valenciana amb qui eren molt amics. La Carmen li va dir que no pugés perquè tenia molt mala diada, ja que tota la tarda que havia rebut gent. Però és clar, aquell matrimoni venia en taxi des de València, i ella tossuda va pujar escales amunt. El senyor Pla va fotre el crit al cel i aquella dona va baixar escales avall plorant com una magdalena i no va tornar mai més!" (Joan Cebrià).

Pots de conserva del mas Pla.

FOTO NÚRIA TORRA.

La vida a pagès: treballar, menjar i callar

Els pagesos i els bosquetans són gent amb un gran coneixement de la terra. Homes i dones, al compàs de la natura, han entès i han sabut aprofitar els recursos que aquestes terres els brindaven, i sovint s'han servit d'allò més absurd, més insignificant. Allò sí que era reciclatge!

Tot i que en un moment donat tothom podia fer de tot, i cada família s'ho feia com podia, la divisió del treball a pagès també es donava. L'home s'ocupava sobretot de la feina grossa: sembrar, segar, batre, podar, fer llenya, collir rabasses, fer carboneres, munyir les vaques, plantar a l'hort, carregar samals en veremar... i un no parlar de feinetes importants i necessàries de cada dia.

La dona tampoc es quedava curta, ans al contrari! Ella s'ocupava de collir a l'hort, de l'aviram, veremar, plantar el blat de moro, collir olives, anar a vendre a mercat, fer conserves (amb ampolles de cava), fer embotits, anar a collir bolets, espàrrecs, la preparació dels grans àpats i dels no tan grans... sense comptar totes les tasques diàries que comporta una llar i la cura de la família.

“A Llofriu molts homes treballaven al bosc. El meu pare era pagès i anava a bosc amb una colla a fer llenya, feixos, carbó, pelar suros... Era molt treballador. Les dones, si ells no eren gaire lluny, els portaven el dinar. Segons el temps que feia nosaltres aprofitàvem per collir aglans, perquè teníem porcs. La mare a casa criava gallines, pollastres, anava a cavar a jornal, anava a lligar bales per a la sega... i tota la feina de la vinya” (Lola Alsina).

En primer pla Josep Alsina amb pala de pues, Marina Mercader i Francisco Sabrià amb un cabàs a les mans, a l'era de can Serradera. Anys 40.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

“A casa eren d'aquells pagesos d'abans que tenien camps de blat, vinyes, fruiters... Teníem hort i collíem de tot, quatre gallines i quatre conís, pagesos d'anar collint i menjant. El meu pare feia de manobre i després anava a fer rabasses per a l'hivern, fèiem llenya. També tenia ruscs d'abella, dos o tres, que ens donava mel just per a nosaltres” (Carme Juncà).

“El pare tenia camps de regadiu a Pals, camps de blat de moro, patates, camps de blat, d'ordi, d'usarda, d'esparset... Quan anàvem en carro als camps de Pals, sota el carro hi havia unes cordes i en el viatge d'anada anaves estirat allà sota com un gronxador, i a la tornada, quan carregàvem el carro, anàvem a dalt ben cofois” (Josep Sabrià).

“La meva tia Maria va ser dels últims pagesos que van segar amb daia. La mare havia treballat sempre, anava a cavar amb el tràmec a cal Padri o per altres cases, anava a bosc a collir bolets, espàrrecs, s'ocupava de l'hort, gallines, pollastres, conills... Nosaltres en el temps de la gana, en vivíem” (Antònia Arenas).

“El meu home era un gos de treball i jo també. Nosaltres a la feina!” (Isabel Riembau).

Molts llofriencs tenien un parell o tres de vaques. Altres masovers, potser una dotzena, ja tenien corts més grosses amb 12 i 20 vaques. La feina a la cort era molt sacrificada perquè exigia munyir les vaques dos cops al dia, de dilluns a diumenge. No hi havia dies de festa.

Jaume Alsina llaurant amb cavall i arada a can Serradera. Anys 60.
COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Ernest Casademont, a la cort del mas Estela.
COL·LECCIÓ MAS ESTELA.

L'avi Riembau tenia una vaca, un toro i un vedell. En Josep, el seu nét, recorda que quan l'avi venia el vedell, passaven un parell o tres de dies que no en tenien un altre, i durant aquells dies "no bevia més que llet, cada titlla de llet que era massa!".

«Teníem moltes vaques. El pare tenia cinc o sis mossos que vivien al mas del davant, el mas Morgat [més tard conegut com a mas Elies], que ajudaven en totes les feines del camp i de bosc. A casa hi vivia molta gent. Nosaltres érem set germans: sis nenes i un nen que va morir als tres anys» (Lourdes Casademont).

«De petits en teníem sis, de vaques, i plegant d'estudi ho vàrem ampliar a 14, llavors 26, i anar pujant fins a 150» (Antònio Sabrià).

No tots els llofriuençs van començar fent de pagès, però són molts els que van acabar treballant la terra d'alguna manera. "He fet de tot i no he fet res. Vaig començar fent d'esquilet en una fàbrica de suro dedicant-hi 25 anys de la meua vida. També vaig passar uns 10 o 12 anys buidant i collint suro, i en el temps de l'arròs, anava en bicicleta a Pals per plantar, segar i batre. Així he anat passant la vida" (Pere Ventura).

Els més petits també tenien les seves tasques diàries. Alguns s'havien d'aixecar ben d'hora per fer la feina

Montserrat Casademont, a l'entrada de la cort del mas Estela.

COL·LECCIÓ MAS ESTELA.

abans d'anar a escola, altres als vespres o el cap de setmana o en diades especials; però tots ells tenien molt clar que a casa s'havia d'ajudar: "A casa s'havia de treballar, menjar i callar!" (Antònia Arenas).

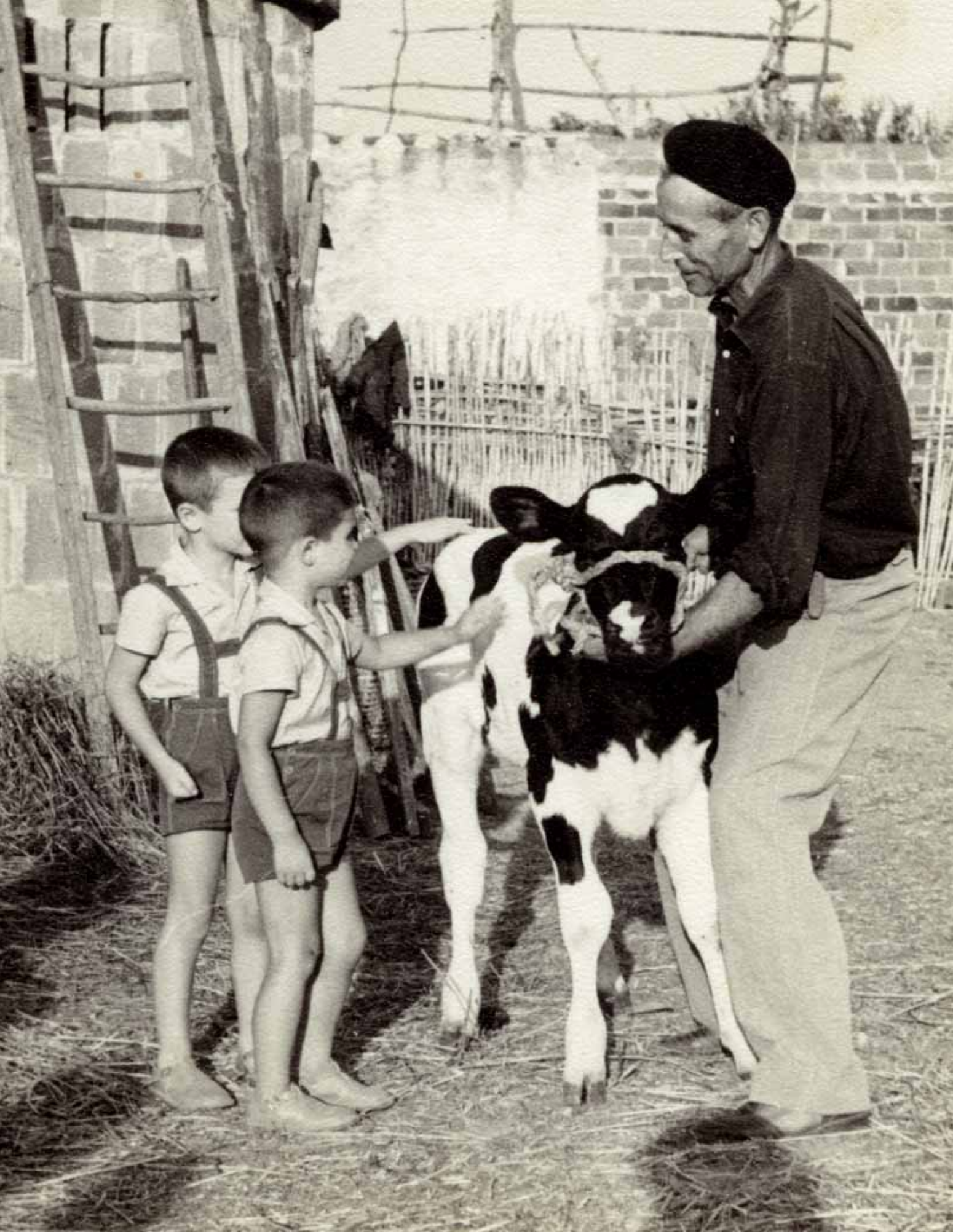
"Les de Corín Tellado eren les primeres fotonovel·les que van sortir i me les enduia d'amagat al lavabo per poder-les llegir, perquè si l'àvia em veia agafar la revista, em deia 'noia, no te'n dones vergonya!'. No podies apuntar el cul a la cadira" (M. Dolors Sabrià).

"Quan sortíem de col·legi anàvem a ajudar a arrencar naps. No s'acabaven mai!" (M. Dolors Sabrià).

"Els vespres tota la família ajudàvem a esbossar les capsas del blat de moro" (Josep Alsina).

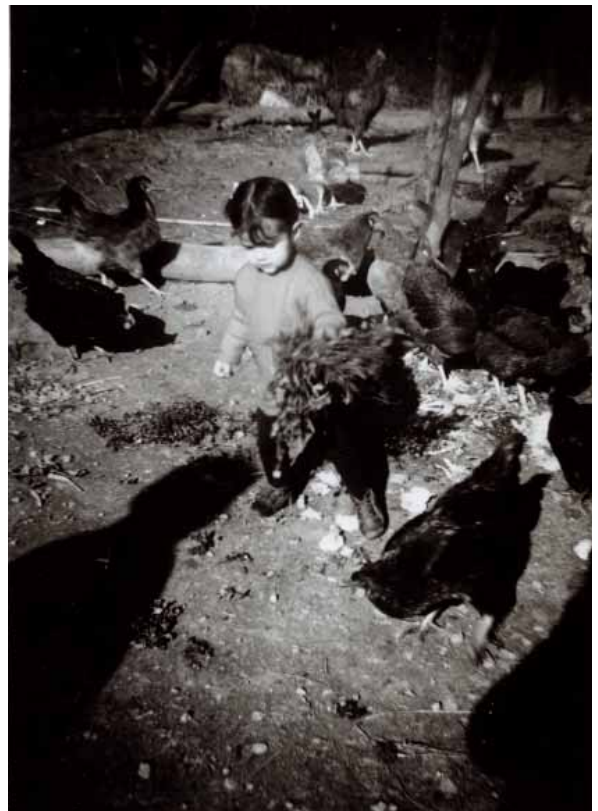
"De ben petita ajudava a l'hort a collir coses perquè la meva mare anava cada dia a vendre a plaça, i llavors a engegar les oques i els ànecs, i quan vaig ser més gran, a engegar les vaques" (Margarita Molins).

"Als 12 anys treballava de pagès amb el meu oncle. Em donava 30 pessetes al dia, que era molt. Eren els anys 47-48" (Emili Puig).

De ben petits s'introduïa
els nens en les feines
diàries. Joan Pont Ferrer,
deixant tocar un vedell als
seus fills Joaquim i Jaume.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA PONT-ALSINA.

Pilar Alsina, donant menjar
a les gallines. Anys 70.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

“A les tardes sortint d'estudi anàvem a l'hort a ajudar a regar, a cavar... a fer empenyar l'àvia també. I de més grans, a la cort, ajudàvem amb les vaques a fer fems, o a donar de menjar, a donar llet als vedells” (Antònio Sabrià).

“Ens aixecàvem entre dos i tres quarts de vuit perquè abans d'anar a escola havíem de fer la feina. El dia que en Narcís, el meu germà, acabava de muntar, rentar la sala i donar galledes, jo anava amb la meua mare i la meua germana a la lleteria que teníem a la Punxa, i llavors esperàvem el meu germà que arribés amb la bicicleta del mas. L'endemà al revés, jo era el que em quedava a la cort i ell marxava a la lleteria. Teníem set o vuit anys quan vam començar a fer-ho” (Jordi Cebrià).

“Als 14 anys vaig començar a fer de pagès. Treballàvem unes 40 vessanes. Teníem dues eugues, sempre en treies un diner més. La podies fer criar i treure'n un matxo o una mula. Tenia més valor la mula que un matxo” (Jaume Alsina).

“Si anaven a Palamós o a la Bisbal els cavalls ja sabien els llocs on havien de parar. Tenien seny, perquè quan jo tenia setze anys i anava amb el meu avi a treballar a Torroella a l'arròs, marxàvem a les quatre del matí i ells ja sabien on anàvem. Tots dormíem i al tornar arribàvem a les dotze o a la una de la nit i tots dormíem altra vegada. El cavall ens portava tot sol fins a casa. Marxàvem de Torroella a les deu del vespre, però trigàvem dues hores a arribar” (Emili Puig).

Lola Alsina Farrarons i Joan Pont Ferrer a la pallissa.
COL·LECCIÓ FAMÍLIA PONT-ALSINA.

Pepita Rico
i Rosa Cebrià
preparant el dinar.
Es pot veure la llar,
el forn i l'escon.
COL·LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

Som el que mengem

A pagès sempre hi ha hagut alguna cosa per menjar. Els pagesos no s'han fet rics, però tampoc s'han mort de gana. L'hort, els camps, els animals, la caça, els aliments del bosc han omplert de vida les seves taules, sempre procurant tenir-ne cura perquè aquesta font de recursos no s'esgotés mai.

“Per dinar sempre fèiem escudella. Els dijous, arròs. El diumenge fèiem una mica més de festa, si teníem alguna cosa. Els postres eren només per la festa major; entre setmana no n'hi havia. El que sí que fèiem era el pa, perquè a casa teníem forn” (Lola Alsina).

“Nosaltres menjàvem molta bullida, i el diumenge arròs. Hi posàvem no gaire res, una mica de cosa de quan anàvem a vendre, un tall de conill, un tall de pollastre, un tall de peix quan anàvem a comprar... Va haver-hi una temporada que teníem un parell de vaques i llavors beviem llet. El meu home era molt caçador. Era el número u dels caçadors. Lo que matava, desgraciats! El bosc era lo nostre! En teníem molt de bosc, nosaltros; hi teníem una barraca: suros, alzines... Jo anava a caçar bolets, uiii els bolets que jo he remenat! Rovellons, pinetells i carlets lo que més!” (Isabel Riembau).

“El meu pare feia filats per caçar guàtlleres. Ell es feia les manxetes, que era el reclam de la guàtllera. Era un os de vedella, buit per dintre, net i arreglat. El treballava i hi feia dibuixos. Hi posava a dintre una cera d'abella (perquè ell tenia ruscs, també) i llavors amb pell, tenia ja una plantilla que la meva mare li tallava a màquina, i la col·locava a l'os. I llavors el feia sonar tocant amb el dit” (Carme Juncà).

“Tothom es feia el pa. Quan segàvem el blat jo anava a ajudar, ells treien les herbes i jo feia anar el cavall, el Lindo li dèiem. Anava rodant i fèiem el blat, la tia el pastava i jo el posava al forn. Mai he tornat a menjar pa i coca com aleshores” (Emili Puig).

Maria Mercader (2a per l'esquerra), fent mercat al carrer Pi i Margall de Palafrugell, davant l'espardenyeria Comas.
COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Anar a vendre a mercat

Anar a vendre al mercat ha estat una activitat molt practicada per les dones. Qui de Llofriu no ha anat a vendre a mercat? Pocs casos són els que no. Dos eren els mercats més concorreguts pels llofriencs: Palafrugell i la Bisbal. Palafrugell per fruita i verdura i la Bisbal per l'aviram. Algunes fins i tot s'arribaven al de Palamós o el de Torroella de Montgrí. El desplaçament es feia pràcticament a peu, sobretot el viatge de tornada, que venien amb les mans buides. De ple, la carreta, el carret o el carro feien molt de favor, però no sempre s'hi podia comptar. Altres, però, utilitzaren el trenet o la sarfa per als desplaçaments més llargs.

“La meva mare anava a vendre al mercat de Palafrugell. El pare la hi portava amb carro i llavors tornava a peu. Mentrestant jo feia la feina de casa” (Rosa Frigola).

“La mare anava a mercat a peu, pobra! Amb dos cistells a cada braç i plens a vessar. Nosaltres, de tant en tant, també l'acompanyàvem. A vegades, el pare ens portava amb la carreta, però quan tenia feina no podia. La mare tenia una parada davant el peix que es pagava a l'Ajuntament. En Manel Piferrer passava al mercat a cobrar. Per no tornar tan carregada, la mare deixava les balances i el que li havia sobrat a can Pairet, una casa a tocar de can Felip [al Raval Superior]. També anava al mercat de la Bisbal per l'aviram. S'hi anava molt a l'estiu; a l'hivern més poc” (Margarita Molins).

“La mare venia figues, cireres, alguna cosa de l'hort. No tenia cap parada a Palafrugell, però es posava en un raconet o l'altre; tampoc portava gaire cosa. En un parell d'hores ja ho havia venut. Al mercat de la Bisbal hi anàvem amb el pare amb el carret” (Joan Cebrià).

“A la sarfa d'en Paretas hi cabien 25 o 30 persones. Els divendres al matí, quan anava en direcció a la Bisbal, es parava just a davant de casa [can Mingo] i a les set del matí podies veure a dalt tota una rastillera de cistells amb ous, gàbies amb gallines, conills... Era el mercat de la Bisbal i era el més potent que hi havia per aquí, la pagesia tenia moltíssima importància aleshores. El pare cada divendres hi anava” (M. Dolors Sabrià).

Bernarda Muñoz i Joan Pont,
de can Paulí, a la parada
del mercat de Palafrugell.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA PONT-MUÑOZ.

Carros al Daró,
un dia de mercat.
La Bisbal, finals de segle XIX
principis del segle XX.

FOTO JAUME FERRER MASSANET. AMP.

“Jo agafava el carro i el cavall i me n’anava a la Bisbal a vendre. Al matí agafava un cistell com aquells d’anar a vendre conills, hi ficava els pollastres lligats per les potes i me n’anava a la Bisbal. Els pollers ens venien a esperar a Vulpellac quan hi havia gana. I quan els veies allà, ja podies demanar. Llavors feies calés. Llavors encara passava el tren i quan venia, baixava i aguantava el cavall perquè no s’espantés. El maquinista i el cobrador, que em coneixien, quan em veien a la Bisbal em deien: ‘No me’n sé avenir, de veure una dona així’. I és veritat. No hi havia gaires dones que portessin carro; es podien comptar. Era molt valenta jo, o no rumiava gens” (Lola Alsina).

“Si sobraven conís o pollastres anàvem a mercat a la Bisbal. Agàfàvem el Tren Petit a les set del matí. Ja l’agafàvem a Torrent. No sempre es parava a Llofríu, poques vegades. Hi havia uns dies i prou. I alguns anys ni el tren ni la sarfa!” (Carme Juncà).

Els de can Paulí tenien parada grossa al mercat. Montse Pont ens posa al dia: “Els meus pares feien mercat. Venien bacallà, olives... Els divendres anàvem a la Bisbal, els dissabtes a Palamós i els diumenges a Palafrugell. Els divendres jo també els havia d’ajudar. M’aixecava a les cinc del matí per anar a mercat de la Bisbal, carregar, muntar la parada i cap a quarts de nou tornava amb l’avi i em deixava a l’escola”.

Carro: de barana doble, per a portar cescles i vela. Els apropiats per a gran càrrega.

Carret de pagès: semblant al carro senzill, amb baranes. Un seient cara endavant per a una o dues persones. Propi per a hortolans assistents a mercats, per a transport de xais i petites gàbies de volalla.

Carret: per a petit pagès. De roda baixa, tipus de carro molt senzill i lleuger apropiat per a un petit animal, haca o burro. Per a carboners, repartiment, etc.

Vert i Planas, Josep. *Carros, tartanes i galeres. Carreters i ferrers. Oficis en el record.*

L'avi Siset (Narcís Cebrià Vila) i Pere Arbonès amb el semental a la pallissa. Anys 70.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

Festes de pagès

La matança del porc

Amb el fred arribava una de les activitats més importants per abastir-se de carn per a tot l'any. En dos dies com a molt s'havia d'haver fet tota la feina; per tant era necessària la participació de molta gent, sobretot de les dones. Els homes s'ocupaven de la matança i llavors les dones es dedicaven a elaborar les llonganisses, les botifarres, els lloms i tot tipus de varietats. Normalment la família, amics o veïns, venien a ajudar i esdevenia una gran festa, un motiu de trobada per posar-se al dia de les novetats. La tertúlia estava assegurada i el dormir poc, també!

“Llavors tothom en matava, de porcs. Qui no en matava un, en matava dos. La matança del porc no ens feia impressió, ja veníem criats des de petits. Quan el matador acabava de matar-lo, ja fèiem una primera fregida i ens la menjàvem de seguida. Llavors fèiem botifarres de perol, llonganisses... A casa meu venia molta gent, les germanes de la mare i del pare que venien de Palau-sator i d'Albons, i tots ajudàvem. Aquella nit es quedaven a dormir les dones, i dormies poc. A vegades només dormíem un parell d'hores, perquè ens estàvem arran de foc, xerrant, fent un cafè. Fèiem molta festa” (Margarita Molins).

Antiga cuina del mas Pla amb tres peus, forn i perol per a la matança del porc.

FOTO NÚRIA TORRA.

“La matança del porc la fèiem cada any. En matàvem un a finals d’any i al cap d’un parell de mesos l’altre. Es feia la paellada: allioli, torrades, una paellada de sang i fetge, tallets de magre... i es feia una tertúlia. Al final, hi havia el costum de fer un paquetet per endur-se a casa per a tothom que hi havia col·laborat” (Joan Cebrià).

Per dur a terme la matança feia falta un matador. Margarita Molins recorda que els venia en Xifró d’Esclanyà, i en Jordi i en Solés de Palafrugell. També feia falta el veterinari, en Ceies, que “venia als masos i si li donaves alguna peça ja estava content i ja no deia res” (Margarita Molins).

El mas Pla era l’únic mas de Llofriu que tenia sementals i hi anava gent dels pobles del voltant a portar-hi les truges. “Abans teníem parada de porcs, teníem dos sementals i venia molta gent amb els carros a portar les truges de Mont-ras, de Llofriu, de Palafrugell, de Sant Feliu de Boada, en Xerric, que venia de Calonge... Els últims anys em sembla molt que es cobrava 100 pessetes” (Joan Cebrià).

Quan se segava amb la màquina de rampins es necessitava colla per lligar les garbes. Apareixen a la foto en Joan i l'Antònio Cebrià, el noi d'en Vicenç, l'avi Siset (Narcís Cebrià), la Margarita, en Vicenç de cal Catalanet i una nena.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

Segant amb dalla i ramí de mà.

COL·LECCIÓ
FAMÍLIA PONT-ALSINA.

La festa del segar

La sega era una d'aquelles activitats de pagès que requerien moltes mans. Segar l'ordi, la civada, el blat, l'arròs... exigia un munt d'hores al camp. Alguns encara recorden els seus pares o els seus avis segar amb dalla, però la majoria ja van viure una època en què a poc a poc s'anaren introduint màquines com la segadora i la lligadora que alleugeriren l'esforç i la durada.

Per segar i per batre era molt important tenir la beguda a prop. No fallava mai un bon porró d'aigua, de vi, d'aigua i anís, d'aigua i menta... Tot era bo per refrescar-se i per donar una empenta en cas que les forces defallissin.

"La feina era molt dura, però sorprenentment aquests homes quan acabaven de la feina encara tenien ganes de cantar! És clar, l'anís hi era a dojo!" (Jaume Alsina).

"Si anaves a segar lluny t'enduies el dinar. Ens hi estàvem tot el dia. Llavors tothom ajudava, homes i dones. Quan segaves, s'havien de lligar les garbes, feina que feren moltes dones. Llavors va sortir la lligadora, i ja era la màquina que anava segant i lligant" (Joan Cebrià).

Jaume i Josep Alsina segant un camp de Llofriu amb l'edifici de l'Estació al fons i el típic toro d'Osborne. 1963.
COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Colla sota l'ombra d'una Figuera fent un mos abans de tornar a *cosechar*.
COL·LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

“A tots els camps hi havia 2 o 3 figueres, i es feia el camí a la figuera i es deixaven els cabassos allà” (Jaume Alsina). Quan la gana apretava, la feina s’aturava i aprofitant la bona ombra que els oferien les figueres començava el ritual.

“Jo portava el dinar amb la bicicleta. Portava una cassola de coní amb samfaina. A mig matí es feia la parada de les 9 hores, trincada de vi amb un tall de llangonissa, pa...” (Jordi Cuní).

“Quan sortia d’estudi de Palafrugell me n’anava ràpid cap a casa amb la bicicleta per portar el berenar als que segaven. Ho disfrutaves molt quan eres criatura” (Jaume Alsina).

“Els camps els teníem tots al voltant del mas. Teníem una entrada enorme a casa i es dinava a casa. Totes les dones, joves i grans, ajudàvem a la cuina” (Margarita Molins).

A finals dels 50, principis dels 60, un grup de vuit o nou pagesos van crear una associació per comprar una *cosechadora*. No era una associació oficial però crearen les figures de president, secretari i tresorer, càrrecs que van recaure en Josep Sabrià, Dionís Dalmau i Jaume Alsina.

La festa del batre

La festa del batre, igual que la festa major, era de les més esperades. No tant per la feinada que hi havia, que era molta, sinó per la gran menjada i festa que venia després.

“Jo de petit quan vivia a Fitor havia batut amb animals. Recordo com els pares feien voltar el cavall amb el roc, i anava aixafant. I llavors a mà amb les forques, havies de triar el gra de la palla i quan quedava quasi tota la palla fora, llavors l'havies de passar per la ventadora. Si no tenies ventadora, havies d'esperar que fes vent i havies de tirar el gra enlaire, i el vent s'enduia la pela i quedava el gra sol a terra, i vinga, i vinga... Però si no hi havia vent no ho podies fer. Llavors més endavant es feia amb un garbell, penjat d'un pal i algú s'enfilava i ho anava garbellant. Amb la ventadora tot fou molt més fàcil, tiraves el gra a dins, la pela sortia per davant i el gra net sortia pel costat. I llavors anar ensacant. Nosaltres també ho fèiem amb les faves” (Joan Cebrià).

“Pel batre mai va venir a casa una persona llogada; eren els mateixos veïns, els de cal Frare, can Pelayo, can Climent, can Marcelo... i llavors nosaltres anàvem a casa seva” (Antònia Arenas).

“A l'època del batre ens ajudàvem tots. Havia de venir la màquina de batre. Abans, però, ja havies anat a segar amb una màquina lligadora i la garba ja sortia lligada i es feien garberes al mateix camp perquè s'assequessin. Uns dies abans de batre es recollien les garberes (que coincidia amb la festa de Palafrugell) i es portaven a l'era

La família Sagraret:
el pare Martí, l'oncle
Manel, la tia Carmeta
i Pelayo a l'era.

COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

i es feien dues piles de garbes i es deixava un forat al mig on es posava la màquina de batre. A dalt la garbella hi havia el tallador que anava tallant el cordill i passant-les a 2 o 3 persones que hi tiraven les garbes per una tramuja. El gra baixava per un tub i anava a uns garbells per treure la porqueria. La porqueria passava a baix, la palla passava per un tub que anava a la pallerà, i el gra sortia per un altre on hi havia la gent per anar omplint les saques. Eren saques de 50 quilos. Llavors 2 o 3 persones feien la pallerà" (Josep Sabrià).

El batre feia moltíssima polseguera i els quedaven els ulls i la boca secs. Sovint la gent es posava un mocador lligat per tapar-se la boca. Per això era molt important beure sovint, i tenir els porrons i els cànirs ben a prop. El batre a màquina ja requeria un nombre molt més elevat de gent, de 15 a 20 homes, depenent de les vessanes que tenien. Aquella sí que era una gran festa, perquè tot tenia lloc a l'era de casa, i es preparava un gran àpat per satisfer els estómacs de tots aquells col·laboradors.

"Les dones teníem molta feina per fer el dinar. Dinar per a tots els homes que treballaven. Moltes cassoles, platillos, rostit, pomes de relleno. A casa matàvem un parell o tres de bèsties: un pollastre, un ànec, un conill. De les peces grosses en feies rostit, i dels menuts (les ales, els pedrers, les costelles...) en fèiem platillo amb naps, bolets, esbargínies... Llavors una bona picada d'atmetlla torrada. Embotits a la taula, encetaves el pernil, les llangonisses, botifarra negra i botifarra blanca... I per postres fruita fresca o pomes de relleno" (Margarita Molins).

Joan Cebrià i Arseni Masó a la vinya del mas Pla a principis dels anys 70.

FOTO CARMEN PONS. COL·LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

El veïmar

La majoria de masos tenien un parell de vinyes, i quan s'acostava la verema, família i amics es posaven mans a la feina. El vi en una casa no hi podia faltar: vi per esmorzar, vi per dinar, pa amb vi i sucre per berenar i vi per sopar!

“Quan venia el veïmar totes hi anàvem. Les dones tallàvem el raïm i els homes el buidaven a les samals. Llavors es portava a la tina de casa i es follava el raïm amb els peus. Hi col·laborava tothom, la mainada, els homes, les dones, era molt familiar. Un cop s'acabava la verema es feia un dinar o un sopar per a tota la gent que havia vingut a ajudar” (Carmen Pons).

“A casa teníem unes tres vessanes de vinya i fèiem vi per a casa. Teníem la premsa, la tina, les bótes, la folladora... Bé, totes les eines de veïmar. Encara conservem la tina, la premsa i la folladora. Llavors quan vam passar a tenir tantes vaques vàrem arrencar la vinya, perquè no donàvem l'abast” (Antònio Sabrià).

“Al poble n'hi havia hagut una, de premsa, que era la de can Cinto, on és ara el carrer Irene Rocas. A la Barceloneta hi havia la de can Mingo, que era manual, i més tard hi va haver la de can Llambinet, que ja era hidràulica i si no s'anava amb compte fins i tot dels granets del raïm en sortia suc” (Jaume Alsina).

“Antigament es feia molt de vi a casa. Teníem un celler molt gran i fèiem molt de vi. L'avi Joan Casademont Ribas embotellava el vi com el xampany. Teníem una vinya que es deia la Viña Muerta” (Lourdes i Montserrat Casademont).

L'avi Siset amb els seus nèts
Narcís i Jordi Cebrià
a la vinya del mas Pla.
COL·LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

Tina del mas Pla.
FOTO NÚRIA TORRA.

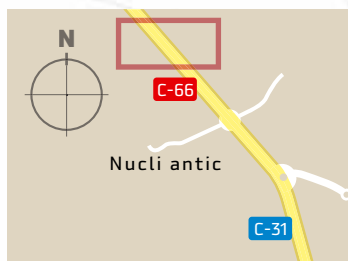
Gerra del mas Estela
on es posava l'oli.
FOTO NÚRIA TORRA.

Collir alives

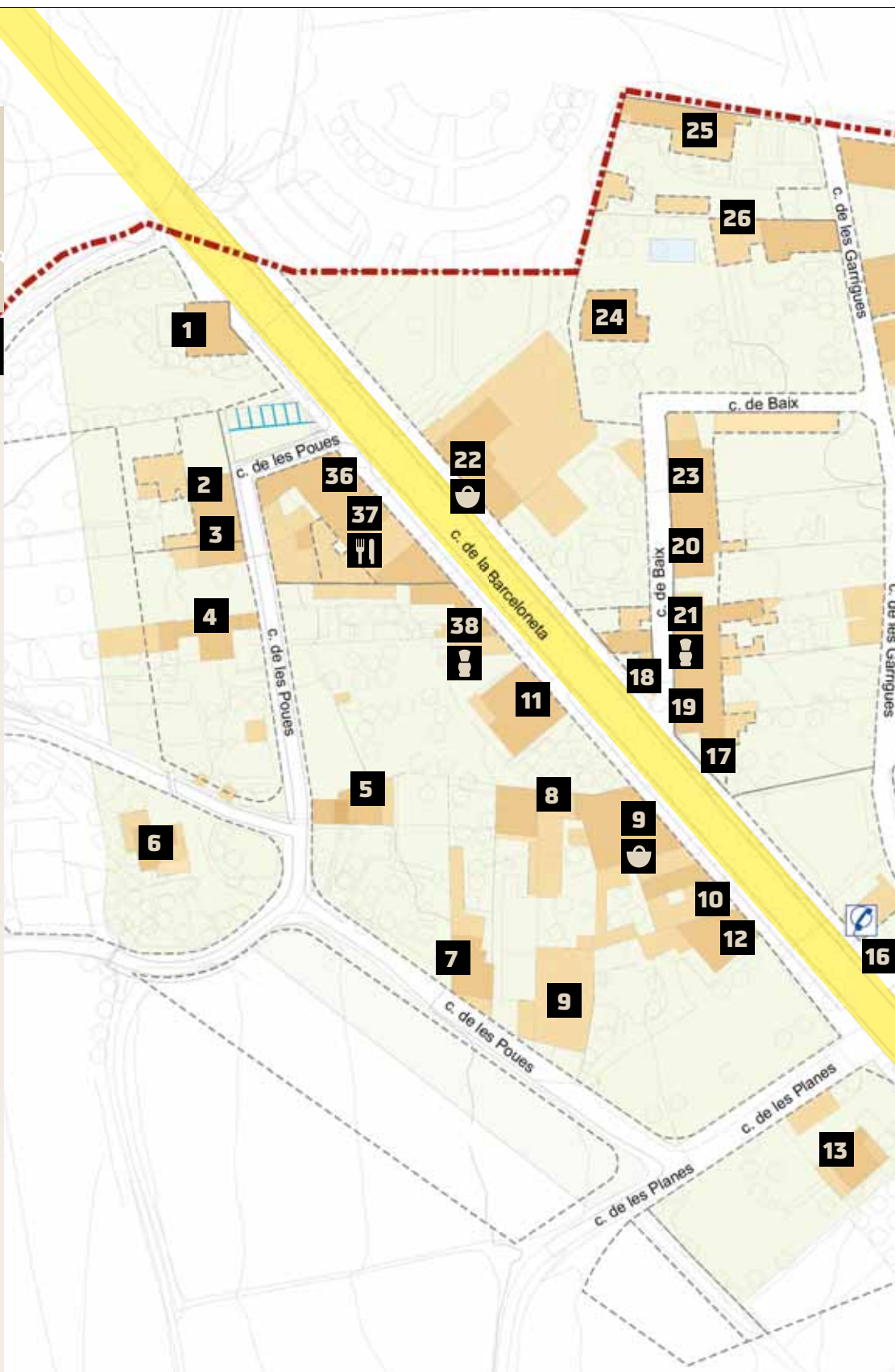
"D'alivars, com en diuen a Llofriu dels oliverars, en tenien principalment per al consum propi. "També fèiem oli. El portàvem al trull de can Daniel de Peratallada, perquè a can Llambinet no l'havien obert encara. Ens el venien a buscar amb una camioneta. Tota la família anava a collir alives. Hi passàvem tot el dia a l'alivar. Amb la perxa anar picant i collint, sense *toldos*, tot a mà. Omplíem els cistells i ho buidàvem al carro. Era molt laboriós, durava setmanes! Llavors vàrem comprar unes màquines de collir que punxaven l'oliva però no els agradava als trulls. Ens endúiem dinar i dinàvem a la barraca. Per dinar solíem menjar grana, fesolets o fesoles i llavors menjàvem una arengada o covíem una xuia" (Antònio Sabrià).

"També teníem molta olivera. I antigament més. Totes al voltant de la casa. L'oli el col·locàvem en tres gerres grosses i una de petita. Encara les conservem" (Lourdes Casademont).

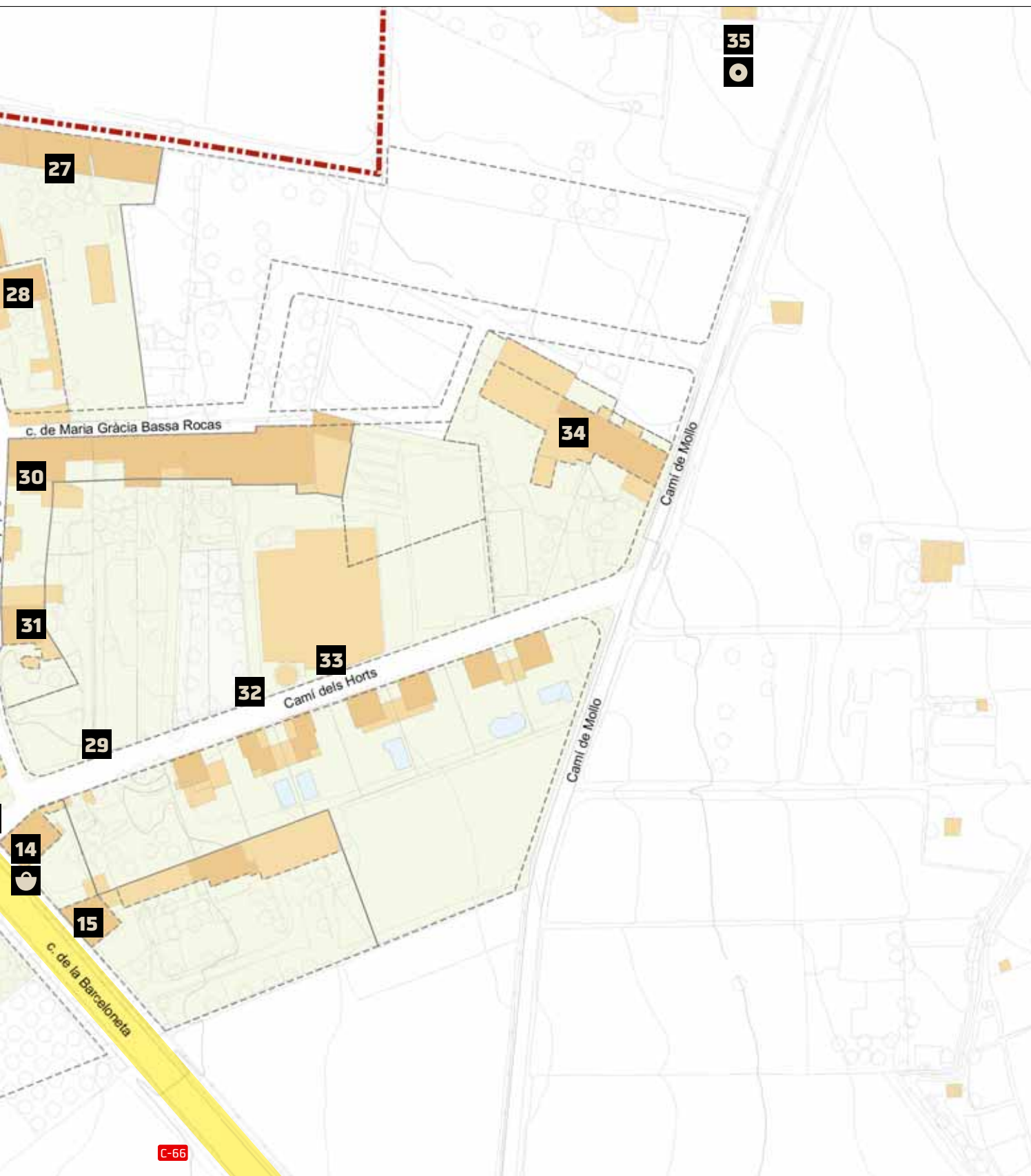

LES CASES DE LA BARCELONETA

- 1 CAN XICU SALVI
- 2 CAN PERLA
- 3 CA L'ENCARNACIÓN
- 4 CAN BOSCH
- 5 CA L'AGUSTÍ
- 6 CA L'ANTONIO
- 7 CA LA BERTA
- 8 CAN VERDAGUER
- 9 CAN PAULÍ (botiga)
- 10 CAN FERMÍN PARLAVÀ
- 11 CA L'ESTANYOLET
- 12 CAN ROC
- 13 CAN JOAN ESTAÑOL
- 14 CAN BOIX (botiga)
- 15 CAN TAULARET
- 16 CAL FERRER
- 17 CA LA CLAUDINA
- 18 CA L'ATALANOR
- 19 CAN NAPOLEON
- 20 CA L'ANTONIA CASTELLANA
- 21 CAN RICARDO PUIG (barberia)
- 22 CAN MINGO (botiga/bar)
- 23 CAN QUIM CANDALER
- 24 CAN PITU DORO
- 25 CAN FONSO
- 26 CAN NIELL
- 27 CAN FELIU
- 28 CAN MARTÍ PASTOR
- 29 CAN DURAN
- 30 CA L'ADELA
- 31 CAN PI
- 32 CAN CAPELLÀ
- 33 L'HORTA AVELLÍ
- 34 CAN LLAMBÍ
- 35 CAN LLAMBINET (trull)
- 36 CAN TIAGO
- 37 CAL FRAY (fonda)
- 38 CAN QUIM BARBER (barberia)

S'INCLOUEN ELS NOMS DE LES CASES ESMENTADES EN EL TEXT.
 MAPA ELABORAT PER ANTÓNIO SABRIÀ I JAUME ALSINA.
 TRANSCRIPCIÓ EN FORMAT GRÀFIC: SERVEI D'INFORMACIÓ TERRITORIAL. AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

Apicultors de Llofriu
en plena feina.
COL·LECCIÓ FAMÍLIA SABRIÀ-ARENAS.

Els establiments i la venda ambulant

Llofriu disposava de pocs establiments: alguna botigueta, alguna taverna, alguna barberia, un trull i un parell de modistes. De fet, hi havia una casa que complia gairebé tots els serveis anteriorment anomenats: can Riembau. Els altres establiments es trobaven a la Barceloneta. Si no ho trobaves allà, llavors t'havies de desplaçar a Palafrugell. Per cobrir la falta de comerços es comptava amb la venda ambulant. Diàriament, setmanalment o mensualment venia gent de fora a vendre pa, peix, roba, colònia... el més indispensable.

Altres productes molt apreciats a Llofriu foren la mel de can Pelayo i la mantega de ca l'Estela. "Compràvem la llet de tot el poble i llavors fèiem la mantega. Teníem una desnatadora, que la fèiem anar manualment i per un lloc sortia la llet desnatada i per l'altre la nata. Llavors fèiem unes barres grans de 2,5 kg i per a la gent del carrer fèiem porcions més petites, de 200 grams o el que calgués. Ho embolicàvem amb paper de pergami, que en dèiem. Teníem una botiga a Llafranc on veníem la mantega i altres productes, i hi venia gent de tot arreu. El doctor Mascarós feia venir gent de Girona a comprar-ne perquè, segons ell, anava bé per a qui tenia llagues a l'estómac" (Montserrat i Lourdes Casademont). "La gent del poble hi portaven la llet. Jo hi anava amb el meu pare amb dues galledes de llet i a canvi teníem mantega" (Jaume Alsina).

Botiga de can Mingo ja reformada, 1973. D'esquerra a dreta, Eva Anguila Sabrià, ?, M. Dolors Sabrià, ?.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA SABRIÀ.

La ràdio de Can Mingo, a la qual s'havia d'aguantar l'antena per poder seguir la transmissió.

COL·LECCIÓ SANDRA BISBE.

Botigues, bars, tavernes i posades

Can Mingo, posada, botiga, taverna, bar i estanc

Can Mingo era l'establiment més antic de Llofriu. Situat on hi ha actualment la Sala Gran, era un antic hostel portat per la família Català. Domingo Sabrià de Torrent el va comprar pels volts dels anys vint i hi varen obrir una botiga-taverna. Tenien un pou que alimentava un abeurador, el qual fou motiu de parada de molts carros. Obrien de les sis del matí fins a les dotze de la nit.

"Aquí a casa paraven els traginers amb carros, hi havia dues files, una a cal Fray i l'altra a can Mingo. A cal Fray només donaven de beure als animals. A can Mingo, a més, era una espècie de bar, hi podies menjar i hi havia una mica de botiga" (Pere Ventura).

La botigueta la recorden molt bonica, amb armaris de vidre, una bàscula... "Era botiga de comestibles però també hi veníem llet, blat de moro, farro, mata-rates, revistes, llençols i tovalloles, espartenyas, betes i fils, carbur, optalidons, aspirines..." (M. Dolors Sabrià).

També va ser estanc durant molts anys, tot i que no fou el primer de Llofriu. Al costat de la botiga hi havia unes taules que eren la taverna, només freqüentada per homes que venien a prendre alguna cosa, un cafè de barretina, un got de vi, i a jugar a la manilla, el canari o el dominó.

Teresa Esteve Bofill davant l'entrada de la botiga de can Mingu, 1969.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA SABRIÀ.

Cafè de barretina

“Posàvem una olla al foc i quan l'aigua estava a punt de bullir, hi posàvem un colador de roba en forma de barretina i allà hi ficàvem cafè i malta o civada, i llavors ho deixàvem reposar. Ho posàvem en una cafetera i a servir”. (M. Dolors Sabrià)

“A la cuina hi havia una llar on t'hi podies posar a dins i a l'hivern hi havia un escorn a la vora del foc. Els clients que venien al bar, com que tenien fred, entraven a escalfar-se a la cuina. Uns altres que venien a escalfar-se eren els guàrdies civils. Passaven bastant sovint en parelles de dos, amb el tricorni, la capa i *hablando castellano*, i si feia fred t'havies d'arraconar perquè s'havien d'escalfar. I és clar, quan entraven els havies de convidar, un got de vi, una barreja, galetes... Teniem molt clar que amb l'autoritat hi havies d'estar bé, i no tinguessis por que demanessin mai per pagar” (M. Dolors i Josep Sabrià)

També venien en Pere de cal Fray i en Santiago Torrent a fer un got de vi i a escoltar la ràdio. Sense adonar-se'n tenien la cuina plena de gent al voltant de la taula rodona. “Estàvem sopant i escoltant el partit però l'antena de la ràdio sempre penjava avall i fregia; per tant algú havia d'estar aguantant-la tota l'estona amb el braç aixecat per poder-la sentir bé. I ens deien ‘calieu, mainada!’” (Josep Sabrià)

Can Boix, botiga i estanc

Pocs llofriuencs el recorden, i els pocs que el recorden coincideixen que fou obert pocs anys, pels volts dels anys 50. La Pietat era la mestressa i hi venien comestibles. Al taulell recorden que hi tenien una guilla dissecada. Can Boix també va ser estanc. Llavors l'estanc va passar a cal Fray i finalment a can Mingo.

Cal Fray, posada i estanc

“Tenien les tartanes que anaven de Palamós a Flaçà o a Girona. S'hi aturaven a dormir i menjar (tant persones com animals). Era com una posada. Tenien una mica de menjador, de taverna. Ja en deien cal Fray” (Santiago Torrent).

Can Boix, un dels primers establiments de la Barceloneta.

FOTO NÚRIA TORRA.

Can Paulí, magatzem, botiga i bar

Paulí Pont Ferrer va obrir un magatzem a la Barceloneta. “Hi feia farina, pinso... Després va començar amb un burro a vendre, anava amb l'àvia a vendre a mercat, i més tard, pels anys 60 va muntar la botiga, i ho feia seguir tot. El meu avi a les set ja tenia obert. Ell sempre deia: ‘Jo a les 10 ja he fet el jornal!’ Llavors el meu pare, en Joan, va seguir amb el mercat, la botigueta i va obrir el bar als anys 70”.

“A la botiga s’hi podia trobar de tot, des d’una barra de pa fins a fil de cosir. Era com un Corte Inglés en petit” (Montse Pont).

“Can Paulí era més com un súper i can Mingo era més botigueta” (Jaume Alsina).

“Paulí tenia de todo. Nosotros para comprar o para comer íbamos a Can Paulí. Y a Can Mingo íbamos para ver el fútbol, a comprar tabaco, a tomar un carajillo o una cerveza” (Torcuato Jiménez).

Trull

Can Lluís Llambinet

En Lluís Llambinet era Lluís Estañol, provinent d’una família llofriuenc de tota la vida. En Lluís va decidir obrir un trull a Llofriu el 1946. Va ser el primer trull hidràulic de la província de Girona, i l’únic que hi ha hagut mai a Llofriu (almenys que la gent recordi).

“El meu pare va comprar un trull a Tarragona l’any 46, jo tenia 14 anys. Compràvem camions d’olives a Rabós, Espolla... Venia molta gent de Llofriu, de Torrent i de Regencós a portar les seves olives. Al ser hidràulic donava més oli que els altres i ràpidament va anar corrent la veu. L’any 56, amb aquella gran gelada, es varen morir totes les oliveres, i no vam poder fer més oli. Llavors pel veïmar fèiem vi” (Maria Estañol).

Barberies

Sabem de quatre barberies que funcionaren a Llofriu: tres a la Barceloneta i una al poble. Els homes hi anaven normalment un cop a la setmana, i les dones “no anàvem a cal barber, anàvem a la perruqueria a Pals o a Palafrugell. A Palafrugell anàvem al carrer Estret amb l'Antònia i la Pepita, que eren germanes, amb aquells rulos d'aquell temps que s'escalfaven al foc amb carbó, que no sé com no ens cremaven els cabells! Les dones grans hi anaven molt poc, de permanent en permanent” (Maria Estañol).

Anar al barber era un ritu social molt masculí. Al barber hi anaves a afaitar-te o a tallar-te els cabells, però també hi anaves a fer el toc, a jugar a cartes i a fer tertúlia. Eren les tavernes de l'època. La majoria de barbers exercien la seva professió a les nits o els caps de setmana ja que no era la seva feina principal. Els barbers adaptaven una estança de casa seva per dur a terme aquesta activitat.

Cal Barber, la barberia d'en Quim Sabater

Pere Ventura ens explica que el seu sogre ja feia de barber a Llofriu. La barberia estava situada a la Barceloneta. Consistia en una sala ben il·luminada i preparada amb dos miralls i dos seients americans. Aquesta, segurament, seria la barberia que funcionaria més regularment.

L'avi Carreter, pare de Josep Feliu, el barber Quim Sabater i la seva filla Mercè davant la barberia de Cal Sabater.

FOTO PELAYO SAGRERA.COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

La barberia de Cal Sabater. Joaquim Sabater fent de barber, una de les seves filles i l'avi Carreter.

FOTO PELAYO SAGRERA.COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

La barberia de Ricardo Puig

"El meu pare tenia una barberia a la Barceloneta. En acabar la guerra la va obrir, fins als anys 60. Durant el dia feia de capatàs i a les nits de barber, sobretot els dissabtes a la nit. Estava al carrer de Baix, la tercera casa. Allà es jugava a cartes i, és clar, es plegava molt tard. Encara no hi havia can Mingo, i llavors es jugava allà. Els homes venien a afaitar-se, sovint directament de treballar, i sense rentar-se la cara, que encara costava més. Tampoc era costum rentar el cap a la barberia, i venien amb els cabells bruts de la feina i se't feien malbé les tisores" (Lluís Puig).

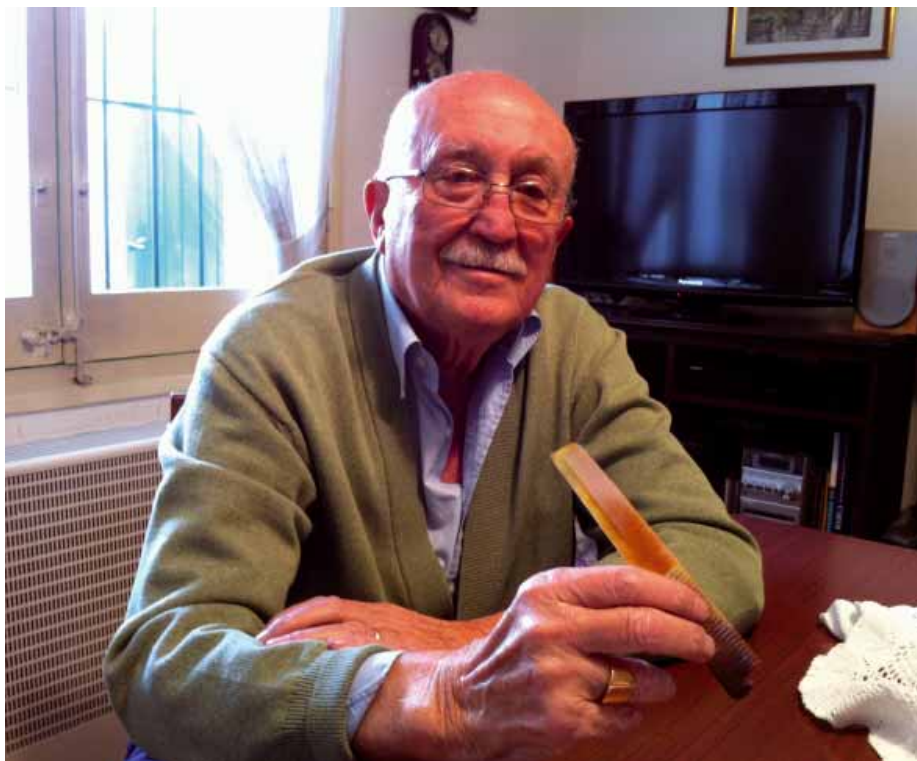
La barberia de Lluís Puig

Lluís Puig de ben petit ja ajudava el pare a la perruqueria i anys més tard va obrir la seva barberia a casa seva, al barri de l'Estació. Això era pels volts dels anys 60. L'obria els caps de setmana i entre setmana feia de serraller a la seva serralleria de Palafrugell.

La barberia de can Riembau

Can Riembau es trobava al poble, a prop de l'església. Fou al mateix temps barberia, taverna, taller de modista i, si fíem molt prim, també tenia quatre cosetes de botiga: escombres, oranges i gasoses.

Josep Riembau va fer de tot. Va començar d'aprenent de barber, llavors de pagès a can Facundo, de manobre al mas Rostoi, va portar el bar del cinema Mercantil i més tard el del cinema Garbí (que era del seu tiet). I a les nits, durant una llarga temporada va exercir de barber al poble, a la plaça de l'Església.

Josep Riembau encara conserva la pinta que utilitzava fent de barber.

FOTO SANDRA BISBE.

“Jo de calés no en tinc, però he penchat de valent. Vaig aprendre de barber a can Quim Barber, a la Barceloneta. Llavors vaig anar a treballar a Palafrugell a can Tort, al carrer Cavallers. En aquella època hi havia 32 barberies a Palafrugell. En Tort em pagava un duro a la setmana, però li havia de portar la llet de Llofriu. Més tard en Gou em va dir per anar a treballar a casa seva, m’apujava una pesseta i no li havia de portar la llet! Va ser un bon canvi” (Josep Riembau).

A mitjan anys quaranta va obrir la barberia a casa seva. Treballava principalment els dissabtes, els diumenges i algunes nits entre setmana. La va deixar l’any 1962, aproximadament. La barberia estava situada al fons d’una habitació, amb una butaca americana de segona mà, una tauleta i un mirall.

“Els homes venien a afaitar-se i a jugar a cartes. Tenia una mica de taverna, hi havia una taula llarga on feien la manilla, el canari, i entre copa i partida s’esperaven perquè jo els afaités o els tallés els cabells. Eren uns set o vuit. Uns miraven i els altres jugaven, i s’anaven alternant, i jo suant tinta per poder-los afaitar. En aquella època hi havia molt mal sabó per afaitar i venien havent sopat directament de treballar, de la quadra, el sabó no agafava” entre rialles Josep Riembau ens diu que era un disbarat. Acabava cap a les dues o les tres del matí.

“Els llocs de reunió eren al bar d’en Mingo i a cal barber. Els diumenges venien una colla d’homes i jugàvem a can Riembau” (Emili Puig i Alfons Juncà).

“No teníem electricitat i fèiem servir un gasòmetre, que funcionava amb carbur. Hi havia una campana molt gran i el pare hi posava el carbur a dintre. I a l’entrada teníem dos carregadors, un per a la barberia i un altre per al bar. La il·luminació era escassa, la llum de carbur tenia menys força que una bombeta de 40!” (Josep Riembau).

Les modistes anaven a Sant Sebastià per Santa Llúcia, 1915.

FOTO L. CASANOVAS. AMP. COL·LECCIÓ JOSEP COFAN.

Modistes: ca la Vicenta i ca la Quimeta

Vicenta Ribot i Quimeta Rocas, conegudes com la Vicenta de can Riembau i la Quimeta de cal Sabater, foren les dues modistes de Llofriu, totes dues situades al poble, a tocar l'església. La Quimeta va començar cosint a la casa de les voltes i més tard va instal·lar el taller a la casa del davant.

"Al matí fèiem la feina de casa i llavors a la tarda anàvem a cosir. Primer vaig anar a ca la Vicenta. Ens fèiem la roba i ella ens ensenyava. Érem dues. Quan la Vicenta es va fer gran, vaig anar a ca la Quimeta de cal Sabater, érem tres aleshores. Hi anàvem de tres a cinc a l'hivern i a l'estiu allargàvem un xic més, de tres a vuit. Ens agradava molt" (Margarita Molins).

"A cosir hi anava amb amigues. Sempre em va agradar. Anàvem a ca la Quimeta. Cosíem de la banda del darrere, hi havia un quartet al fondo a l'esquerra, no gaire gran, amb una bona finestra mirant al bosc" (Carme Juncà).

"Ens fèiem l'aixovar: camisoles de dormir, tovalloles, estovalles i towallons, llençols i poca cosa més" (Margarita Molins).

"Jo anava a ca la Quimeta. La Quimeta em va ensenyar els primers punts. Sortint de col·legi, cap a cosir, una hora, dues... fins a quarts de vuit. Llavors pagàvem. En aquella època la roba es feia de creixent, s'aprofitava la roba al màxim. Deixàvem una bona vora, bones costures per si t'engreixaves, les mànigues que es poguessin allargar... 'Ja te l'hem fet de creixent!' es deia" (Carme Juncà).

La venda ambulant

Els comerços que hi havia a Llofriu eren molt escassos i es comptava moltíssim amb la venda ambulant per adquirir altres productes tan necessaris com el pa i el peix.

El pa

Algunes cases tenien forn i es feien el seu propi pa, però moltes altres depenien completament del servei ambulant. Poder començar el dia amb una bona torrada amb all, tomata i embotit era indispensable. El pa fou repartit al principi per can Regàs i més tard per can Bussot, tots dos de Palafrugell. Joan Dispés era el repartidor de can Regàs i se'l coneixia per en Joan del pa. Al principi repartia amb una haca, però més tard Agustí Regàs va comprar una camioneta. Venia els dimecres i els dissabtes.

Molts dels llofriencs tenien camps de blat i portaven el blat als molins de la Bisbal, a can Ramió o a can Sunyer, per fer-ne farina. Llavors els flequers intercanviaven la farina pel pa. Per tants quilos de farina et corresponien tants quilos de pa i et feien uns tiquets. “En Joan del pa era molt estimat a Llofriu i per la festa de Llofriu tothom el convidava. Quan venia amb la Rúbia sempre carregava la mainada al poble i fèiem tot el recorregut del poble fins a la Barceloneta i ens deixava a l'estació. I tots allà estrets, però ens feia moltíssima il·lusió. Quan en Joan Dispés va anar a fer el servei, llavors el va substituir en Fernando Hereu. Els vam cuidar tan bé que tots dos van fer nòvia a Llofriu i s'hi varen casar” (Jaume Alsina).

Peix

Molta gent passava a vendre peix. “En Xera venia peix blau amb un portapaquets a la bicicleta. Venia de Palafrugell” (Santiago Torrent). També passava Pura Hidalgo Barrera, coneguda com *La Rúbia* (pel to dels seus cabells),

El repartiment del pa als masos de Llofriu per part del forn de pa Can Bussot, 1962.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA BUSSOT.

Montserrat Bassa Rocas.

FONS BASSA-ROCAS, AMP.

que venia de Palamós. Primer va venir en bicicleta i llavors en una mobylette de color negre amb una caixa de fusta lligada al darrere, de la qual regalimava tota l'aigua que s'anava desglaçant, unes balances i uns pesos. “Pujava la mobylette al tren a Palamós i llavors baixava a repartir pels pobles dels voltants: Pals, Sant Feliu de Boada, Torrent... Portava més peix de barca. Venia dos o tres cops per setmana” (Santiago Torrent). També es recorda la Juriola, que li deien “Juriola, peix fregit!”. També alguns llofriuençs, en Lògio i en Joan Serra, es desplaçaven a Palamós a comprar peix i en portaven per als veïns.

La roba

La Montserrat Tarites era Montserrat Bassa Rocas. Venia una vegada al mes i anava a cases fixes, sovint per encàrrec. La Tarites venia a peu amb una maleta de fusta on portava les colònies, brillantina, sabó... També portava roba a peces, percala —aquella roba que només tenia una cara— i roba de mig dol. “Si se't moria l'avi no et feien anar de negre. Els pares sí, però els néts anaven de mig dol, en blanc i negre. La portàvem fins que hi havia tros i parrac, o sigui, fins que es feia malbé. Era molt maca, aquella dona” (Carme Juncà). També venien dues gitanes. “Eren mare i filla. Portaven roba, llençols, tovalloles... A una d'elles, la filla, li deien la gitana guapa” (Santiago Torrent).

“També passaven els viatjants de Girona, una vegada al mes. Can Clos, es deien. Venien havent dinat. Portaven una maleta i treien tota la parada, que si roba a peces, que si llençols, tovalloles, davantals, bates... Nosaltres en compràvem per a casa i les veïnes, com que ho sabien, venien totes a triar, les de cal Frare, de cal Barber...” (M. Dolors Sabrià).

Josep Alsina en bicicleta amb uns amics. Anys 40.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Per anar d'un lloc a l'altre

A peu, amb dues rodes i en tartana

Als anys 40, 50 i 60 a la carretera de Llofriu a Palafrugell s'hi veien molt pocs cotxes. Els que van viure la seva joventut aquells anys coincideixen en dues coses: que feia molta fred i que eren els amos de la carretera!

Les cames foren el vehicle de desplaçament més utilitzat pels llofriencs: de petits per anar a estudi, de jovenets per anar al ball o al cinema, de grans carregant cistells cap al mercat... Les distàncies eren més curtes aleshores, ens diuen, però queda clar que el costum és un mag que enganya el cos i la ment.

"Érem tres noies. Sortíem a tres quarts de vuit de casa per entrar a escola a Palafrugell a dos quarts de nou. Anàvem per la carretera, la carretera era nostra. Si feia bon temps, moltes vegades estudiava la lliçó" (Antònia Arenas).

"A l'estiu anàvem els diumenges a la tarda a la platja a Castell, tres o quatre parelles. A Aiguablava hi anàvem a peu, ja sabíem el corriol, tardàvem una hora i mitja, noies soles. Allà hi anàvem tot el dia. Hi havia quatre botigues. A Llafranc només hi anàvem per Santa Rosa" (Antònia Arenas).

Alguns recorden el pas a la bicicleta com un dels grans esdeveniments de la seva joventut. Molts coincideixen que van tenir la primera bicicleta quan van anar a estudiar a la vila, pels volts dels 8 i 10 anys. La majoria de vehicles eren heretats, pocs foren els que n'estrenaren.

No tothom podia gaudir d'una tartana. Per la majoria de llofriuencs el carro, el carret o la carreta van fer el fet. Josep i Pilar Alsina dalt de la tartana. Principis dels 70.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Jaume Alsina amb una Rieju i una furgoneta DKV al darrere de can Serradera. Finals anys 50.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

“Quan anava a estudi a Palafrugell anava amb la bicicleta del pare, negra amb lletres blaves, que devia pesar dues tones!” (Jaume Alsina).

“Jo anava sempre a peu, però quan el meu germà era a treballar i no necessitava la bicicleta, jo la hi agafava. Anava a tot arreu en bicicleta, i era de corredor amb canvi de marxes, els clips als peus i aquell manillar tan baix” (Lola Alsina).

I en època de festeig les distàncies no eren mai massa llargues. “Jo festejava a la Bisbal, i cada diumenge a la tarda agafava la bicicleta i cames ajudeu-me cap a la Bisbal” (Santiago Torrent).

La bicicleta va ser un mitjà utilitzat per gent de totes les edats. “El meu pare quan anava a Palafrugell anava amb un llum de carbur a la bicicleta i quan se li malmenava el llum seguia la via del tren, ja tenia calculat que un cop passava a ca l'Avellí havia de tornar a l'esquerra. No passaven gaires cotxes” (Josep Riembau).

Després de passar per totes les etapes alguns es varen poder comprar una motocicleta de primera o segona mà. El carro i les seves variants, molt apropiats per a la gran càrrega, també varen ser molt utilitzats. La tartana, en canvi, facilitava molt més el transport de passatgers.

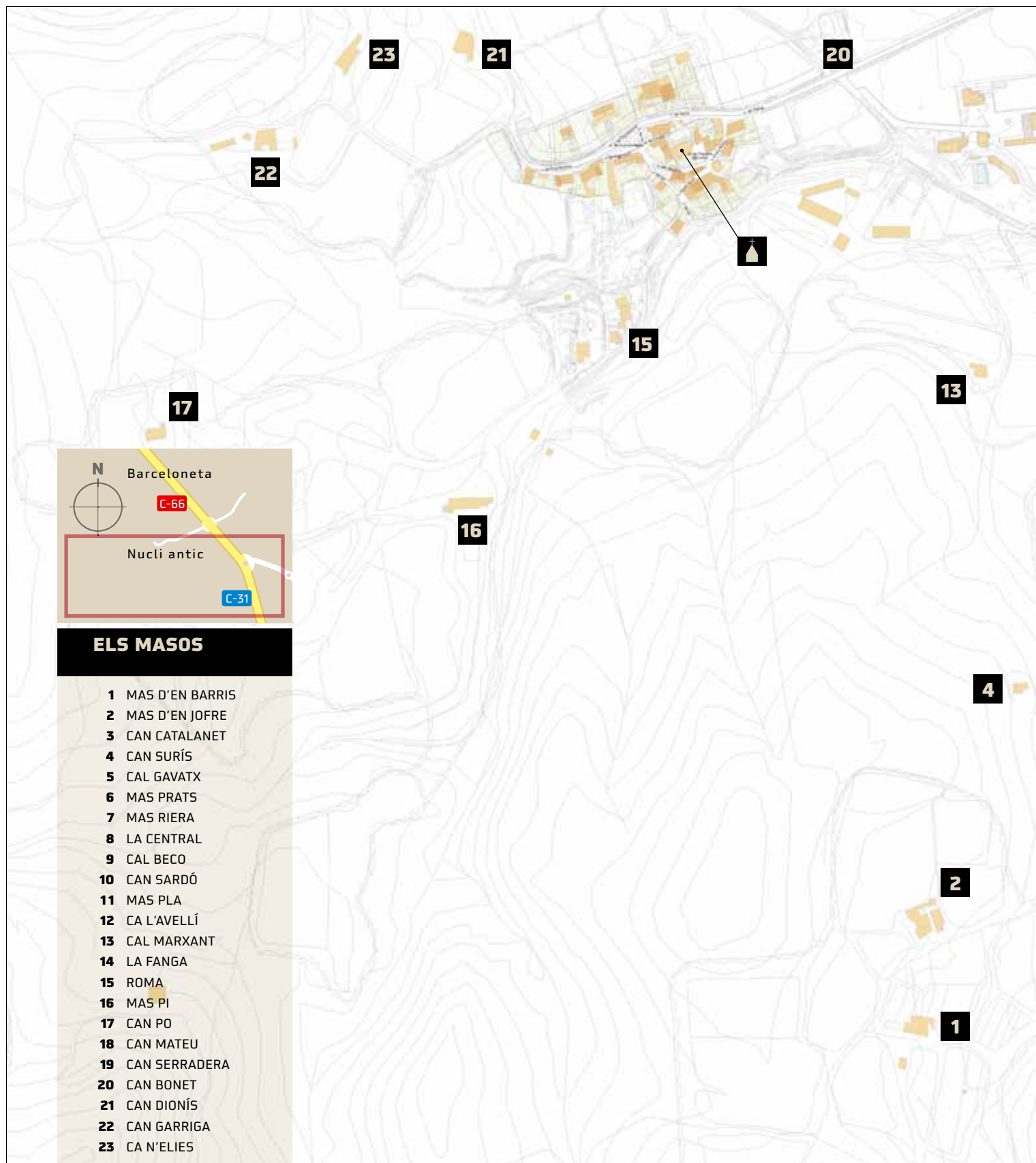
El bus / la Sarfa

El servei de bus regular parava a la Barceloneta, a can Ventura. “La gent esperava la sarfa a casa. Ens van dir si volíem una placa, però era igual, tothom sabia on era la parada. Hi havia un llum vermell i quan hi havia algú que s’esperava s’encenia el llum. Això ho fèiem nosaltres. Els dèiem ‘veniu i piqueu’, nosaltres enceníem el llum i passat l’auto l’apagàvem. L’únic que ens van donar els de la Sarfa va ser un permís per a la dona per anar de Llofriu a Palafrugell i a Girona. Res més... ella sola” (Pere Ventura).

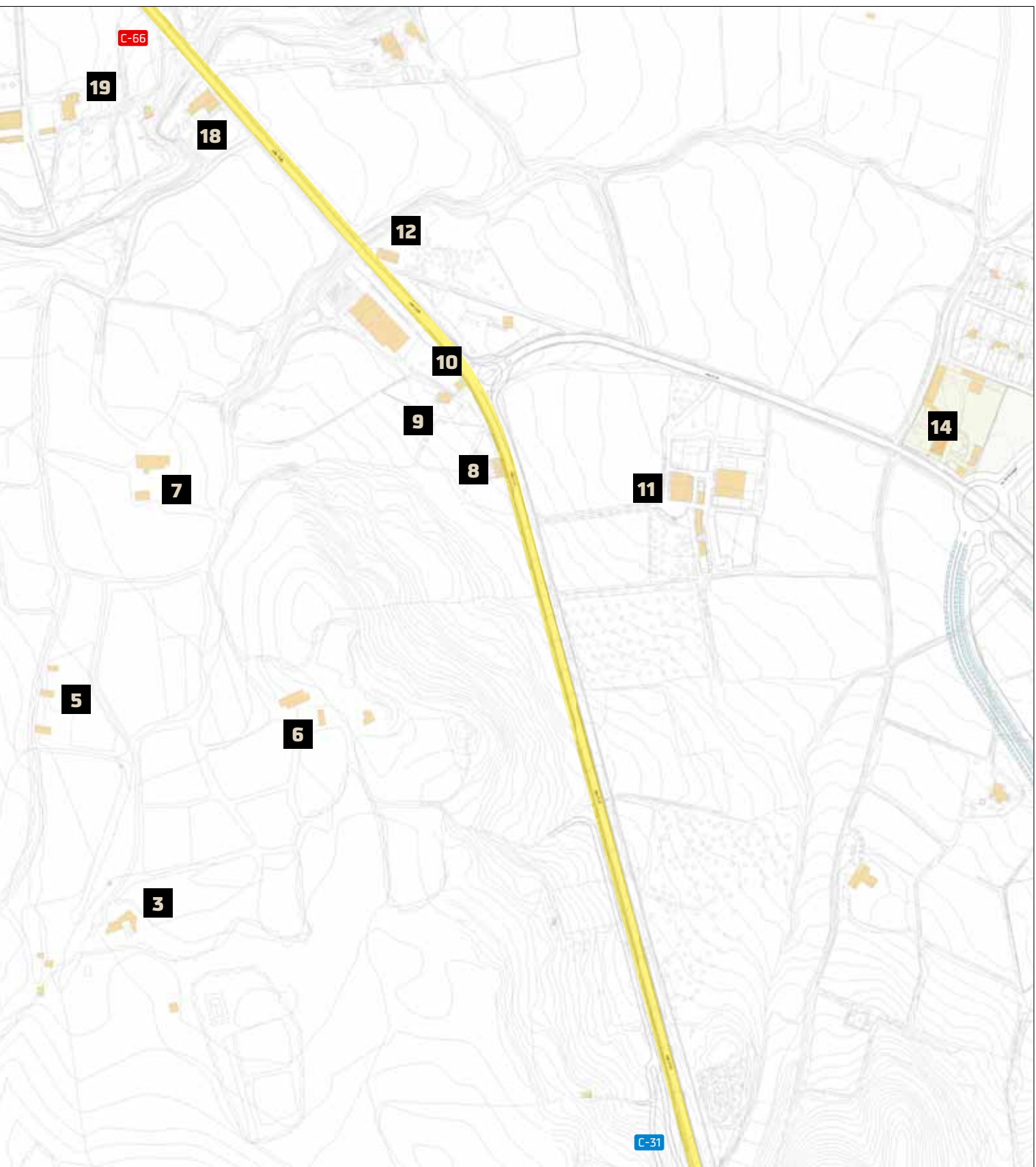
Primer cotxe dièsel
de l'empresa Sarfa,
marca Saurer.
Anys 30 a Llofriu,
davant de ca l'Abellí.
AMP. COL·LECCIÓ MARTÍ BONILLA.

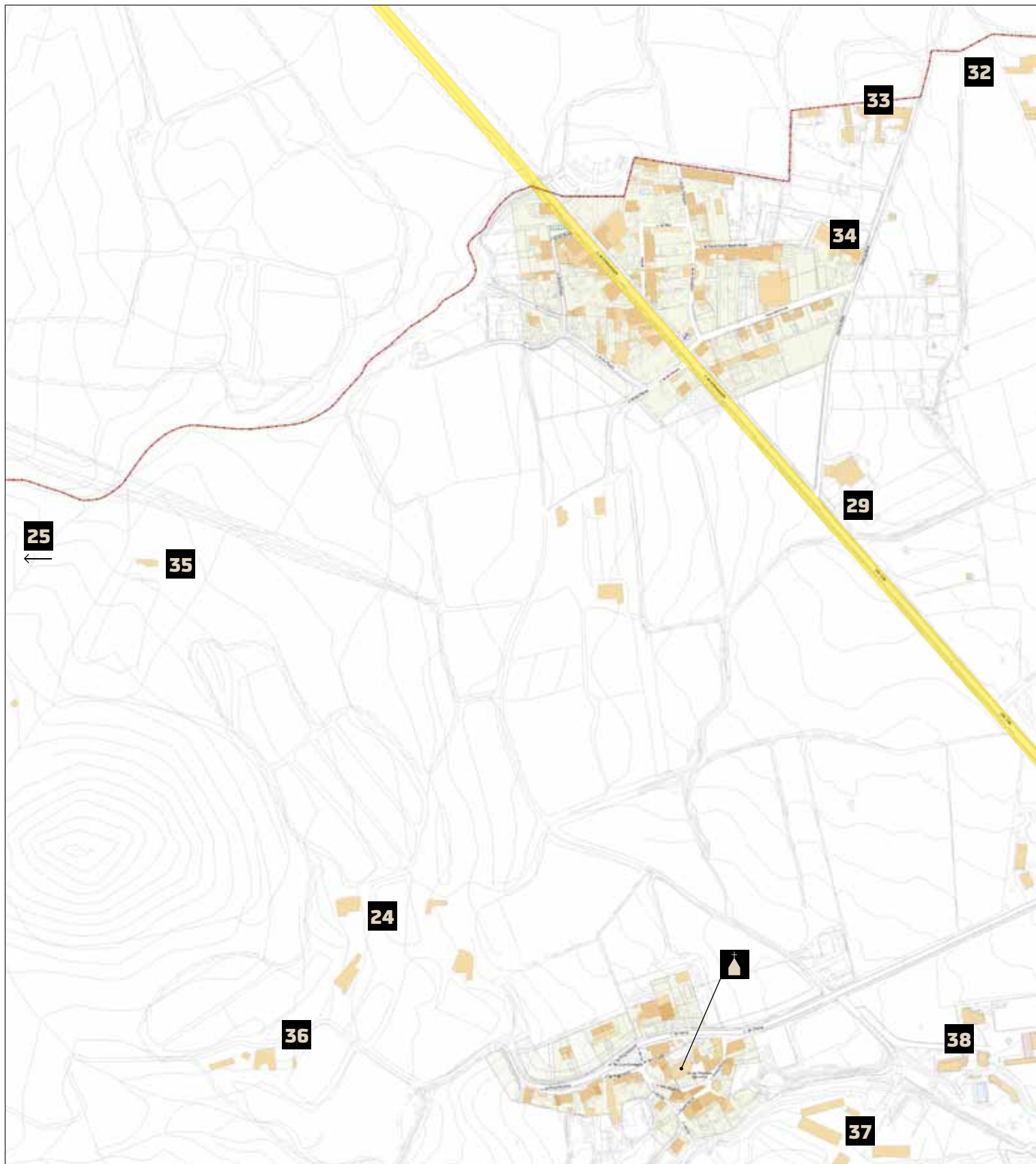

La nevada del 1957 juntament amb la del 1962 són de les més recordades. Lluís Puig recorda que el vehicle de la Sarfa va quedar en pana just davant del mas Pla i que tota la gent que viatjava en el bus va haver de ser atesa durant un parell de dies al mas Pla. Menjar i dormir per a tothom! L'Emiliu, l'antic masover, i la seva família se'n van fer càrrec. El responsable de la Sarfa va dir que a partir d'aquell moment, com a agraïment, el bus s'aturaria davant del mas Pla cada cop que hi volguessin pujar o baixar. I durant uns anys així es va fer. "Quan nosaltres vàrem arribar al mas el 1959 encara s'hi aturava. La meva mare l'havia utilitzat alguna vegada per anar a mercat" (Joan Cebrià).

MAPA ELABORAT PER ANTÒNIO SABRIÀ I JAUME ALSINA.
TRANSCRIPCIÓ EN FORMAT GRÀFIC: SERVEI D'INFORMACIÓ TERRITORIAL. AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

ELS MASOS

- 24 CA L'ESTELA
- 25 CAN JANOHER
- 26 CAN VERGES
- 27 CAN BARDERA
- 28 CA LES ESTANYOLES
- 29 CA L'ESTANYOL
- 30 CAL MASSÓ
- 31 CAL CATXAI
- 32 CAN MARCELO
- 33 CAN LLAMBINET
- 34 CAN LLAMBÍ
- 35 LA RAJOLERIA
- 36 CAN GARRIGA
- 37 CAN SABRIÀ
- 38 MAS TORRES
- 39 CA LA MARTA NICOLAU
- 40 GRANJA DURAN
- 41 CAL MAGRE
- 42 GARATGE LLOFRIU
- 43 GRANJA E. RIERA

MAPA ELABORAT PER ANTÒNIO SABRIÀ I JAUME ALSINA.
FORMACIÓ TERRITORIAL. AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

El tren petit al seu pas per Llofriu a principis del segle xx. Florenci Bassa.

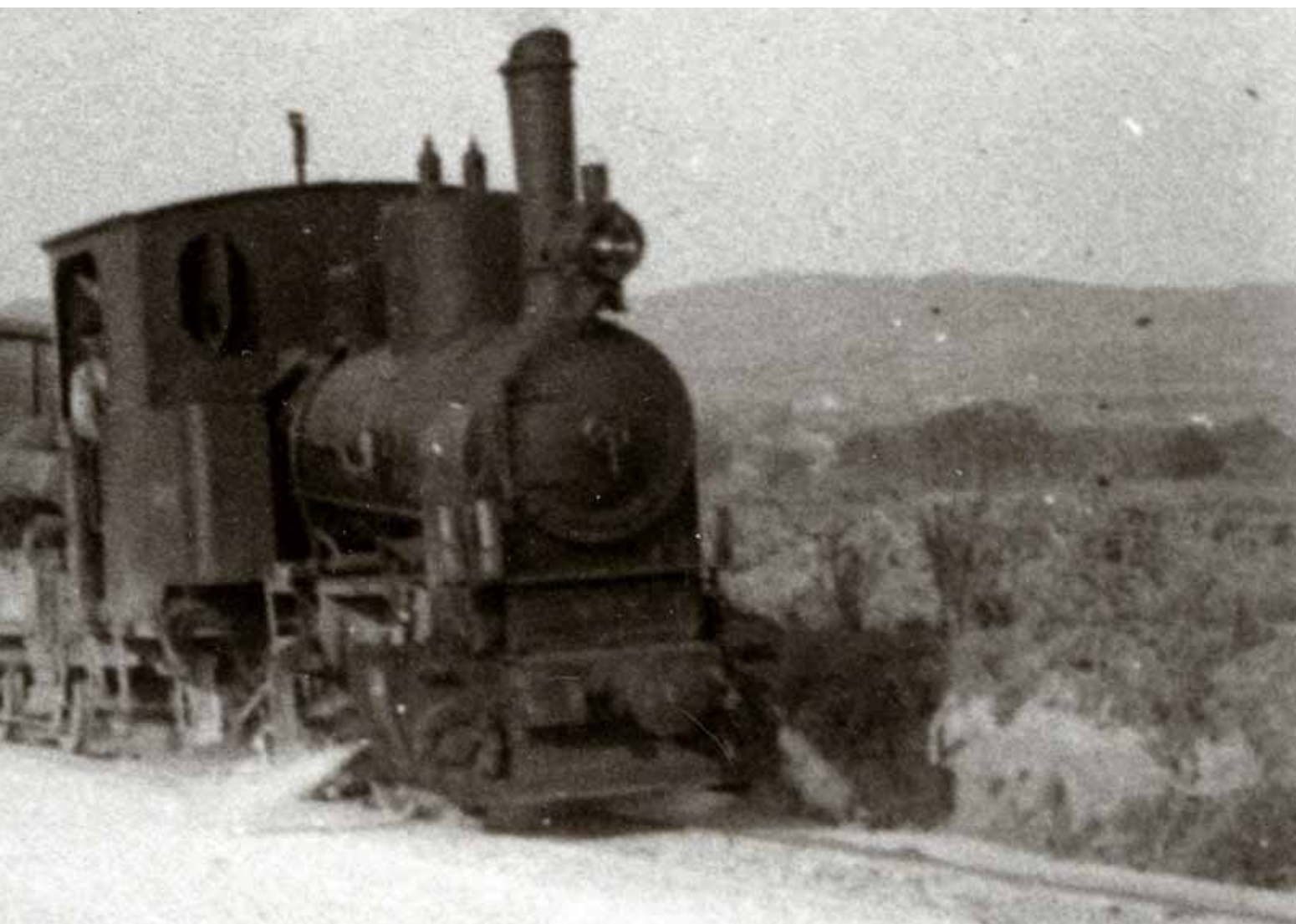
FONS BASSA-ROCAS, AMP.

El tren

El pas del tren per Llofriu no fou sempre una bassa d'oli. Alguns recorden que es parava només a l'estació, altres a l'estació i a la Barceloneta, altres recorden com s'havien de desplaçar a Torrent per agafar-lo. El que està clar és que les parades a Llofriu no van ser del tot regulars i en algunes èpoques es van reduir els dies i els punts de parada.

“Agafàvem el Tren Petit a les set del matí. Ja l'agafàvem a Torrent. No sempre es parava a Llofriu, poques vegades, hi havia uns dies i prou” (Carme Juncà).

Molts foren els que treballaren entorn del tren i la via. Salvador Omella treballava a la via, i amb la seva senyora, Refugia Martell, portaven l'estació. L'edifici de l'estació no funcionava realment com una estació, no s'hi

compraven bitllets, era un baixador. L'estació era molt petita. Hi havia una cuina, un menjador i una habitació. Ricardo Puig, pare de l'Emili i Lluís Puig, es va ocupar del desmuntatge de la via. "Ell s'ocupava del tram que anava de Palamós a Girona. Havia de comptar les travesses, els rails... Això era pels volts de 1972" (Lluís Puig); l'avi de Carme Juncà va venir a Llofriu per a treballar a la via i hi va conèixer la seva futura esposa.

Aquest tren, desaparegut el 1954, deixà una gran petja als seus contemporanis. Records d'infantesa, anècdotes i curiositats que quedaren gravats per sempre més en la seva memòria:

"En Terrats, el recader que feia Palamós-la Bisbal, anava amb un carro amb tenda, i sortia de Palamós i al cap de no res es posava a dormir. Posava una rodera del carro dins la via, i el matxo anava tirant i el tren el xiulava i ell no es despertava. Bevia una mica!" (Carme Juncà). "Una vegada nosaltres ens el vàrem trobar sortint d'escola, i li vàrem girar el cavall en direcció a Palamós, però no havia fet 100 metres que el matxo va tornar a girar" (Jaume Alsina).

Vagó del Tren Petit aturat a l'Estació de Palafrugell.

FOTO PELAYO SAGRERA.
COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

Tiquets del Tren Petit al seu pas per Llofriu, Torrent, Sant Climent i Vulpellac.
COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

“Esperava el tren aquí a dalt a can Mingo, que llavors hi parava, i quan arribava, m'hi enganxava amb la bicicleta fins a Palafrugell i el cobrador em fumia uns crits...” (Lola Alsina).

“Recordo que el tren portava el correu. Quan passava el tren, el mosso que hi havia a casa agafava la bicicleta i perseguia el tren per donar-li les cartes” (M. Dolors Sabrià).

Recolzar-se al tren amb la bicicleta, perseguir-lo per donar el correu i col·locar xapes sobre la via perquè el tren les aixafés... eren alguns dels divertiments de la mainada, però amb el tren s'havia d'anar amb compte:

“El tren no passava mai a l'hora. I quan el vèiem venir ja t'apartaves perquè mai sabies si et tirarien una palada de caliu. De dintre era tot de fusta, molt incòmode. A les baixades tremolava moltíssim. Quan l'agafàvem a les set del matí per anar a mercat a la Bisbal feia molta fred i les finestres sempre eren a baix, tant li fotia si era estiu o hivern. També l'agafàvem per anar a la festa de Palamós, totes ben guapes, i quan arribàvem allà quedàvem plenes de carbonissos” (Carme Juncà).

Maria Casademont Mundet un hivern a Llofriu.
COL·LECCIÓ MAS ESTELA.

Narcís Cebrià Pons banyant-se en un cossi a l'entrada del mas Pla.
COL·LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

La fred, els remeis, metges i vetlla

La fred i la neu

La majoria coincideix que anys enrere feia molt més fred, que les nevades sovintejaven i que duraven més dies. També s'ha de dir que els mitjans que tenien per combatre el fred eren molt escadussers i els abrics deixaven molt a desitjar.

“Abans plovia i nevava més. Passàvem un mes que era glaçat sempre. Tot l'hivern hi havia caramells segons a quins llocs, i ara no en veus enlloc. Ha canviat molt la temperatura” (Pere Ventura).

“Jo anava a Palafrugell a peu, amb una fred que pelava a l'hivern. La Fanga i can Pla era blanc de gelada. La carretera relliscava i a la baixada patinaves. Solíem ser tres noies i trigàvem una hora. Quan feia tramuntana no podies tornar, havies d'anar ben ajupida, i per més abric que portessis passava una rispa que arribaves a casa glaçada. A l'hivern passaves molta fred. Llavors teníem les mans plenes de pellerons. Arribàvem a l'escola mortes de fred i aquella monja amb el braser i tu t'havies de fotre de fred!” (Antònia Arenas).

“Els dies de fred i forta tramuntana ens posàvem un paper de diari al pit per protegir-nos quan anàvem en bicicleta de Llofriu a Palafrugell” (Jaume Alsina).

Ernest Casademont, la petita M. Pilar i Esther vora la llar.

COL·LECCIÓ MAS ESTELA.

Les temperatures eren més baixes i malauradament no es comptava amb aigua calenta. No fou fins a mitjan anys setanta que arribà l'aigua corrent a Llofriu. Tothom funcionava amb pous, cisternes, safareigs, cossis, dutxes improvisades i comunes.

“Tota la nostra joventut ens vam banyar en un cossi, i a l'estiu amb una dutxa que s'havia muntat al costat del pou. L'aigua era molt i molt freda. Hi havia una porta de fusta amb una finestreta, que passava aire per tot arreu. El cossi era de zenc i ens hi podíem ajocar a dins. La mare ens escalfava l'aigua, i amb un ansat per anar remullant” (M. Dolors i Josep Sabrià).

“Vam arribar al mas Pla el 1959. Teníem aigua a la cuina, perquè emplenàvem un dipòsit amb un motoret que ens venia del pou. I a dalt, a l'últim pis, hi havia un altre dipòsit per als senyors. L'aigua no arribava enlloc més. Ens rentàvem amb palangana. Hivern i estiu amb aigua freda, no l'escalfàvem. A l'estiu també utilitzàvem el safareig” (Joan Cebrià).

“El agua la cogíamos de la riera. Las mujeres llenaban los bidones de agua durante la semana para poder trabajar nosotros el domingo y terminar las casas. Después nos hicimos un pozo y la cosa cambió” (Torcuato Jiménez).

Just abans d'anar a dormir es col·locava el burro dins del llit per escalfar-lo. Aquest és al mas Estela.

FOTO NÚRIA TORRA.

Per escalfar-se a l'hivern es comptava principalment amb la llar. El problema de les llars és que mentre t'escalfaves pel davant et refredaves pel darrere. Aleshores s'utilitzaven els escons, uns bancs amb un respatllet molt alt que et protegia l'esquena del fred. Molts eren els enginyers per escalfar-se, sobretot al llit.

"Per escalfar-nos al llit hi posàvem el burro. També utilitzàvem una ampolla que aguantava més la calor, aigua ben calenta i un cordill. El pare anava a fer llenya amb què alimentàvem una estufa i escalfava moltíssim, però anaves a dalt i estava gelat. Amb aquells sostres tan alts, i que feia més fred que ara. Abans quan estenies la roba i feia un xic de vent, la roba et quedava duríssima. És clar, no la podies escórrer" (Carme Juncà).

"Utilitzàvem el burro per escalfar el llit, una olla amb foradets, un mànec molt llarg i una tapadora on posaven caliu. També vàrem fer servir durant molt de temps un rajol calent embolicat amb una peça de llana" (Ramon Rosselló).

"Només teníem llar a la cuina. A dalt no hi teníem res de calefacció, però mai vaig passar fred al llit. T'escalfaves a la llar abans de pujar i cap al llit! Encara ara ho faig així" (Joan Cebrià).

No obstant, també hi havia masos més ben equipats que d'altres: "A casa teníem estufes de llenya pertot i una bona llar. El pare sempre hi havia tingut llenya i mantenia el foc sempre encès" (Lourdes Casademont).

Remeis

Es diu que en aquell temps es vivia d'herbes i que no s'anava a les farmàcies. Els mals més comuns eren els constipats, els penellons, els mals de panxa i el mal d'orella. D'herbes i remeis els llofriencs en saben un munt, des dels més senzills (peles de ceba per a irritacions, camamilla, marialluïsa i poliol per a l'estómac, cua de cavall per als ronyons, farigola per netejar, bafs d'eucaliptus per als constipats...) fins als més elaborats.

Per als constipats:

“Un pastor que venia a tancar les ovelles en un corral de casa ens va ensenyar a fer aigua cremada per al constipat. S'agafava sucre amb una tassa, s'hi posava caliu i llavors s'hi afegia aigua calenta, es colava i es bevia. També ens va ensenyar a fer un cataplasma per arrencar suor, abans quan estaves constipat deien que anava bé suar. Llavors es feia bullir patates, posar-les a dintre un sarró i a dintre el lit... i et feia suar” (Rosa Frigola).

“La meva sogra feia un xarop de regalèssia amb flor de pi. Tallava pinya verda, mel o sucre candi, ho feia bullir... i en feia un xarop per a la tos” (Carme Juncà).

“Fèiem oli de pulmonia, una herba que s'havia de collir la flor el dia de Sant Joan abans que sortís el sol” (Santiago Torrent).

“Et pintaven el pit amb greix de les gallines, per als constipats. S'escalfava el greix i es col·locava sobre el pit” (Jaume Alsina).

“Per al mal de canyó, deixaves assecar la flor de saüc a l'ombra i quan era seca la posaves sobre un caliu. Llavors n'amaraves un mocador i te'l lligaves al coll, ben embolicat, i se't passava el dolor. Feia un perfum!” (Pere Ventura).

Per al mal de panxa:

“A casa sempre teníem anís perquè el meu pare es queixava sovint de mal de panxa i barrejava un xic d'aigua amb anís i li passava” (Margarita Molins).

Per a les inflamacions de geniva:

“Fer una infusió de plantatge i glopejar” (Carme Juncà).

Per al mal de pedra:

“Utilitzàvem les cervellines que anàvem a collir al camp” (Carme Juncà).

Per al mal d'orella:

“La meva mare fonia el greix de guàtllera i el posava en ampolletes. Venia molta gent a buscar-ne. Llavors escalfaves una gota i te la posaves a l'orella. Era com oli en un llum!” (Carme Juncà).

“Caliu, oli i amb un embut, que el fum anés a l'orella” (Jaume Alsina).

Per als penellons:

“Per als pellerons, aigua calenta i escaldar-te'ls. Quan arribava a casa, venia rabiosa, i escaldats i se'm calmaven” (Carme Juncà).

“Fregar-t'hi un all” (Jaume Alsina).

Per a les ferides:

“Agafar sutge de la llar i oli i fer-ne una pasta i posar-ho sobre una ferida i es curava. Si ens fèiem un tall al dit anàvem a les corts de les vaques i agafàvem una teranyina que potser tenia 15 anys, i te l'embolicaven al dit, la sang s'estroncava, i ja està! Jo no sé com som vius!” (Joan Cebrià).

A Llofriu no hi havia cap farmàcia, a can Mingo i més tard a can Paulí tenien alguna aspirina i algun optalidon. La Maria Dolors de can Mingo recorda amb angúnia l'aigua de carabanya: “Era dolentíssima, com aigua de mar pudenta. La prenies quan t'empatxaves. Me'n recordo que quan me'n volien fer prendre després d'haver fet vuit voltes al voltant d'una parra fugint de l'àvia, m'agafava el nas i me la feia prendre tant sí com no”. El seu germà, en Josep, també ens parla de l'oli de ricí, que es prenia com a purgant i com a laxant, i l'ungüent de serp per a les cremades i les picades d'abella.

El metge

L'última opció era el metge. El metge rural havia d'estar preparat per a qualsevol cosa. Es desplaçava a peu, en bicicleta i més tard en vehicles de motor amb el seu inseparable maletí, en què portava l'instrumental bàsic: termòmetres, xeringues, vacunes, aparells per controlar la pressió arterial, instrumental de cirurgia... De metges n'han passat molts per Llofriu i només un era del poble: el doctor Sabrià. Són anomenats també en Quintana, en Maimí, en Mas, en Viscasillas, en Dalmau, en Fuster... Tots ells s'arribaren a Llofriu per socórrer algun malalt.

“El metge venia a casa... una cosa molt bonica. Abans hi havia pocs metges i poca gent. Li deies 'hauria de venir a casa, que tinc la dona o el noi que no sé què els passa', i et deia 'vinc de seguida o d'aquí una hora'. Llavors hi havia el senyor Quintana. Era un home molt bo amb nosaltres, i t'escoltava” (Pere Ventura). “El doctor Quintana anava a visitar tots els malalts, cada dia dos cops si feia falta. Era una persona fantàstica” (Rosa Frigola).

“Quan s'estava malalt, costava molt anar al metge. Era ell que venia a casa. Era un de Begur, el doctor Mas. Quan venien els metges a casa, jo fugia, no m'agradaven. Recordo que el tifus era una de les malalties més temudes antigament” (Lola Alsina).

“Durant la guerra el meu avi tenia càncer i el metge es va portar molt bé. Venia tres o quatre vegades al dia. No podem desitjar més del senyor Martí. L'avi tenia 80 anys i jo en tenia 21” (Antònia Arenas).

“De petit vaig tenir el garrotillo [diftèria]. Mories afogat. Un noi de Palafrugell va morir d'això. El metge de Pals, el doctor Viscasillas (el que teníem aconducat), va venir tres cops, al matí, a la tarda i ja de nit, i a base d'injeccions -no ho devia tenir gaire infectat- me'n vaig sortir. Tenia uns 14 o 15 anys” (Santiago Torrent).

“Durant la nevada del 57, el metge Sabrià corria amb unes raquetes als peus per poder visitar la gent” (Jaume Alsina).

Dr. Joan Mas Casamada.

AMP. COL·LECCIÓ MONTSERRAT DARDET MAS.

Vetlla

En malalties llargues antigament era costum que els veïns vetlessin el malalt durant la nit, i així donar descans als familiars. A Llofriu es va crear una junta d'homes molt ben organitzada.

“Hi havia una junta que quan hi havia un malalt a una casa se l'anava a vetllar. Es volia fer de dones però al final no es va fer. La d'homes era organitzada, la de les dones es parlava i anaven a veure-la” (Antònia Arenas).

“Jo me'n recordo que la mare va anar molt de temps a casa d'una dona. Els veïns anaven fent tornos. En Meliton, en Pitu Carreter, el pare d'en Jaume Alsina... eren vetlladors” (Margarita Molins).

“En Tomàs i la Rosa de ca la Fanga van venir com a veïns un parell o tres de dies per vetllar el senyor Pla. Llavors també varen venir monjos de Poblet, la família, metges... i entre tots ho vàrem fer tot” (Joan Cebrià).

Sant Fruitós,
detall del retaule.
FONS BASSA-ROCAS, AMP.

Temps de guerra

La guerra

El primer record que apareix quan els preguntem per la guerra és la crema de l'església i mossèn Birba recolzat sobre el mur de la plaça vestit de civil. Fins i tot podrien descriure —al detall— com anava vestit. Després d'un silenci llarg, de sobte els ve un altre nom al cap, en Xicu de ca l'Avellí.

“En Xicu Moret era del comitè de Llofriu. Tothom el coneixia com en Xicu de ca l'Avellí. L'església cremava, i nosaltres ho estàvem mirant des de la finestra de can Bertran. Érem tres o quatre amb mossèn Birba. Ens va donar una medalla d'or a cada un, la Neus de can Salvà, la Quimeta, l'Ernesto... ‘Així tindreu un record de mossèn Birba’, va dir. Llavors va venir en Xicu Moret i se'l va endur. El va salvar. En Xicu es va portar molt bé amb la gent de Llofriu” (Antònia Arenas).

“Recordo que al meu pare li varen explicar que una família de Palafrugell va sentir des del balcó de casa seva una conversa al carrer entre l'Avellí i els del comitè. L'Avellí els deia: ‘Què hi voleu anar a buscar, a Llofriu? No hi heu d'anar a fer res! A can Pitu carreter, vells, a ca l'Estela criatures...’. La qüestió és que gràcies a ell no varen venir” (Lourdes Casademont).

Incautacions. Amb el degut permís de les autoritats i dels organismes populars es procedí a l'incautació dels següents edificis que ocupaven les entitats reaccionàries i confessionals:

- Edifici dels pares Carmelites.
- Edifici de les monges d'Ensenyament.
- Edifici dels germans Maristes.
- Església Parroquial.
- Església de Llofriu.
- Església de Calella.
- Casal Popular.

A remarcar que a l'anar-se a incautar de l'edifici de les monges que es dedicaven a l'ensenyament i enterar-se que hi havia una de les religioses malaltes, els homes de les milícies populars tan barroerament titllats per les famoses dretes palafrugellenques, deixaren que dues monges quedessin a vetlliar la malalta i acordaren no portar a cap la incautació definitiva de l'edifici fins més endavant.

Ara. *Diari del poble.*
Palafrugell 23/7/1936
AMP.

“Quan van venir a cremar l'església, a mossèn Birba el vam fer sortir i anava amb sotana naturalment. A la paret que baixa a cal Pubill es va asseure allà amb una camisa blanca, armilla i pantalons. Me'n recordo com si fos ara. Com que era veí nostre va portar moltes coses a casa. Hi havia roba de l'església, dos calzes i un llibre. Quan van arribar els milicians van veure la mare darrere la cortina de xarxa i li van dir que tragués la pistola, i resulta que eren les estisores que portava sempre a sobre per cosir” (Josep Riembau).

“Als sis anys vaig veure cremar l'església des de casa. Llavors durant la guerra el meu pare se'n va anar a viure a cal Gall, a tocar de can Genover, perquè no se l'emportessin a la guerra. Jo vaig anar amb ell. Vàrem passar tota la guerra allà, fent carbó. Era carboner. La mare s'estava a casa, i jo baixava a buscar una mica de calat. Teníem una barraca de carboner, i portava patates que covíem allà mateix. Quan vaig començar a anar a estudi, dormia a casa i al migdia la mare i jo anàvem a dinar amb el pare i a corre-cuita cap a estudi de nou” (Santiago Torrent).

“En Meliton deia que quan varen cremar l'església hi havia quatre homes amb fusells que vigilaven l'església, i que no va sortir per por de les represàlies. Es va sentir molta impotència aquell dia” (Lourdes Casademont).

“El pare sempre explicava que antigament Llofriu havia tingut ajuntament. Jo havia sentit a dir que en el temps de mossèn Birba els papers de l'antic ajuntament de Llofriu es guardaven dins el quartet del cor de l'església, i que quan es va cremar l'església tot va desaparèixer” (Lourdes Casademont).

Els llofriencs entrevistats van viure la guerra des de diferents perspectives: essent criatures sense saber ben bé què passava, en plena joventut veient-se privats de moltes coses o enviats al front, pares lluitant al front i

Mur de l'església on mossèn Birba es va recolzar astorat per la crema de l'església el 1936.

FOTO NÚRIA TORRA.

mares havent de tirar endavant totes soles la família... Molts són els testimonis:

"La guerra em va enganxar amb 20 anys. Vaig passar 3 anys a Madrid i 3 anys més amb en Franco a les muntanyes de Toledo" (Pere Ventura).

"El pare era al front. Jo em vaig quedar aquí amb la meva germana i la meva mare. La mare quan bombardejaven ens portava al mig del bosc perquè es pensava que hi estaríem més segurs" (Alfons Juncà).

"La guerra em va agafar a Llofriu. Al meu germà, que era molt jove, se'l varen emportar. El meu pare, per un miracle es va salvar, però del disgust que va agafar pel meu germà es va posar molt malalt i mai més es va recuperar. Mai més va ser ell. Tenia 62 anys quan es va morir" (Lola Alsina).

"Es passava gana. De pa no en vèiem, no n'hi havia. El que era pagès sí que menjava, però com que a casa érem manobres, no ho teníem gens fàcil. La meva mare treballava per les cases a cavar. Anava a can Salvi o a cal Pilot a Torrent. A la guerra ningú donava res. El meu pare guanyava deu o dotze pessetes al dia amb dinar inclòs, però un litre d'oli ja en valia quinze!" (Emili Puig).

Capitol d'Incautacions

Les organitzacions antifeixistes de Llofriu s'han incautat d'un edifici d'aquella localitat amb l'objecte de destinar-lo a Ateneu Cultural.

S'ha procedit també a la incautació de la Granja Coll per part del Comitè de Pals.

El Comitè Agrícola Palafrugellenc ens comunica les següents incautacions verificades d'acord amb el programa de socialització de la terra pel qual aquest Comitè ve treballant des de la seva constitució amb una gran activitat i un remarcable encert:

Mas Estanyol de Llofriu. Consta de 70 o 80 vessanes de terra de conreu i era propietat de Rosa Riera d'aquesta vila.

Mas Capellà de Llofriu. Consta de 108 vessanes, 50 de les quals són de bosc i les restants de conreu. Era propietat de Ricard Riera, d'aquesta;

Mas Jofra de Llofriu. Era propietat de Vicents Llaussàs de Flassà i consta de 200 vessanes, 150 de bosc i 50 de conreu.

Mas d'en Barris de Llofriu. Era propietat d'Albert Quintana de Girona i consta també de 150 vessanes de bosc i 50 de conreu.

El Comitè Popular Antifeixista de Palafrugell ha disposat la incautació d'uns edificis situats al carrer de Girona els quals servien fins avui de domicili a Francesc Fillosa, i per magatzem de suro a Honorat Bofill.

També ha procedit a la incautació del solar situat al mateix carrer, conegut per Jardí d'en Cama.

Hom es proposa habilitar en aquestes propietats incautades les oficines i garatges del Comitè comarcal de transports que radicarà en la nostra vila.

Mas Tupí d'Armadàs que era propietat de l'ex-Marquès de Camps i té 200 vessanes de bosc i 70 de conreu.

Mas d'en Fina d'Armadàs. Era propietat en part de Ricard Fina de Palafrugell. Consta de setanta vessanes 40 de les quals eren propietat del masover Bonaventura Anglada i han estat cedides voluntàriament pel mateix a l'objecte de contribuir a la col·lectivització de la terra.

Confiscacions durant la guerra per part del Comitè Agrícola i les organitzacions antifeixistes de Llofriu.

Ara. *Diari del poble*.
Palafrugell 24/8/1936.

AMP.

"Els primers anys la vàrem passar molt negra. Nosaltres teníem hort i gallines, però si t'ho podien robar t'ho robaven. En aquell temps venien forasters, entraven... i si eren homes, què hi podies fer, nosaltres érem dones! Teníem un taronger a casa meva, que era molt maco, gros, i tenia unes taronges molt bones! Varen venir els soldats. Jo vaig dir de tancar totes les gallines i els porcs a casa perquè no se'ls emportessin, i quan vaig veure que entraven i s'emportaven les taronges jo els vaig dir que per favor ens en deixessin, que no teníem res per menjar, i l'oficial em va dir: '*No tendrías que darme las naranjas sino todo el naranjo*'. I jo li vaig contestar: '*Pues te lo cargas encima y te lo llevas*'. Tinc presents aquelles paraules com si fos ara mateix" (Lola Alsina).

"Durant la guerra la vàrem passar soles; el pare era al front. La mare treballava al camp, a l'hort, anava a vendre... Teníem un matxo i animals, i anàvem fent com podíem" (Rosa Frigola).

"El pare va estar sempre amagat a bosc, passant per darre de casa. Sempre explicava que una vegada era a la Bisbal i hi havia un grup, durant la revolta, que s'estaven rient d'ell i li varen dir: 'Estela, vols que et diguem de què riem? Doncs que si els de dretes fossin com tu, els d'esquerra ja podríem plegar!' El pare volia justícia. Li era igual si eren de dretes o d'esquerres".

A finals de la guerra alguns veïns es veieren obligats a tenir refugiats a casa. Moltes cases de Llofriu foren les escollides. "A casa s'hi van refugiar una àvia i la seva néta. Eren de Madrid, de Val·lecas. L'Ajuntament de Palafrugell ens va obligar a tenir-les a casa. 'Mañana os llevaremos comida y ropa' i encara els esperem! Van estar-hi un mes o un mes i mig. Llavors varen entrar els nacionals i ja varen marxar" (Santiago Torrent).

"La guerra la vàrem passar aquí l'avi, la mare i jo. L'avi aleshores ja estava malalt. La vàrem passar molt magra, perquè el meu avi era molt de dretes. Ens varen col·locar refugiats a casa. Eren un vell, una dona i dues criatures... i a mantenir-los tots!" (Antònia Arenas).

Nena asseguda al costat de dues gallines.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

La postguerra

La vida al poble, amb la imatge de l'església cremada presidint la plaça, es feia feixuga i trista. Tan aviat com van poder, els veïns es van reunir per canviar aquella estampa i fer net; s'havia de començar de nou.

“El pare, en Domingo del mas Prats, en Melitón... es varen reunir i varen demanar qui volia contribuir en la reconstrucció de l'església. Tothom hi va col·laborar: uns anaven a buscar sorra, altres rajols, els comitès varen donar fusta per fer els bancs que s'havien cremat, i va ser el poble reunit i amic que varen reconstruir l'església. També es passava per les cases per recollir algun diner. No hi havia mitjans, però es va fer. Llofriu ha estat sempre un poble solidari. Mentre s'estava duent a terme la restauració de l'església, les primeres misses es varen celebrar al pati de can Vilert” (Lourdes i Montserrat Casademont).

La postguerra va ser llarga i crua. Els aliments escassejaven i tothom feia el que podia. Els pagesos anaven fent, sempre tenien alguna cosa per posar-se a la boca. Molta fou gent de Palafrugell i dels voltants que anava pels masos de Llofriu demanant menjar.

“Venia molta gent de Palafrugell que ningú ho diria; venien a buscar menjar a casa. A casa teníem molta terra i mai de la vida ens havia fet falta res de menjar. Sempre vam donar coses: fruita, patates...” (Margarita Molins).

“Acabada la guerra portàvem carbó a Can Mario i els nacionals se'l quedaven tot. També anàvem a Gualta per canviar-lo per farina, fesoles, arròs... per menjar al cap i a la fi. Si haviem de passar per Pals, sempre hi trobaves quatre guàrdies civils, i haviem de deixar quatre sacs de 5 kg de carbó a la ferreteria de Can Jordà. Era el peatge” (Santiago Torrent).

Durant la postguerra venien dones de Palafrugell a buscar llenya i se l'enduien carregada a l'esquena” (Santiago Torrent).

“Venia gent de fora i ens demanaven caritat. La meva mare alguna vegada els havia donat alguna cosa i ens ho quitava de nosaltres. Llavors un dia va veure que ho venien i es va enfadar molt” (Lola Alsina).

“Com que nosaltres teníem botiga i eren temps difícils per a tothom, fiàvem, i és clar, teníem una llista de dues pàgines, i costava de recuperar, i deutes que han quedat!” (Josep Sabrià).

Anar a estudi

Es recorden tres edificis utilitzats com a escola: can Saubà, can Riembau i can Bassa. Del primer se'n té un vague record. Els més vells recorden haver anat a can Riembau i la gran majoria ens parlen de les Escoles, can Bassa, l'edifici que funcionà com a escola rural fins als anys 90. Quan deixaven l'escola de Llofriu, se n'anaven a estudi a Palafrugell.

L'edifici de can Saubà

Es trobava al carrer Irene Rocas, baixant a la dreta. Només dos dels entrevistats recorden que els seus pares hi havien anat. És la primera escola de la qual es té record.

Can Riembau funcionà com a escola i més tard com a barberia, entre d'altres usos. Drets s'hi reconeixen la mestra Doña Rita i el seu marit, en Marcel·lí, i els seus cunyats amb les nenes. Dalt del carro es pot veure la Rosa, que esdevindria esposa de Pelayo Sagrera, amb el seu pare i la seva mare.

FOTO PELAYO SAGRERA. COL·LECCIÓ DOMINGO SABRIÀ.

L'edifici de can Riembau

"Primer fèiem les classes a la vora de la plaça de l'Església i després no sé què va passar, si van comprar aquella casa. Donya Rita va dir que fariem l'estudi a casa seva. Érem bastants a classe. Anava amb en Dionís, l'Enric de la Sala Gran, en Tomàs... De les amigues érem quatre i ja només en queden dues... Encara..." (Lola Alsina).

"De petita vaig anar a l'escola de la plaça de l'Església, a can Riembau, on després hi va haver el barber. Hi vaig anar fins a la República. Recordo que hi havia dos restos de taules, un per als nois i l'altre per a les noies. L'home de la mestra era caçador i tenia molts gossos que sempre anaven a cagar en un cantó al costat de les taules dels nois. Quin fàstic! El senyor Sagrera [mestre de Palafrugell] va venir a veure el col·legi i en veure'l va exclamar 'això sembla una tartana de setze seients!', i va ser quan després ens van passar a l'edifici de les Escoles, però jo ja no hi vaig anar; me'n vaig anar a les monges a Palafrugell. A Palafrugell hi vaig anar fins que va esclatar la guerra. Aleshores el col·legi es va tancar i es va acabar l'estudi per a mi" (Antònia Arenas).

L'edifici de can Bassa

Can Bassa, conegut antigament com a can Calonge i més popularment com les Escoles, és un edifici de dues plantes i golfes. Les classes es feien al pis de dalt, a la sala principal (tot i que la Lola Alsina, una de les més grans, recorda haver-les fet al pis de baix). Hi havia una porta que donava a un petit balcó per on entrava la llum natural, i al centre de la sala hi havia una estufa.

Les Escoles, Can Bassa. Última escola en actiu fins a 1998.

FOTO NÚRIA TORRA.

“Érem una trentena. Pupitres amb calaix, amb el forat del tinter, col·locats de dos en dos i amb bancs” (M. Dolors Sabrià).

“Jo estava a la segona fila. L'estufa estava al costat de la Margarida Frigola. De fred no en passàvem a l'escola. Això sí, per anar al lavabo havíem de sortir al carrer. Hi vaig anar uns tres o quatre anys. Altres seguien fins als 14 anys a punt per anar a treballar” (Jordi Cuní).

“Anàvem tots junts, totes les edats barrejades, i cadascú feia el que li tocava. Una o dues tardes les nenes fèiem labors. En canvi, els nens no variaven. Ens posàvem prop de la finestra per tenir més llum. A mi m'agradava molt cosir” (Margarita Molins).

“Vaig anar a escola a Llofriu fins als 13 anys. No m'agradava estudiar. El que em divertia molt era cosir. A les tardes ens feia cosir... Així que no havien d'anar-me al darrere. Ens ensenyaven a fer repunts... i jo encantada” (Lola Alsina).

“Jo vaig viure de ple l'escola franquista. La mestra era l'Anna Munt. Quan donava la lliçó ho feia en castellà i la resta en català. Estàvem dividits en quatre o cinc graus: primer grau, segon grau, tercer grau... La mestra explicava el primer grau a un grup i els donava deures, llavors anava al grup de segon grau i el mateix, i anar fent... A partir de les cinc de la tarda fèiem hores de repàs, sovint fins a les vuit de la tarda, i a vegades acabàvem més tard encara! N'hi havia per quedar ben atabalat! Fèiem dibuix, francès i de més grans tenidoria i comerç. Aquestes classes s'havien de pagar. Hi vaig estar fins als 14 anys” (Antònio Sabrià).

Els alumnes de l'escola de Llofriu el 1946. De dalt a baix i d'esquerra a dreta. 1a fila: (?), Pau Riembau, Anselm Roger. 2a fila: Magdalena Fàbregues, Miquel Barnils, Emilio Puig i Albert Comas?. 3a fila: Maria Molins, Montserrat Casademont, Gràcia Estanyol, Angelina Moriscot, Lourdes Casademont, Maria Rosa Colom, Margarita Molins, Carme Juncà, Jaume Alsina, M. Rosa Turró, Rosa Omella, Miquel Salvador, Maria Bret, Joan Estanyol i darrere seu, la mestra Maria Xifró i Martí Molins. 4a fila: Lluís Mateu, Eduard Estanyol, Jordi Cuní i Pilar Castelló.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Mestres

De mestres en van tenir moltes. Les mestres sempre van ser catalanes. Ens parlen de Donya Rita, de la Dominga, Maria Xifró, Montserrat Olivé, Mercè Roura, Roser Saltó, Anna Munt, Catalina Prats... A grans trets sabem que Donya Rita era molt mala mestra, que la Dominga era gran i anava una mica coixa, que la Maria era grassa, que la Montserrat era molt jove, que Roser Saltó tenia molt mala bava i que Anna Munt era molt franquista. Destaquen pel seu afecte i per ser molt bones mestres la Dominga i la Montserrat. I per tot el contrari, Roser Saltó, Donya Rita i aquell mestre de Palamós de qui no recorden ni el nom! Ramon Rosselló recorda el començament d'un rodolí que cantaven d'amagat que deia així: 'Doña Rita, Rita rata...'.

"Vaig anar a escola fins que tenia dotze anys, teníem Donya Rita. Era una mestra gran que ens feia collir trufes en temps de guerra. Després de Donya Rita, va venir la Dominga, que anava una mica coixa. De gran vaig tornar a fer repàs aquí a l'escola. La mestra era una noia jove. Hi havia una taula de ping-pong, i hi jugàvem amb ella una hora abans del repàs. Aleshores es canviava molt de mestres. Érem uns vint nanos entre nois i noies" (Emili Puig).

"La Dominga era molt bona mestra. Era gran, tenia autoritat, molta empena, era seriosa... Ensenyava molt bé" (Carme Juncà).

Algunes mestres vivien a la mateixa escola, com fou el cas de Donya Rita. Altres visqueren en cases d'algun llofrienc disposat a allotjar-les, com a can Mingo, ca l'Estela o cal Frare.

Alumnes de l'escola de Llofriu davant la rectoria, a finals dels anys 1950. Montserrat Montsant (mestra), Margarita Colom, Mari Carmen Serra, Maria Gràcia Ribas, ?, Maria Rosa de can Cinto, Pilar Castelló i Roser Castelló. 2a fila: ?, Conrado Portillo, Tomàs Ribas, Antonio Sabrià, Pere Colomer, Josep Ventura, Josep Colom, Lluís Ventura, Vincens Llaussàs. Asseguts: Miquel Serra, Rosa M. Riembau, Dolors Sabrià, Martí Castelló, Domingo Sabrià, ?, Jaume Pont, Joaquim Pont i Domingo Roselló.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA PONT-ALSINA.

“La nostra mestra vivia a casa nostra [can Mingo]. Era la Montserrat Olivé. També vàrem tenir la Roser Saltó, que tenia molt malaombra! Aquesta es va posar malalta i va venir un mestre de Palamós. Quan va començar tots li teníem molta por perquè era alt i gros, però en quatre dies va perdre tota l'autoritat i va acabar lligat en una cadira. Era un caos total; no sabia res” (Josep Sabrià).

“Com que la Montserrat menjava a can Mingo llavors sortíem tots els de la Barceloneta junts cap a l'escola. I jugàvem pel camí, sempre anàvem juntes. Era una mestra molt jove” (Carme Juncà).

“A casa hi varen viure la Dominguita, la Maria Xifró i la Mercè Roura. La Montserrat Montsant es va quedar a viure a cal Frare” (Lourdes Casademont).

Els alumnes de Llofriu del curs 1944-45. De dalt a baix i d'esquerra a dreta: Montserrat Català, Magdalena Fàbregues, Montserrat Casademont, la mestra, Pau Riembau, Maria Molins, Angelina Moriscot, Adela Cufí i Lourdes Casademont. Al mig, Margarita Molins, Jaume Alsina, Margarita Frigola, Jordi Cuní, Maria Bret, Carme Juncà, Lluís Puig, Eduard Estañol, ?. A baix: Miquel Barnils, Martí Molins, Emili Puig, Joan Estañol, Lluís Mateu, Albert Comas, ?.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA

Activitats i altres deures

El teatre a cal Ferrer era una de les activitats més recordades al poble. S'assajava a l'escola i llavors es feien els últims assajos a cal Ferrer. Es representaven dues o tres obres anuals i hi participaven grans i petits. Jordi Cuní recorda els adults participants: en Dimetri, en Pelayo, l'avi de can Pubill, Fèlix Feliu, Josep Riembau...

"La senyoreta Dominga ens feia fer teatre a cal Ferrer. Sortint del col·le o els dissabtes hi anàvem a assajar. En vàrem fer varies, d'obres. Una que es va fer, en què jo no vaig sortir, va ser *Doña Clarines*, que la va fer la Catalina de can Feliu. Es feien en castellà. Fèiem dues sessions a l'any i teníem un èxit terrible. S'hi va fer un escenari i ens vestíem allà al darrere. Fèiem representacions, recitàvem poesies, monòlegs..." (Carme Juncà).

"A cal Ferrer havíem fet teatre, la gent del poble eren els protagonistes. Jo hi havia tocat la trompeta" (Emili Puig).

Montserrat Casademont recorda haver-hi fet 'La molinera del molí bonic'. "Hi sortíem grans i petits. En Pitu Carreter, la Catalina de can Feliu, en Feliu, en Pepet de can Pubill, que feia de capellà. Recordo que vàrem demanar la sotana a mossèn Joan de Palafrugell i ens la va deixar. La Carmen Juncà va cantar 'Jo sóc sola en el món'. En sabia molt, la Carmen, de cantar. I després sortia jo vestida d'àngel. Una vegada l'Angelina, jo i una altra nena que ara no recordo estàvem representant l'obra i no ho sabíem fer, i la Dominguita, que ens dirigia des del forat de l'apuntador, ens va rebotre el punter ben enfadada!" (Montserrat Casademont).

A cal Ferrer es van fer moltíssimes representacions de teatre dutes a terme pels alumnes de l'escola de Llofriu i per un grup d'adults molt animat.

FOTO NÚRIA TORRA.

“El pare passava a recollir la voluntat per pagar les despeses. Quan s'havia pagat totes les despeses, el que sobrava ho donaven a l'església. Llavors l'Ajuntament hi va ficar el nas, perquè volien fer-nos pagar per fer teatre a Llofriu. El pare s'hi va discutir, i vam haver de plegar... Va acabar com el rosari de l'aurora” (Lourdes Casademont).

També es feien sortides a la Font de la Teula el Dijous Gras. Pel mes de Maria, al maig, es posava la Verge Maria en una taula i es decorava cada dia amb flors i abans de començar la classe s'havien de resar avemaries. De fet, de resar es resava cada dia, matí i tarda.

“La senyora Asunción [la majordoma del capellà] i el capellà venien a col·legi amb una capsa plena de medalles amb llaços de colors diferents: vermell, verd, blau, rosa... Si t'havies portat molt i molt bé havies d'anar a missa amb la medalla blava o rosa enganxada al pit; si t'havies portat malament, un altre color. I el dilluns quan tornaves a col·legi havies d'explicar com anava vestit el capellà per saber si hi havies anat o no, i si fallaves ja havies rebut!” (M. Dolors Sabrià).

Un altre ritual fou cantar el *Cara al sol*. “Cada matí, abans d'entrar al col·legi cantàvem el Cara al sol. Ens posàvem a fora, i un anava a posar la bandera. I tots amb la mà enlaire cantant. Ho vam fer durant molts anys: ‘*Cara al sol con la camisa nueva, que tú bordaste en rojo ayer...*’ I després a dins resàvem el pàrenostre. El Mes de Maria a penes fèiem res de col·le; estàvem tot el dia resant. Eren les escoles nacionals, i era una obligació que tenien. De totes maneres cap mestra era monja” (Carme Juncà).

Nens i nenes vestits de primera comunió a les escales de l'església de Llofriu. D'esquerra a dreta i de dalt a baix: Lluís Puig, Jordi Cuní, Eduard Estañol, Joan Estañol i Jaume Alsina. A baix, Maria Rosa Colom, Margarita Frigola i Margarita Molins. Març de 1948.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

A estudi a Palafrugell

El salt a les escoles de Palafrugell era tota una aventura. Alguns hi varen anar amb set o vuit anys, altres més tard, però tots ho feien sols, sense pares ni avis que els acompanyessin. Tant si feia fred com calor, els desplaçaments es feien a peu o en bicicleta, enfilant la carretera de la Fanga, fent processó cap a Palafrugell.

"Després vaig anar als *hermanos* a Palafrugell fins que va començar la guerra. Hi anava a peu. A l'hivern els que vivien fora de la vila ens deixaven sortir a les 16 h. Ens deien: '*Que salgan los de fuera!*'" (Ramon Rosselló).

"L'any 50 vaig anar a estudi a Palafrugell, a can Massoni. A classe érem potser més d'una vintena. Primer hi va anar en Joan Estañol; hi anava a peu. Llavors en Jaume ja hi va anar en bicicleta. Més tard hi vaig anar jo, però la meva àvia, que vivia a Palafrugell, va voler que em quedés a viure a casa seva durant el curs escolar i em perdia tots els viatges i la tertúlia que es feia. A estudi s'hi anava de dilluns a dissabte. El dissabte plegàvem a les quatre i sortint anàvem al camp d'en Prats a jugar a pilota" (Jordi Cuní).

Molts i moltes foren els que en època d'estudi es quedaven a dinar a casa d'un familiar o amic a Palafrugell, per tal d'estalviar-se el viatge del migdia.

"A Palafrugell vaig anar als estudis de la Vila i llavors a can Planes fins als 12 anys. Em quedava a dinar a la vila, a casa d'uns meus parents. Quan sortíem a les cinc, cap a casa en bicicleta. Érem quatre o cinc. Quan feia tramuntana, a l'arribar a l'alçada de la Punxa hi havia uns xiprers. Ens posàvem allà a redós, ens ben abrigàvem i cap a la Fanga falta gent!" (Rosa Frigola).

"Dels set als catorze anys vaig anar a estudi a Palafrugell a ca l'avi Massoni. Anàvem en bicicleta a estudi i érem una colla i sovint ens trobàvem amb els de Torrent. A vegades fèiem una corrua! Fèiem quatre viatges.

Joaquim i Jaume Pont Alsina.
COL·LECCIÓ FAMÍLIA PONT-ALSINA.

Llavors vaig quedar-me a dinar a Palafrugell a casa d'uns amics. Jo m'emportava el dinar i me l'escalfaven, i m'estalviava dos viatges. A la *fiambrrera* hi portava una truita de patates, o patates fregides i un tall de carn" (Jaume Alsina).

"Quan anàvem a les Vedrunes el pare ens hi portava en tartana. Fèiem de dilluns a divendres de 9 a 12 i de 3 a 5. Dinàvem allà. El dissabte no hi anàvem. De cares al bon temps si feia bo tornàvem a peu" (Lourdes Casademont).

Temps de lleure

Pilotes de drap, trens fets de llauna, telèfons fets amb capsos i fil, grues, tractors fets amb llaunes de zotal i roderes fetes amb branques d'olivera... Com diu Jordi Cuní, "aleshores érem feliços amb poca cosa".

"Per Quaresma anàvem a la Font de la Teula. Hi anava molta gent de Palafrugell. Érem una bona colla. I a l'estiu ens divertíem anant a pescar a la riera, pescàvem barbs... Alguns s'hi banyaven. Ens divertíem amb poca cosa" (Jordi Cuní).

"De petit vaig jugar molt amb grues. La primera me la va fer el meu pare amb farinetes. La varàvem al camp de can Dionís, i anava enlaire, enlaire... Llavors ja me les feia jo. Les feia amb paper de diari, canyes i fil. Feia el xassís i llavors l'acabava amb un paper de diari o el que trobava. No miràvem pas prim!" (Jordi Cuní).

"De pilota de reglament només en tenia en Jaume a Llofriu. I és clar, tots contents. Més tard en vaig tenir una jo. Quan la vaig tenir em va fer una il·lusió... Em semblava que ho tenia tot! Jugàvem a pilota a la Barceloneta, ben bé al mig de la carretera, i quan venia un vehicle cridàvem 'para pilota!'. I potser ens hàviem d'apartar un cop

Un nen i una nena amb cercle i pilota de drap.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

en tota la tarda perquè passava un cotxe. També jugàvem darrere la Barceloneta contra els de Torrent. Posàvem pedres com a porteria i a jugar. A vegades aquests partits no acabaven prou bé. Sempre acabàvem renyint, a pederades. Una vegada els vam acompanyar a cops de pedra fins a la plaça de Torrent” (Jaume Alsina i Jordi Cuní).

“Jugàvem molt al carrer, travessant camps, a bistrí [a cuit i amagar], a llebre llebre fuig del camp [et perseguien] i a lites... Estava envoltada de nens. De la meua edat només érem dues nenes. Les altres nenes de Llofriu eren molt més grans” (Carme Juncà).

“De petits també jugàvem molt a cops de roc. Jo mateix tinc una cicatriu al front d’una pedrada d’en Martí. La Vicenta de can Riembau em va curar. Hi jugàvem molt, era l’esport nacional!” (Emili Puig).

“Els nois jugàvem molt a saco. Es tractava de tirar una pilota de tennis contra una paret utilitzant la mà oberta. Només era permès fer un bot. Per anar bé només s’hi podia jugar un màxim de quatre. Anàvem a jugar-hi a la paret de l’escola” (Antònio Sabrià)

“També jugàvem al runy, conegut avui com l’aranya. Dèiem ‘runy, un cagarro com un puny!’” (Jaume Alsina).

Antònia Arenas recorda que mossèn Birba va ajuntar moltíssim la mainada del poble. Va comprar boles i bitlles, i tots hi jugaven. Als vespres anaven a la rectoria a jugar a l’oca. Recorda entre rialles que sempre perdia.

Orquestra Primavera. Al piano, el mestre Sirés, representant de l'orquestra. Foto L. Casanovas.
AMP. COL·LECCIÓ FRANCESCA JOFRA.

Festes i celebracions religioses

La festa petita

La festa petita és la festa del patró de Llofriu, sant Fruitós, la qual se celebra el 21 de gener. Aquell dia es fa ofici al matí i sardanes matí i tarda. Actualment l'Associació d'Amics i Veïns s'ocupa de l'organització, però antigament els organitzadors de la festa solien ser els dos matrimonis casats últimament. Es feia venir l'Orquestra Primavera de Palafrugell i, com marcava la tradició, els músics de la cobla, o sigui onze integrants, es quedaven a menjar a les cases llofriuenques. Els organitzadors havien de buscar els amfitrions, i no sempre era fàcil.

“Per la festa petita et portaven a dinar els músics a casa teva. Un any van venir a dinar a casa. D'organitzar-la se'n cuidava la parella que s'havia casat última. Un any me'n vaig cuidar jo i en Peret” (Pere Ventura).

“Recordo que per la festa petita s'havia arribat a fer el ball a cal Ferrer amb l'Orquestra Primavera, que era un xic més econòmica” (Lluís Puig).

Per la festa de Sant Antoni molts llofriencs venien a beneir els seus cavalls. D'esquerra a dreta: Joan Cebrià, Antònio Cebrià, Roig i en Girona a Plaça Nova. Principis anys 60.

COL·LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

Sant Antoni i la benedicció dels animals

El 17 de gener per Sant Antoni, patró dels animals domèstics i de tir, s'anava a Palafrugell a beneir els animals. Els de Llofriu, essent de pagès, no hi podien faltar. Es feia un recorregut per la muralla i s'acabava a la plaça Nova, on el capellà feia la benedicció. "Nosaltres hi portàvem els cavalls. Els raspallàvem amb un estríjol, els pintàvem els cascots de color negre, i els posàvem una llaçada al davant, un llaç blau o vermell a les orelles i alguns guarnien la sella també. Després de la benedicció ens donaven un tortell i enfilàvem camí cap a casa" (Joan Cebrià).

Francisco Sabrià i Josep Alsina durant la festivitat de Sant Antoni al Camp d'en Prats de Palafrugell.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

El salpàs i els escolanets

El salpàs era una de les pràctiques litúrgiques que tenien lloc per Setmana Santa, i normalment començava el Diumenge de Rams a la tarda i durant dos o tres dies es recorrien totes les cases de la parròquia. Aquest ritual consistia en la benedicció de les cases amb aigua i sal per treure dimonis i mals esperits. S'acostumava a tirar la sal a les portes de la casa, de les corts de les vaques, de les quadres... Es podien beneir totes les obertures que es desitgessin.

“Es feia la barreja a l'església en un tipus de morter amb nansa. S'hi posava aigua, sal i el mossèn ho beneïa. L'escolanet s'encarregava de carregar el morter i la cullera durant tot el recorregut” (Jaume Alsina).

Jaume Alsina va fer sis anys d'escolanet, dels 7 als 13 anys, i recorda el recorregut aproximat que es feia.

RECORREGUT DEL SALPÀS

Punt de sortida i arribada

1r dia

Només s'anava a can JANOHER

2n dia matí

ROMA
MAS PI
CAN PO
MAS D'EN BARRIS
MAS D'EN JOFRE
CAN CATALANET
MAS PRATS
CAL MARXANT
MAS RIERA
CAN MATEU
CAN SERRADERA
MAS TORRES

2n dia tarda

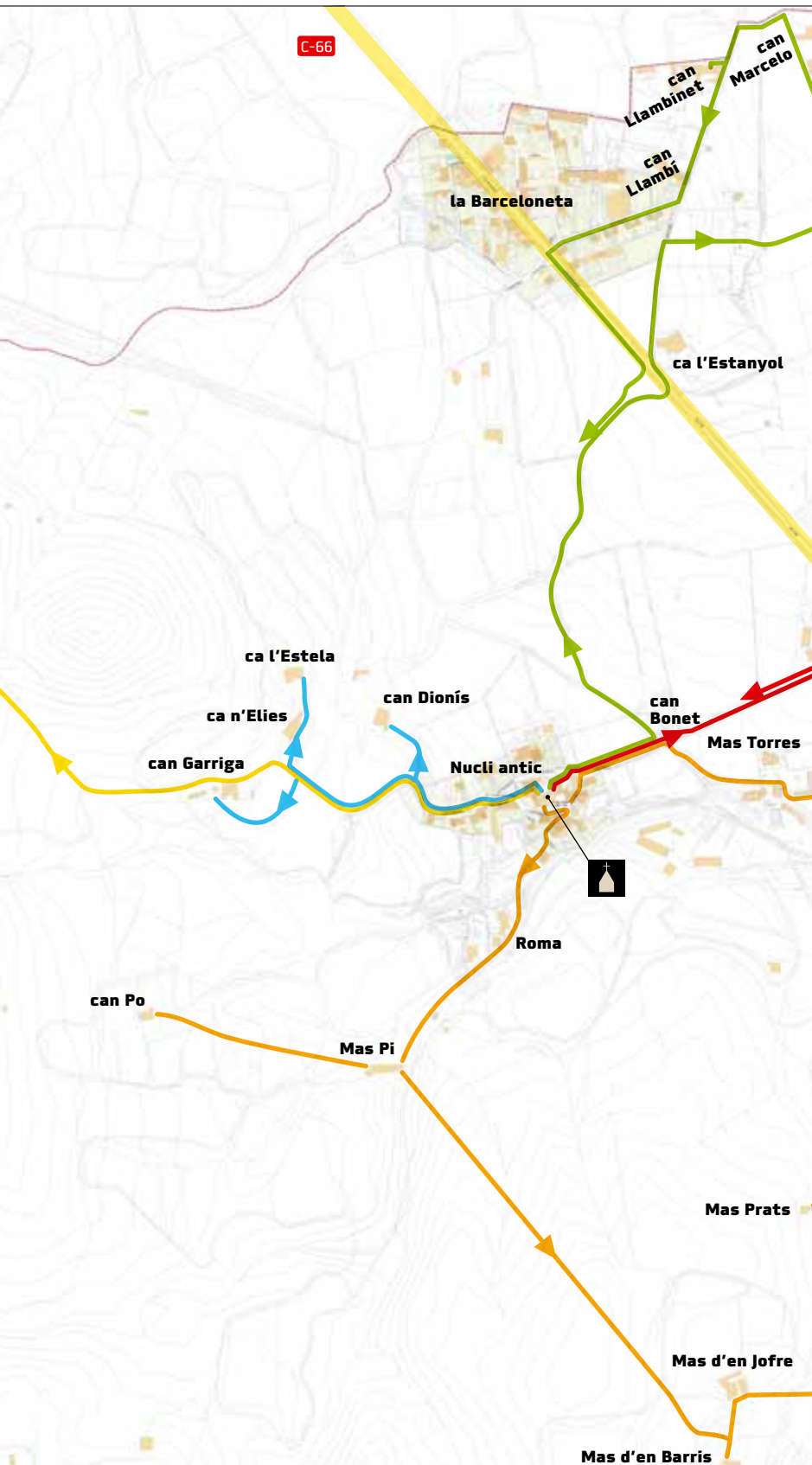
CA L'AVELLÍ
MAS PLA
LA FANGA
CAN VERGES
CAN BARDERA
CA LES ESTANYOLES
CAN BONET

3r dia matí

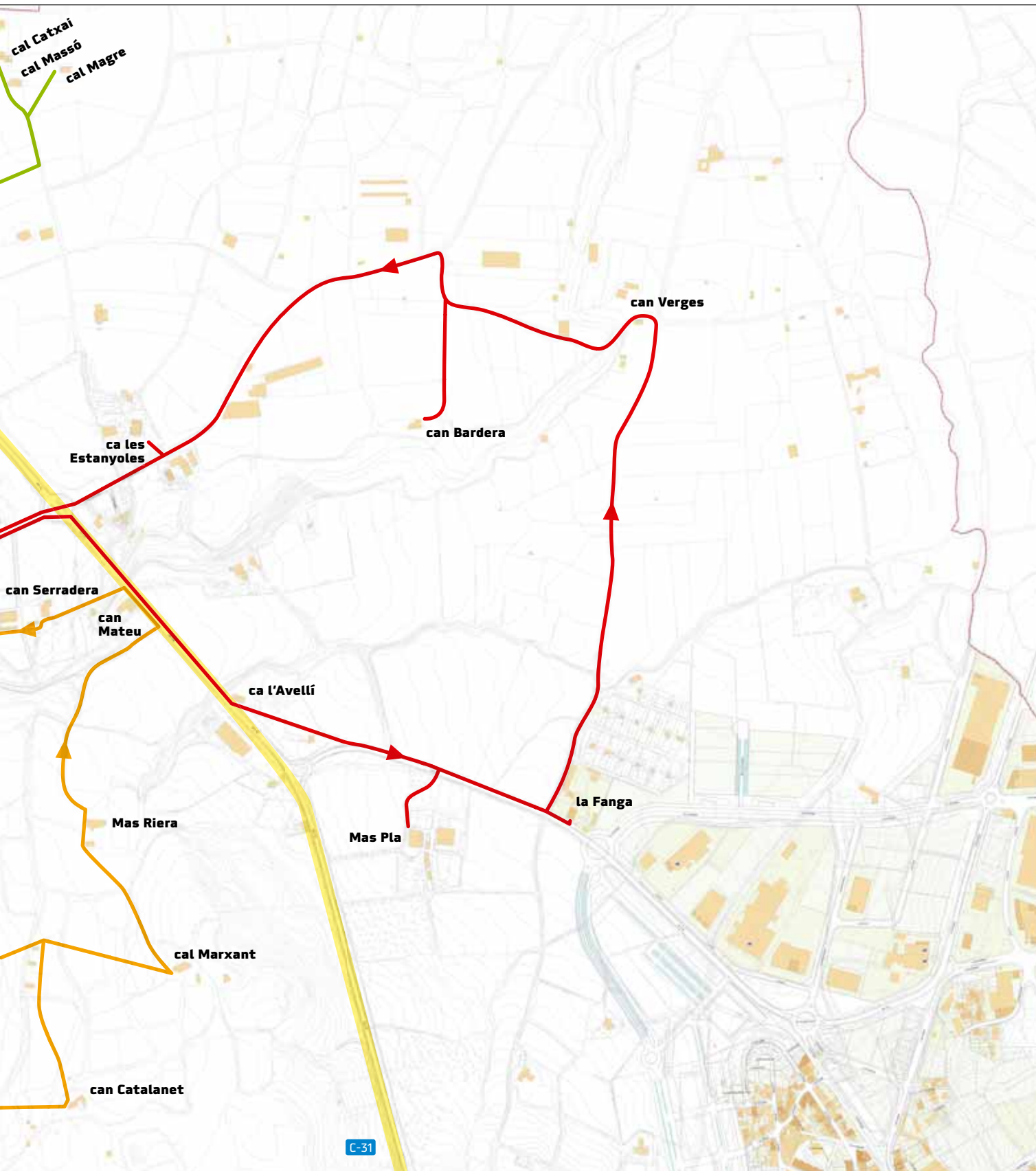
Es feia tot el poble
(o sigui, el nucli antic de Llofriu)
CA L'ESTANYOL
CAL MAGRE
CAL MASSÓ
CAL CATXAI
CAN MARCELO
CAN LLAMBINET
CAN LLAMBÍ
LA BARCELONETA

3r dia tarda

CAN DIONÍS
CAN GARRIGA
CA N'ELIES
CA L'ESTELA

MAPA ELABORAT PER JAUME ALSINA.
TRANSCRIPCIÓ EN FORMAT GRÀFIC: SERVEI D'INFORMACIÓ TERRITORIAL. AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

El ritual de protegir les cases llançant sal beneïda a les portes de les cases va donar lloc amb els anys a un desgast de la pedra, com es pot veure al brancal esquerre de cal Fray. A la llinda podem veure la data en què fou construïda la casa, 1879.

FOTO NÚRIA TORRA.

1r dia: can Janoher.

2n dia: Matí: Roma, mas Pi, can Po, mas d'en Barris, can Llaussàs (o mas Jofra), can Catalanet, mas Prats (o can Rosselló), cal Marxant, mas Riera, can Serradera, mas Torres i can Serra. Tarda: can Bonet, mas Pla, la Fanga, ca l'Avellí, can Verges, can Bardera, ca les Estanyoles i can Bonet.

3r dia: Matí: cases del poble i del centre de la Barceloneta i ca l'Estanyol, can Massó, cal Magre, can Marcelo i can Llambinet. Tarda: can Dionís, can Garriga, ca n'Elies i ca l'Estela.

La repartició dels masos estava molt ben estudiada pel mossèn, perquè s'ho feia venir bé per poder esmorzar o berenar a les cases on oferien els àpats més generosos.

“Me'n recordo dels esmorzars de can Rosselló i de can Janoher. Eren quantiosos i boníssims! Allà no hi faltava de res, ni vi! Bé, nosaltres no en preniem però el capellà se'n feia un fart. Érem aleshores dos escolans: en Miquel Serra de can Mateu i jo. Ho vaig fer uns tres o quatre anys” (Josep Sabrià).

Jaume Alsina i Jordi Cuní vestits d'escolanets davant la finestra de la rectoria de Llofriu. Principis anys 50. Foto mossèn Francisco Quintana.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

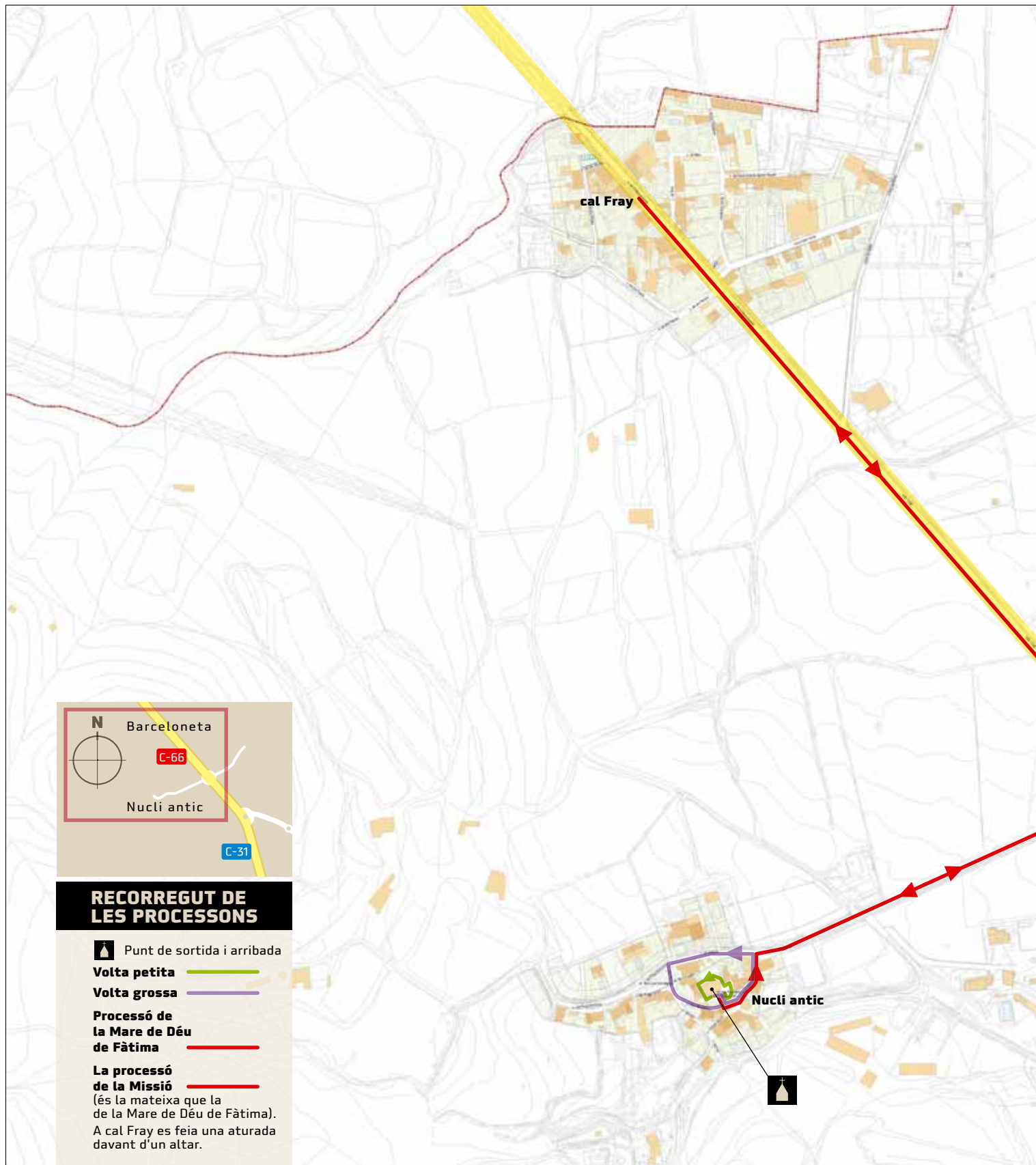
“Anàvem a fer el salpàs, anàvem a can Janoher i esmorzàvem allà. Llavors per corriols a cal Gall. Hi passàvem tot el matí. Alguna vegada havíem anat de can Janoher a can Sena. L'Enriquet de can Janoher sovint ens acompanyava perquè es coneixia molt bé aquells paratges” (Jordi Cuní).

“En mossèn Francisco passava el plat i tirava l'aigua beneïda a les cases. Ell no demanava res, però els escolans anàvem amb un cistell. Quan fèiem d'escolans ja ho esperàvem, perquè a les cases ens donaven galetes i pastissos” (Emili Puig i Alfons Juncà).

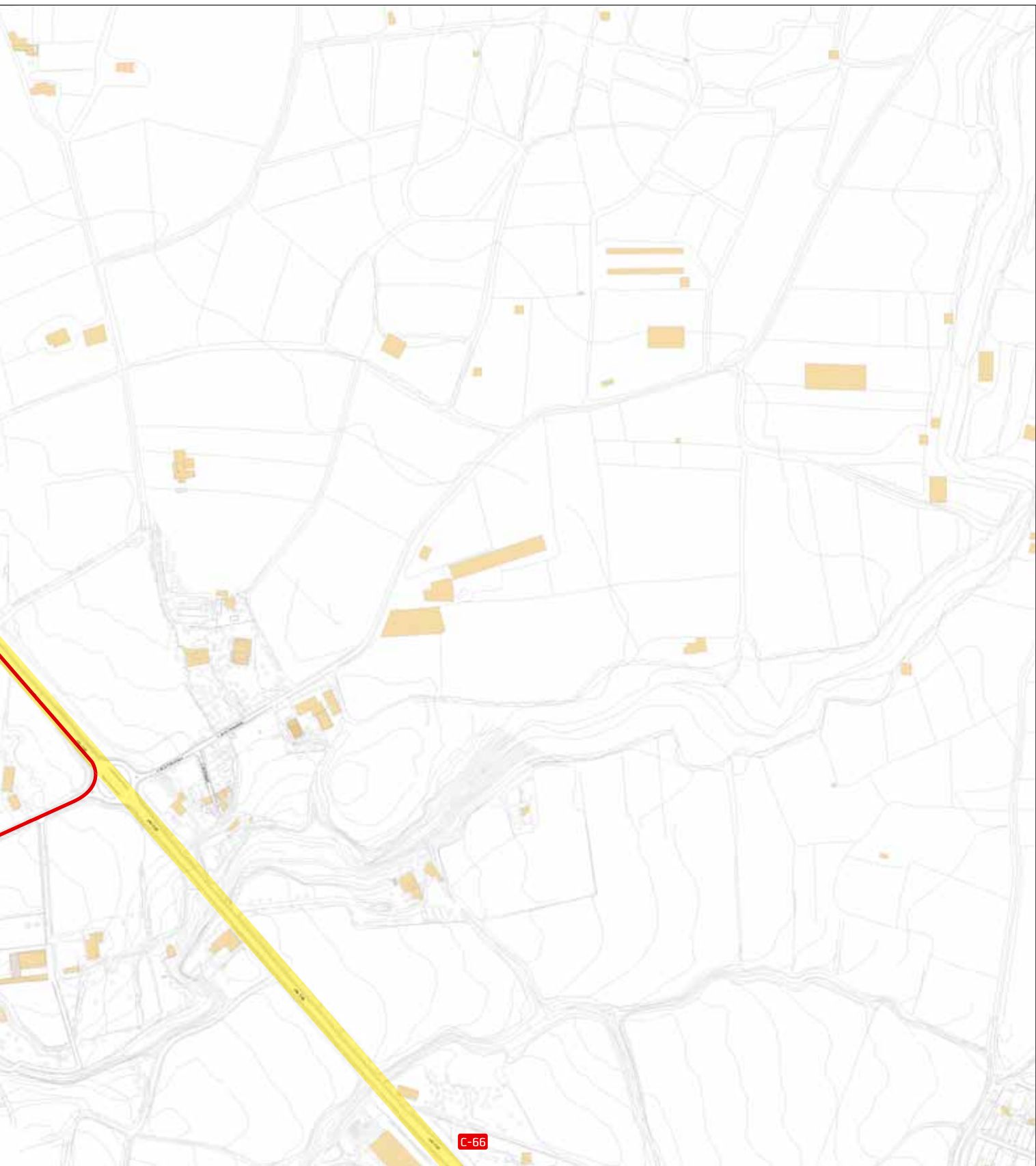
“Portàvem cistells. Uns hi portàvem els ous que ens anaven donant, també diners, i al final el capellà ens donava una part, tres o quatre ous, i algo de diners, i a nosaltres ens feia molta il·lusió. A casa en teníem molts, d'ous, però aquells els havíem guanyat nosaltres! A la meua època sempre hi anàvem quatre escolanets” (Jordi Cuní).

“Recollies ous, embotit, el que fos, i llavors amb els de Torrent [el capellà era rector a Torrent] anàvem a fer un dinar allà. Ens passàvem al matí jugant a pilota, alguns caçaven ocells amb ballesta i també ens els menjàvem, una truita, una botifarra i cap a casa” (Jaume Alsina).

Una altra feina dels escolanets era assistir a les misses del diumenge. Els diumenges anaven a missa primera i a la missa segona, la primera a les sis i la segona a les deu del matí. Més tard la primera es va fer a les set del matí. Els escolanets i la mainada ajudaven les Esteles [les filles del mas Estela, que tenien i tenen cura de l'església] anant a buscar una mica de ginesta a bosc, decorant altars, fent catifes florals... el que fes falta.

MAPA ELABORAT PER JAUME ALSINA.
TRANSCRIPCIÓ EN FORMAT GRÀFIC: SERVEI D'INFORMACIÓ TERRITORIAL. AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

Llofriencs i torrentins van encapçalar una processó a Sant Sebastià perquè plugués. En primer pla i ja de retorn els torrentins Martí Ribot, Albert Caner i Josep Creixell de Torrent.
COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Processó de corpus a la plaça de l'Església. Volta petita.
COL·LECCIÓ MAS ESTELA.

Catifa de corpus a l'església de Llofriú.
COL·LECCIÓ MAS ESTELA.

Les processons

Es feien diverses processons, amb diferents recorreguts: la de Corpus, la de Sant Fruitós, la de la Mare de Déu de Fàtima i la de la Missió. Totes a Llofriú. Un any també se'n va fer una a Sant Sebastià perquè plugués.

Processó de Corpus

“Per la processó de Corpus, amb mossèn Francisco fèiem catifes florals i altars a les portes de les cases del poble. Durant la processó les criatures tiràvem flors. En aquesta època es feia la processó a la tarda. Més cap aquí es varen fer al matí i llavors es feia una catifa gran dins l'església. En Piñol n'havia fet de molt maques, era un artista! Com que mossèn Francisco era capellà de les dues parròquies, Llofriú i Torrent, sempre hi va haver una gran competència per saber quin poble les feia més boniques” (Lourdes Casademont).

“Els dies abans anàvem a caçar ginesta, el que ens demanessin per decorar les catifes que la gent del poble feia a l'entrada de casa seva” (Jaume Alsina).

Els escolanets anaven al davant i portaven una creu i un fanal. Per Corpus es podia fer la volta grossa o la volta petita, tot i que no hi havia gaire diferència entre una i altra. Totes dues es feien al poble. “Hi havia vegades

Processó de la Mare de Déu de Fàtima, 12 de novembre de 1950.

S'hi reconeixen Jordi Cuní, Miquel Salvador, Maria Bonet, Quimeta Molins i Marina Mercader al carrer del Ramal en direcció a la Barceloneta.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Albert Comas portant un fanal, Miquel Barris amb la creu i Jaume Alsina amb el fanal de camí a la Barceloneta durant la processó de la Mare de Déu de Fàtima.

S'hi reconeixen també Lola i Isabel Riembau i Carmen Marcó.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Processó de la Mare de Déu de Fàtima, 1950. S'hi reconeixen Quimeta Rocas, Maria Bonet, Marina Mercader, Quimeta Molins i Roser Castelló davant el Mas Tauler.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Jordi Morell, Assumpció Feliu, Carmen Marcó i Trinidad Dalmau en processó cap a la Barceloneta per la Mare de Déu de Fàtima, 1950.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

que el capellà deia 'farem la volta petita', i com que nosaltres anàvem al davant fèiem la volta grossa! Coses de mainada" (Jaume Alsina).

Processó de Sant Fruitós

Per Sant Fruitós també es feia una processó. La volta encara era més petita, es voltava la plaça. Es passava per davant de can Vilert, de can Cinto i ja tornaven a ser a lloc!

Processó de la Mare de Déu de Fàtima (1950)

L'11 de novembre de 1950 el poble es va guarnir per a la processó de Mare de Déu de Fàtima, que aquest dia va arribar fins a la Barceloneta. "Per la Mare de Déu de Fàtima anàvem per la carretera i tornàvem pel camí Fondo. Es feia parada a la Barceloneta, on hi havia un altar. Els alcaldes posaven la vara d'alcalde a la marededéu, i el pare hi va posar la seva com a alcalde pedani. Llavors el mossèn va fer fer una figureta de la Mare de Déu de Fàtima i l'anàvem passant de casa en casa. Cada dia l'acollia una casa diferent" (Lourdes Casademont).

Mossèn Jordi Carrera i Ernest Casademont.
COL·LECCIÓ MAS ESTELA.

La missió (1962)

Durant deu dies dos missioners van venir a exaltar la fe, i cada matí després de llegir el rosari es feia una processó portant la Mare de Déu entre quatre persones a la Barceloneta.

“Jo era l'encarregat de buscar els portadors de la imatge, i els meus problemes vaig tenir! Durava molts de dies i cada dia havia d'aconseguir quatre portadors!” (Jaume Alsina).

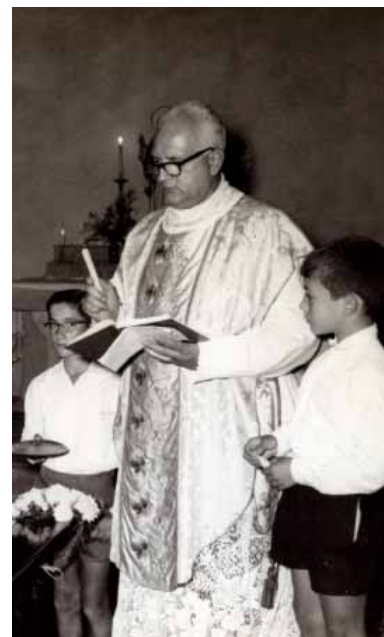
“Venien dos missioners durant uns deu dies. Recordo que el primer dia de la missió el mossèn estava ben nerviós, perquè la gent no venia. Era pel rosari de l'aurora. Llavors la gent va anar entrant i ja va estar content. Va ser un bon ensurt!” (Lourdes Casademont).

“Amb l'església plena de gent, mossèn Venancio (el més grasset) i mossèn Jordi Carreras (el més prim i que xerrava més bé) feien el sermó. Dormien a ca l'Estela. Perquè la mainada tinguéssim afició ens van fer aprendre uns versos per dir per la ràdio, que exactament no sabiem on es difonia” (Josep Sabrià).

“A casa va ser el punt de reunió de tots aquells mossens. El pare els va deixar tota la sala d'estar per a ells sols. Hi feien reunions, hi menjaven... el que calia” (Lourdes Casademont).

Record de la benedicció de la campana, 22 d'agost del 1954.
COL·LECCIÓ FAMÍLIA SABRIÀ-ARENAS.

Mossèn Francisco Quintana amb dos escolanets. 1967.
COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Prèdica

“La prèdica era un sermó que es feia per la Quaresma. Als vespres venia a predicar un frare. Si eren de fora es quedaven a dormir a ca l'Estela. Nosaltres no hi anàvem per devoció, però ens trobàvem i fèiem tertúlia. Ens ho esperàvem. Érem mainada” (Jordi Cuni).

“Ens reuníem tota la gent als vespres. Érem molt joves i ens fèiem un fart de riure. Les de ca l'Estela ens feien callar. Ens hi trobàvem tots. L'església era plena” (Margarita Molins).

Els altars, el presbiteri i la campana

Aleshores tothom participava i tenia un paper en l'església. La cura dels altars (encendre els ciris, rentar les estovalles, decoració...) es repartia entre el sexe femení llofriuent. De l'altar de Jesús se'n cuidaven les nenes, de l'altar de la Puríssima se'n cuidaven les noies, i de l'altar del Carme se'n cuidaven les dones ja casades. Del presbiteri se'n cuidaven els paborbes. I cada any es canviaven. Per ser paborde havies d'estar casat. “A casa sempre havíem estat pobordes. Els pobordes es cuidaven de l'altar durant la festa petita. Al ser pobordes guardàvem a casa la clau de la caixa de Sant Antoni. Era un banc que servia de caixa per guardar totes les monedes” (Antònia Arenas).

Un altre paper dins l'església era el de padrí i padrina de la campana batejada com a Maria del Roser, Fruitosa i Antònia, coneguda com a Fruitosa o Fructuosa. Antònio Sabrià ens explicava que a mitjan dècada de 1950 es va batejar i apadrinar la campana seguint la tradició. El paper de padrí va recaure en Ernest Casademont i el de padrina, en Trinitat Dalmau. Posteriorment es van nomenar altres padrins i padrines, com es veu en el Record de 1954.

Ballada de sardanes a la plaça de l'Església amb la Principal de Palafrugell, la Vella, durant la festa major de Llofriu de 1953.
COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

Festes majors i balls

La festa major

La festa major de Llofriu se celebra a l'estiu, el penúltim cap de setmana d'agost. El record que en tenen els llofriencs és bastant caòtic i tot ve donat per la rivalitat entre els del poble i la Barceloneta, que féu ballar el cap a més d'un i més de dos. Segons expliquen els més vells, era tal la disputa entre uns i altres que per la festa major es feien dos envelats, un al poble i l'altre a la Barceloneta. Després d'alguns anys d'orgull i tossuderia, veient que allò no era gens viable, decidiren fer la festa un any a cada lloc, però fent les sardanes de tarda al lloc on no es feia la festa. Foren finalment les noves generacions que, lluny d'aquells vells ressentiments, van unir-se, per fi, per celebrar una sola festa ben agermanada.

“Al principi es feia al mig entre l'estació i la Barceloneta, a la banda de baix. Els del poble venien cap aquí i nosaltres cap allà, i ens hi trobàvem tots. Al cap d'un temps va canviar, i es feia per separat, cada un al seu barri. O sigui, hi havia dos envelats per les mateixes dates. Al poble ho feien d'una manera i a la Barceloneta, d'una altra” (Lola Alsina).

“Hi havia una guerra que espantava, però entre nosaltres nois i noies érem tots amics. Hi havia dos envelats: un del poble i un altre de la Barceloneta. Un any un home va tallar les cordes i l'envelat de la Barceloneta se'n va anar avall. Entre tots nosaltres el vam tornar a aixecar, i l'endemà ja estava a dalt. Va ser molt maca aquesta unió. Jo tenia divuit anys” (Antònia Arenas).

Sardanes a peu de les escales de l'església a mitjan anys 50 durant la festa major de Llofriu.

COL·LECCIÓ JAUME ALSINA.

“Als anys 60 la festa major es feia un any al poble i l'altre a la Barceloneta. Si la festa major es feia al poble, les sardanes es ballaven a la Barceloneta, i al contrari. Encara recordo com es ballaven al mig de la carretera, i si passava algun cotxe s'havia d'esperar que s'acabés de ballar aquella sardana. Com a molt passaven dos cotxes” (Josep Sabrià).

“Nosotros por la fiesta mayor bajábamos a Granada porque coincidía con las fiestas de allí, por eso no íbamos casi nunca. Allí pasábamos todo el verano” (Torcuato Jiménez).

Pel fet que es fessin tants canvis de lloc i tants envelats diferents ha estat gairebé impossible posar en ordre els llocs on s'instal·laven: als camps de l'Estela, al camp de l'Estanyol, al carrer de baix, a can Paulí, a ca la Carmen, a can Mingo... i així tot un seguit d'espais fins arribar a la plaça de l'Església el 1979.

Era tradició que el jovent s'encarregués de la festa. Normalment solien ser tres els organitzadors. De totes maneres, com sol passar sovint, alguns joves s'hi van fer vells organitzant! Tots els veïns de Llofriu havien de col·laborar econòmicament per sufragar totes les despeses. L'organització s'ocupava de passar a cobrar a totes les cases. Cada família pagava pels que hi havia a casa. Es feien mitges parts (10 pessetes), parts (20 pessetes), i parts i mitja (30 pessetes). Allà on hi havia una noia mitja part, on hi havia un noi era una part, i si hi havia un noi i una noia, part i mitja.

AMP.

L'àpat més esperat

Molts són els que reconeixen que esperaven aquesta festa amb delit perquè podien menjar coses que els eren privades la resta de l'any. Era un dinar generós, igual o millor que el de la festa del batre.

“Era per la festa major que menjaves tres dies i no faltava de res. La mare de l'Emili feia pomes farcides i platillo rostit. La gent esperava anar a la festa major i atipar-se. Venia gent de pertot. Hi havia sopar i envelat, estava molt bé” (Emili Puig). “Per la festa es matava un pollastre o un ànec i feies rostit o platillo. Això sí, a casa” (Lola Alsina).

Per la festa Major es contractava La Principal de Palafrugell, *La Vella*. Com en la festa petita, s'havia de buscar lloc per menjar per a onze músics, però en aquest cas s'havien de cobrir tres repassos, perquè la festa durava dos dies. Hi havia cases que havien d'agafar dos i tres músics, perquè n'hi havia d'altres que no en volien.

“Llavors et feien venir un dels músics a menjar a casa teva. La casa on hi havia un noi acollia un músic. Si els havien pogut col·locar a tots no anaven a una casa d'una noia, però si faltava lloc sí que hi anaven. La festa l'organitzaven els joves, nois i noies de 18 o 20 anys i s'havien de cuidar de llogar les orquestres, que paguessin a tothom... Era molt maco” (Lola Alsina).

“A casa venien dos músics: en Doro, que era sabater, i un altre que no li recordo el nom. Menjàvem platillo, rostit, canelons, pomes de relleno... Teníem la sala tota plena de gent. Fins i tot venia el senyor rector!” (Lourdes Casademont)

“A la festa major era quan es menjava millor. Venien dos músics a casa i menjàvem ànec, platillo i oca. No faltava de res, però durant la resta de l'any no menjàvem carn” (Alfons Juncà).

Recepta: Pomes de relleno

Jo no li trec el cor, només la punta. Les netejo i les poso en una cassola ben grossa amb sucre a sobre i les deixo del vespre a l'endemà, i al matí amb foc ben baix, la sucre ha quedat ben envidriada i llavors queda dauradeta. Les pomes treuen molt de suc, i quan ja s'ha begut tot hi poso canyella, llimona, anissos, una bona picada d'atmetlles i al final pinyons a sobre. Si veus que queden seques llavors li poses un ratget d'anís o alguna cosa amb gust de llimona. (Margarita Molins)

Una de les postres més esperades eren les pomes de relleno. Antònia Arenas les feia d'atmetlla torrada i melindro. Ens explicava que era molt important fer-ho amb pomes de relleno, perquè si no et quedava xarapa, es desfeien.

Altres festes

El desplaçament per als llofriencs mai va ser un obstacle, sobretot quan s'havia d'anar de festa major.

“La festa de Llofriú i la de Torrent anaven seguides. Els de Llofriú no pagàvem en la de Torrent i els de Torrent no pagaven en la nostra. Per la festa de Torrent hi anàvem a peu i al tornar, entre 10 i 11 de la nit, tots anàvem junts, nois i noies, i fèiem bromes... i el camí es feia curt” (Jordi Cuni).

“També anàvem a les festes dels pobles del costat, com ara Torrent, Sant Climent... Hi anàvem a peu... i a la Bisbal, per anar a ballar, el que fos. Anàvem més a peu que a cavall. A vegades anàvem cap allà a peu, perquè era clar i al tornar agafàvem el tren. També anàvem a l'aplec de Fitor a ballar... caminant clar. Era molt maco. Nosaltres pujàvem per darrere de cal Fray passant per ca l'Estela i amunt... També anàvem a Palamós a peu, sortíem molt aviat, per aprofitar el dia. Hi anàvem a ballar per la festa. El motor de tot era ballar. Jo era molt balladora, Mare de Déu! Ballàvem pasdobles, tangos, balls d'envelat” (Lola Alsina).

“Per Santa Rosa anàvem a Llafranc. Hi passàvem tot el dia. Agafàvem la *fiambrella*, una mica de tomata amb ou, xamfaina, pa...” (Rosa Frigola).

“Per Santa Llúcia pujàvem a Sant Llop a Torrent. Es feia ofici al matí, llavors ens quedàvem a dinar, rosari i sardanes” (Jaume Alsina).

Una colla de festa al Fraternal: ?, Josep Llenas, Núria, Joan Cebrià i Roser.
COL-LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

Per entrar al ball del Fraternal s'havia d'anar ben mudat; vestit i corbata no hi podien faltar. Joan Cebrià, Josep Colom i Joan Alsina a les escales del Fraternal.
COL-LECCIÓ FAMÍLIA CEBRIÀ.

El ball del Fraternal

El ball del Fraternal ha estat un clàssic per a tots els palafrugellencs. Els de Llofriu també hi anaven, sovint després del cinema o després d'una festa major. Ho feien seguir tot. Per ballar i festejar els faltaven cames. Si combinaven cinema i ball això comportava quatre viatges, perquè entre el cinema i el ball tornaven a Llofriu a sopar. Un cop acabat el ball, entre una i dues de la matinada, iniciaven el camí de tornada cap a Llofriu.

"Els diumenges a la nit anàvem de festa a Palafrugell, però hi havia d'anar acompanyada, si no no m'hi deixaven anar. Primer ens acompanyava la mama a peu. Començava a les deu i tornàvem passada la mitjanit. Les mares estaven a dalt la camarilla, controlant i petant la xerrada amb les altres mares durant quatre hores. El pare, en canvi, ja era a dormir, com a molt a can Mingo o a can Riembau fent la partida" (Margarita Molins).

"Al ball de nit del Fraternal hi havies d'entrar amb americana i a vegades venies d'una festa major i no en portaves. Llavors una americana entrava dues o tres vegades. Un entrava amb l'americana posada i la tirava al pis de dalt perquè el següent la pogués utilitzar per entrar. I així fins que tots érem a dins!" (Joan Cebrià).

"A la joventut el nostre transport eren les espadenyes. Anàvem al cine per la tarda amb en Dionís i en Demetri. Al sortir tothom feia una volta pel carrer Cavallers i després marxàvem a peu a casa a sopar tota la colla. I tornàvem a ballar. I els maldecaps eren perquè et donaven un programa i t'apuntaves al ball de les noies, i sempre feies tard. Això va durar molts anys. Encara festejava quan anava a peu" (Josep Riembau).

"Al Fraternal hi anàvem a peu. A vegades portàvem dos calçats: un de còmode per caminar i l'altre per ballar, ben enllustrats i posats en una bossa" (Lola Alsina).

"El pare em deixava la bicicleta per anar a estudi però no per anar al ball del diumenge. Finalment me la va deixar i llavors l'anàvem a tancar a cal Ràpid, on hi ha avui la botiga d'en Tulla que venen plats i olles [al carrer dels Valls]. Ens esperava que sortíssim del ball i ens la donava" (Josep Riembau).

Agraïments

Moltes són les anècdotes explicades i moltes les que han quedat per explicar. Aquest capítol és tan sols una porta als records. Una porta que espero que molts dels que l'hàgiu obert us hagi transportat a la vostra infantesa i us hagi ajudat a recuperar de l'oblit més històries per ser explicades en una propera edició, o millor encara, per explicar-les als vostres fills i nêts tal com es feia abans, arran de llar, una nit d'hivern.

Ha estat un plaer poder formar part d'aquest projecte i conèixer un poble i una gent tan propera i tan autèntica. Sense la vostra inestimable col·laboració aquest capítol no hauria estat possible. Així, doncs, a tots i a totes vosaltres, moltes i moltes gràcies!

Voldria fer una especial menció a Jaume Alsina i a Nuri Torra, membres de l'Associació d'Amics i Veïns de Llofriu, els quals han format part d'aquest projecte des del principi i han esdevingut indispensables. A tots dos, moltes gràcies.

Vull agrair a Conxa Saurí el seu estímul en aquesta tasca tan engrescadora i tan bonica.

He d'agrar també a la meva parella i els meus fills la paciència que han tingut. A tots tres, us estimo molt.

Per últim, voldria dedicar aquest capítol a Antònia Arenas i a Pere Ventura, que ens han deixat abans de la publicació del llibre. Reconforta saber, però, que sortosament el seu testimoni viurà per sempre més en tots nosaltres.

Moltes gràcies a tothom!

Llofriu: la memòria escrita

Escriure per recordar, escriure per alliçonar

En les dues últimes dècades, els abundants estudis i projectes sobre memorialística privada, literatura personal o egodocuments —etiquetes que designen, genèricament, aquells escrits no pensats per superar l'esfera íntima— han contribuït a matisar un tòpic esdevingut gairebé mite: la lletra com a patrimoni exclusiu de les classes poderoses. Mig contradient la certesa d'un analfabetisme funcional que afecta bona part de la societat fins ben entrat el segle xx, s'han anat rescatant de forma progressiva exemplars de tipologies documentals conreades per petit clergat, menestrals, però també pagesos o jornalers que, històricament, han deixat consignat sobre paper el seu pas per la vida. D'entre aquestes tipologies literàries sobresurten els diaris i dietaris, llibretes de comptes i de memòries —a voltes veritables cròniques—, epistolaris, receptaris, sense oblidar, tampoc, subgèneres igualment interessants com els llistats comptables, els rebuts o fins i tot les anotacions soltes.

Per fortuna nostra, les comarques gironines s'han distingit per l'abundància i profusió del seu patrimoni documental. Des de les praderies cerdanes fins a la marina selvatana s'ha generat escriptura i, malgrat els imponderables, aquesta escriptura en bona part ha perviscut fins als nostres dies, en què cap adolescent pot imaginar-se com devien ser les coses sense xarxes socials ni dispositius mòbils 4G. Tanmateix, aquesta nova fornada sobradament preparada per als nous reptes tecnològics tindrà la possibilitat, si ho vol, de conèixer el passat a través de la tinta i el paper, dos grans desconeguts de la revolució tecnològica però que ens han permès, i ens permetran, comunicar-nos intergeneracionalment.

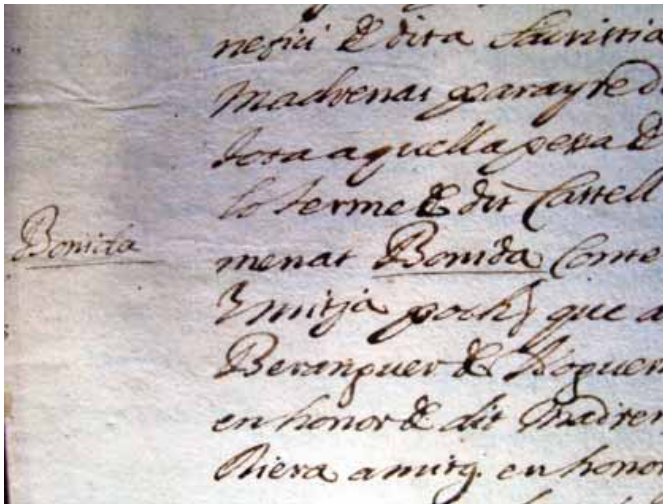
L'escriptura, el codi escrit, és un invent recent en la història de la humanitat. Segons Robert Brinhurst, l'escriptura és “la forma sòlida del llenguatge”, útil i suficient per representar una part d'aquesta capacitat humana, amb l'objectiu de proporcionar-li un cert grau de durabilitat. Prou que ho sabia l'orador Caius Titus quan,

Lligall de correspondència cosida de la família Bassa.
FONS BASSA-ROCAS, AMP.

dirigint-se en una al·locució al senat romà, va deixar anar una sentència que amb el temps faria fortuna, *verba volant, scripta manent*, això és, que les paraules se les endú el vent, mentre que la lletra escrita perdura. En definitiva, que tenim l'escriptura com a remei infal·lible contra la fugacitat de la parla, ja que sense aquella habilitat adquirida per l'espècie humana ens mantindríem encara en un estadi de cultura oral, en què el passat només es transmetria a través del llenguatge, de les històries, del llegendari popular i de la capacitat personal d'interpretar-lo, recrear-lo o, també, per contra, de manipular-lo o silenciar-lo.

El municipi de Palafrugell ha estat especialment pròdig en famílies i individus que han deixat petja en la producció de dietaris, quaderns de notes, comptes i memòries, llibres de família i autobiografies, però aquestes no són les úniques tipologies narratives de gènesi personal o familiar que contenen valuoses informacions històriques. També són una font importantíssima els epistolaris, documentació especialment rellevant dels arxius patrimonials sobretot a partir del segle XVIII, en què comença a proliferar l'absentisme entre els propietaris rurals. La correspondència tenia un rol absolutament clau en l'organització i la gestió de molts patrimonis marcats per la dispersió territorial, però també era el mitjà a través del qual es vehiculaven i difonien les notícies exteriors quan no es tenia accés a altres recursos informatius de caràcter oficial. Fins avui ens han perdurat bona part dels epistolaris de nissagues palafrugellenques com les dels Rosés-Roger, d'una gran ascendència econòmica i social en la seva època, dels Fina o dels Bassa-Rocas, només per esmentar-ne alguns. Entre el contingut de les cartes hi podem recuperar i reconèixer sentiments interiors poc transparents en altra documentació, com també dades històriques viscudes en primera persona.

Acte de la família Estanyol,
de Llofriu, referent al camp de Bonida.
FONS ESTANYOL, AMP.

Quan parlem, però, de persones que fan literatura per a ús bàsicament personal o familiar, que des d'ara anomenarem memorialistes, ens assalten dubtes: per (a) què, o per a qui, escriuen? La resposta l'hem de cercar en boca d'ells mateixos. Alguns han escrit per simple vel·leïtat periodística o cronística. Ho serien, per exemple, els blocs dels nostres dies, o d'altres èpoques, com Rafael Amat, baró de Maldà, autor d'un *Calaix de sastre* o dietari personal considerat per alguns estudiosos com un dels testimonis més representatius de la mal anomenada decadència del català literari. Malgrat tot, Amat no tenia cap intenció d'escriure per al gran públic; tan sols cercava el gaudi personal —“tenint en l'aposeno taula ab tinter i tinta, ab plumes per escriure, i tots mos llibres, ab dos d'estos manuscrits, per divertir-m'hi llegint-los”, ens explica— o a tot estirar, la diversió d'altres petits aristòcrates en les trobades que organitzava a casa seva.

En el cas dels pagesos memorialistes, els seus escrits privats, molt sovint indestruïbles de la documentació generada per la seva pròpia activitat diària, tenien un destinatari col·lectiu, però limitat al nucli més proper: l'hereu, la família, els descendents. El folklorista Joan Amades dona testimoni de la tradició de lectures familiars, a l'hivern i a l'escalf del foc, a càrrec del més vell, en què s'explicava “tot allò que havia esdevingut a la casa des del Tots Sants passat, i remarcava tant o més el curs de les collites i del bestiar que els gaudis i vicissituds familiars”. No hem trobat cap certesa de l'arrelament d'aquest costum a Llofriu, com sí que consta en alguns punts de la Catalunya vella, si bé a l'Empordà petit tenim nombrosos exemples d'explicitació dels destinataris a qui anaven dirigits els registres memorials. Només en citarem alguns. Miquel Vidal, pagès de Vall-llobrega, el 1816, després de veure com el seu avi va malbaratar els béns familiars portant una vida dissipada, decideix ordenar escriptures i comptabilitat en un llibre amb missatge incorporat per als descendents (ACBE, fons patrimonial Grassot):

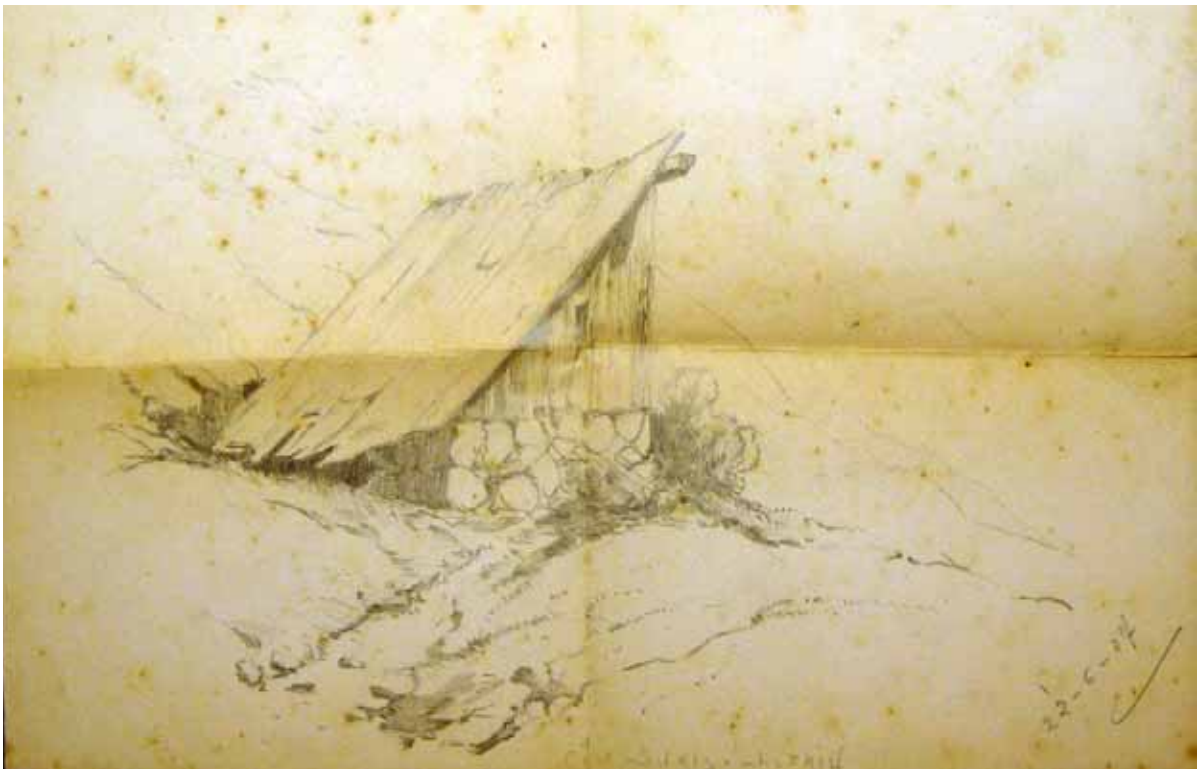
Escena d'un gravat
que representa
una lectura familiar
a la vora del foc.

JOAN AMADES,
"COSTUMARI CATALÀ"

Troban-me jo ab molts desingustos y afliccions de mals de caps per la mala vida que tingué mon abi Francisco Vidal, de aber molt malberetat totas las escripturas de la casa y tanbé lo patrimoni, com considero lo útil que és las escripturas saber haont pàran y hont són fetas, en quin [...] mes y añ, tot quant jo bàjia fent ho trauré mentres púguia o bé ho notaré en est llibre de notas, y al benantès que encara que jo bisqués prou temps per posar estos béns de casa 'n Vidal ben quitis, que és ha lo que baig si Déu nostre Senyor me dóna vida y salut, y bonas añadas, no bull que síguian per millorar a ningun de mos areus, decendents meus ni de altre persona per malbaratar-o, com bolia fer mon abi, segons se beu ab los papers falsos que ha fets per afavorir la sua segona moller, y per lo tant qualsebol qui manèjia estos béns que fàsia tot son deber per mentenir-los, que si los nostres antepesats no los aguesin goñats no los tindriam, y no los goñarem per fer-los nosaltres malbé. Però com se sap que los béns que no cóstan de goñar no cóstan de gastar, però alerta que és injustament, que no són béns llibres, que qui los búlguia alienar ho pegarà en l'altre vida, que en consiència no ho pot fer, y en cas ho fàsia la sua ànima se condemnarà.

L'advertiment de Vidal va en la línia de molts altres memorialistes que portaven llibres de família, en un exercici no només de responsabilitat patrimonial sinó, com acabem de veure, també moral que passa de pares a fills. És el cas del *Libra de memòria* de la família Anglada, de Fonteta, iniciat el 1612 per Miquel Anglada i actualitzat fins al segle xx per tots els successors de la nissaga. També aquesta és la lliçó que intenta transmetre Sebastià Casanovas i Canut, pagès de Palau-saverdera, a l'Alt Empordà, autor d'unes memòries personals que amb el temps han esdevingut un petit clàssic per als investigadors del XVIII català. El seu memorial té un destinatari clar, la família, que és en darrera instància qui ha d'aprendre dels errors i els greuges comesos en el passat:

[...] considerant jo i estant amb grandíssima confiança que estos escrits i llibre per mi escrit no anirà en altres mans sinó a les de mos fills, néts i demés descendents, i tenint jo grandíssima confiança que tots ells se'n

Dibuix de can Surís al carbonet,
realitzat per Serafi Bassa (1907).

FONS BASSA-ROCAS, AMP.

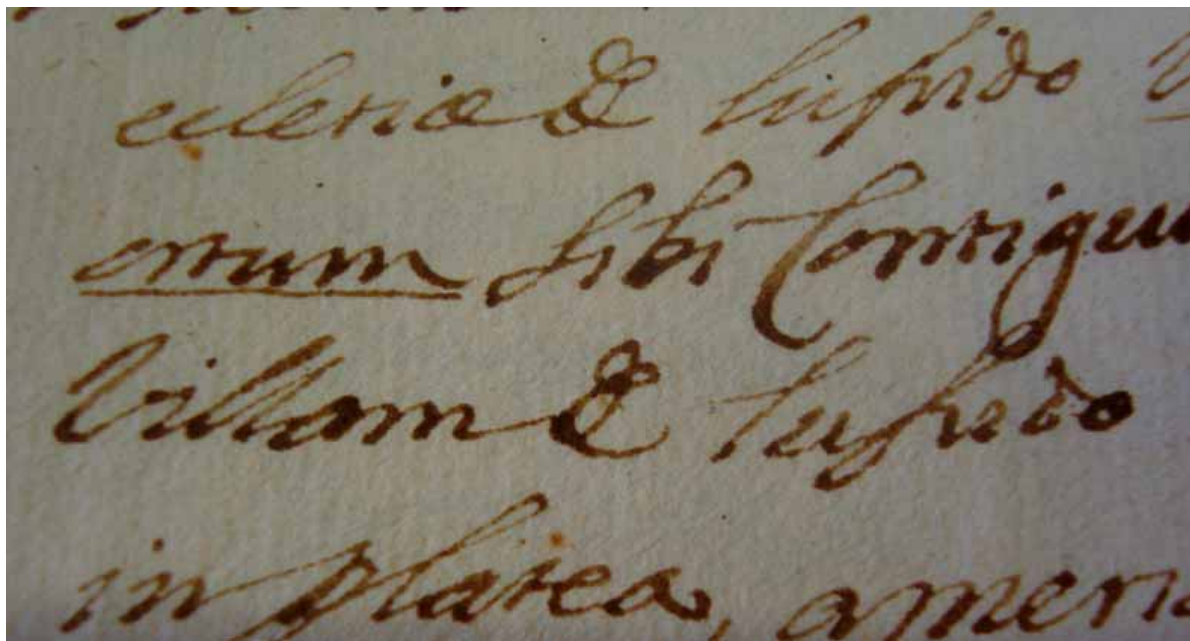
sabran valer, no puc deixar de passar avant i escriure lo que ha passat amb los sobre dits ma àvia, mon pare i mos oncles.

Cal parlar, doncs, de totes totes d'una tradició més que no pas d'una activitat o simple distracció. Són molts els memorialistes que fan explícita l'obligació moral i la utilitat intrínseca d'aquesta tipologia textual. Així mateix, es fa omnipresent i comuna en tots els escrits la prevenció sobre els perills futurs derivats de diversos factors que incideixen en el patrimoni. Aquests en serien els principals:

- Política (guerres, robatoris, destrucció de collites, càrregues fiscals...)
- Meteorologia (sequeres, inundacions...)
- Religió (temor a Déu, manteniment de l'ordre moral...)
- Economia (gestió patrimonial, endeutaments...)
- Família (casaments, dots, morts...)

En la mentalitat de l'època, donar testimoni del present era una manera d'ajudar els venidors a conèixer el passat per poder prevenir millor el futur. Els últims anys hem constatat les enormes possibilitats d'aquesta documentació, molta de la qual, si no cria malves, encara rau en mans de particulars sense cap opció de ser estudiada. Avui, la literatura personal ha esdevingut un objecte no només historiogràfic sinó també antropològic i lingüístic.

La intenció, en aquest capítol, serà aplegar de manera cronològica el passat de Llofriu a través de les persones (llofriuenques o no) que ens han deixat el seu testimoni de la història del poble. I com tota història, té un títol que dóna inici a la nostra narració.

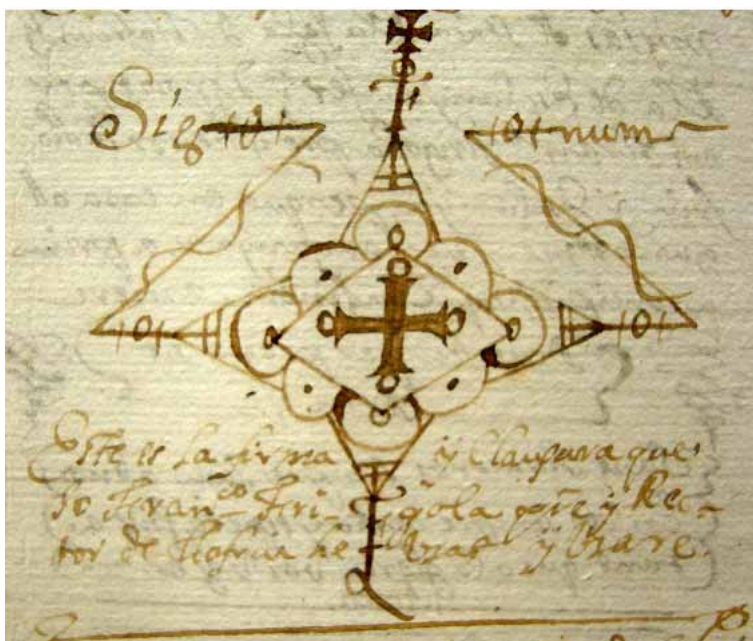
La menció "villam de Lufrido", en un document parroquial del segle XVI. ADG.

Un nom que sap tothom

Des de temps antic, els mortals hem sentit curiositat per conèixer els fundadors de les ciutats, sorgits freqüentment d'origens mífics. Des de la Roma fundada per Ròmul o l'Atenes iniciada per la deessa Atena o la Girona del gegant Gerió, l'imaginari popular ha creat mites per intentar explicar l'origen de certs llocs.

Sens dubte, Llofriu hauria pogut tenir el seu fundador llegendari en un semidéu, un guerrer o un colós alat, però la realitat, ai las, és força menys èpica. I és que la forma *Llofriu* prové del nom de persona germànic *Lotfrid*, que vol dir, literalment, 'pau famosa'. Arreu del país trobem nombrosíssims exemples de pobles i ciutats que deuen el seu topònim a una persona. De vegades eren soldats, militars o polítics que s'establien en un terreny i que hi deixaven el nom, cas de *Perpenius*, que dóna lloc a Perpinyà, *Cervius*, al seu torn a Cervià o *Manileub* a Manlleu. No es pot passar per alt la gran abundància de noms germànics detectada en els documents de l'època a la regió de Girona, per on van entrar a la península els pobles francs, sobre el substrat dels visigots, també germànics.

No sabem amb gaire certesa si aquest tal Lotfrid, a qui trobem esmentat l'any 1163 en una de les atestacions més antigues (*alodium de Lofrid*), malgrat les ressonàncies visigòtiques del seu nom, era germànic de primera generació o bé un català ja plenament arrelat. El que sí que podem certificar és que va deixar la seva empremta en aquell alou primitiu —d'origen romà, segons l'historiador Joan Badia— en forma de topònim, que s'ha mantingut fins avui.

Signum de Francesc Frigola, rector de la parròquia de Sant Fruitós de Llofriu.

FONS PARROQUIAL DE LLOFRIU, ADG.

Memorialistes llofriencs: escriptura per a la posteritat

Les primeres notícies de llofriencs que han deixat petja escrita ens porten tan enllà com ho permet la pervivència de documents referits al poble, especialment aquells generats a la parròquia de Sant Fruitós, amb el rector com a dipositari i testimoni de l'activitat dels vilatans. Molta d'aquesta documentació està custodiada a l'Arxiu Diocesà de Girona, dins del fons parroquial de Llofriu, en què podem recuperar molta documentació de caire personal, com un testament en què es concreta la darrera voluntat de Pere Jofre:

Pere Joffre, treballador fr. de aquella casa simul seu juncta ab lo mas Romans de Llufríu, féu testament als 24 abril 1675 rebut per lo rector de Llufríu y manà que després de la festa de Sant Pere tots los anys per sa ànima ab dos preveres y lo rector li celebren un aniversari per lo qual dexà deu sous de penció i 10 lliures de preu a lo que obligà una vinya que ell tenia en dita parròquia lloch anomenat pla d'en Carbonell de tinensa sis vessanas poch [més o menys] part plantada y part boscosa afrontant a sol [ixent] en honor de Joan Rocas del Subirà, a mitg[dia] en honor de Pere Ros, pagès de Llufríu, a po[nent] en honor de Pere Gotas que fou d'en Torroella de Fitor rech mediant y a certs en honor de...

Al text ja hi podem identificar amb claredat noms com el de Joan Rocas, molt probable avantpassat de la llofriuenca més universal, Irene Rocas, així com indrets com el Sobirà, el pla d'en Carbonell o el mas Romans, ben presents i identificables en el paisatge del poble.

H

Libre d'Compysas d'las pencions
Cullo y Rebo per virtut d'ls Anarig,
mijas d' staca d'la Isla d' Llofrin, y
d'la de Escalariya. fet y disposat per
mi Joan co Frigola pre y rector d'lo
frii y Escalariya, perque en cosa al
guno me pega enganyar. a prims
principio; usque in finem. amen

{ Day sempre pro me sit }
Amen.

{ Sant Fructuos sempre siam ad nos }
{ En vos sempre confio y espero, fins a }
{ tant que ala gloria vos veja. -- }

~~~~~

~~~~~

Alla van seijes
Aonde quierón
Reyes.

Alla han de his
Reyes aonde quierón
seijes. en aros
tiempos.

La Ciutat d' Zamora en Castilla

Un capellà diligent

Un dels rectors de Llofriu més zelosos en el manteniment de l'administració parroquial, i més estètics en la pràctica de l'escriptura, va ser Francesc Frigola. El prevere, mort l'any 1736, va elaborar una petita llibreta des de la seva arribada al poble, el 1690, en què va anotar amb detall les pensions i pagaments de misses d'aniversari. L'escrupolositat i la voluntat de rigor es manifesten ja a la portada:

Llibre de comptas de las pencions [que] cullo y rebo per virtud dels aniversaris, missas de staca de la iglésia de Llofriu, y de la de Esclanyà. Fet y disposat per mi, Francisco Frigola, prevere y rector de Llofriu y Esclanyà, perquè en cosa alguna no me puga enganyar, a primo principio, usque in finem. Amen. Deus semper pro me sit. Amen.

Com a dada curiosa, hi trobem una jaculatoria, una oració breu, al patró de Llofriu, sant Fruitós, a qui Frigola s'encomana amb una fórmula que devia ser ben popular i repetida a l'època pels llofriencs: *Sant Fructuós sempre siau ab nós. En vós sempre confio y espero, fins a tant que a la glòria vos veja. Amén.*

També, el clergue va voler deixar constància de la instal·lació de la campana de l'església, en una nota al llibre d'òbits de la parròquia, afegida al registre de la mort de la nena Maria Ros, del mas Bataller, el dia 20 de desembre de 1709: *Alabat sia Déu per a sempre, que aquest àngel de Déu ha estranada la campana nova, posada la vigília de Maria Santíssima de desembre de 1709 a la tarde.*

Vinyes, suros i oliveres

La documentació escrita sobre Llofriu ens proporciona un testimoni cabdal per conèixer les activitats i els conreus agrícoles propis de la població. La vinya va ocupar bona part de les terres de la població fins ben entrat el segle XIX, quan va anar desapareixent a causa de les plagues de l'òidi, primer, i la fil·loxera, després. Ens han arribat mostres de l'activitat vinícola a Llofriu en forma de receptes escrites, com la que reproduïm a continuació, sobre el tractament del vi, en un full solt anònim del fons patrimonial Estanyol (AMP). Veiem que el procés de conservació comportava una cura extrema i una gran dosi de paciència perquè el vi ni s'oxidés ni es fes malbé. Això s'aconseguia amb diversos productes naturals i químics que donaven el gust característic a aquesta preuada beguda:

Después de ser la bóta límpia se ha de cremar un llucet de dos dits de ample, y mitx pam de llarch per carga, tenín-lo penjat ab un filferro fins a mitjan bota, cuidan[t] que no se apàguia y que no màrxia al fum. Pot esperar-se a tirar-i lo vi algunas horas o vé immediatament. Lo vi, fer-ne poch, fer-lu bullí només fins arrancar lo vull per tràrer la brutíssia, o bé sens bullí, però tarda més a clarificar-se. Si és bullit se deixa refredar un poch y antes de tirar-lo a [la] bóta se agafa sabó moll y hasta a un puguin arribar los dits, se unta al furat de la bóta per part de dintre de dit sabó, cuidan també de untar lo papé o drap que se enbuliqui al tap, se tira dintre del vi un poch de sabó moll o bé de roca penjat de un fil agafat en lo tap un pam o dos dintre del vi. També se tira una capseta de flor de saüch o bé un poch de enfragam sech o bé nuladux o bé menta; al mateix temps antes de tapar la bóta s'i tira la clarificació, que bàstan dos claras de ou per bot en una bóta petita y una o una y mitja si és grossa. Afectuat tot això, se tapa la bóta ben just cubrín lo tap de sorra perquè no espiro, tenín cuidado que lo vi no arribi a tocar al tap de dal, que sols arribi de fron a fron y remenar lo vi per espay de 5 o 6 minuts al tirar la clarificació. Aquesta preparació inpedeix que'l vi fermenti y queda dols, però com la dolsó és lo esperit del bi y a medida que se axuga al sucra del bi se converteix en esperit. És bo també tirar en lo bi un petit o un poch més de esperit de bi per bot.

Cuidado que als ous síguian frescos y si pot ser del dia.

La clarificació ab la cola de peix bol alguns dias de preparació.

No descuidar tapar ben just la bóta ab la sorra que no hi ya cuidado, tota eixa preparació és per una bóta de carga.

De vegades, aquests textos també donen testimoni de les males pràctiques realitzades als boscos d'alzina, derivades de conflictes entre veïns. És el cas de Damià Estanyol, hereu del mas Estanyol, també anomenat les Estanyoles, al barri de l'Estació, que el 1797 va sol·licitar una monitòria general a causa de la corretgeta —en el nostre manuscrit, corregeta— practicada a nou alzines sureres de la seva propietat (AMP, fons Estanyol, doc. diversa):

Damià Estañol pagès de Llufríu a V^h Sa^{ia} demana una primera [monitòria] genaral per cuntinuar fins a tersera per aber-sa-ma fet un dañ considerable de aver-ma feta la curegeta a nou surus en lo añ 1797 y jo acudí a Girona lo dia de Sant Andreu del dit añ per traura lo que ara damano y me acuncellàran que no digués res que ab son tems puria eser que se descobriria y jo no he sabut notisia de tal y és un dañ cunsiderable y sebrà que ja partida són tallats per aber-sa secat y mort y se judica que donàban de prufit quada añ dos qurteras poc més o menos de glans y la pela que alasoras ja balia quasi deu rals quada añ y estàban ab mol craxent y que bui dia preduptarían mol més per aber crescut y haumentat al preu.

Una vinya de Llofriu, en l'actualitat.
FOTO NÚRIA TORRA.

La corretgeta, pelada o tall en rodó fet a un arbre a fi d'aturar la circulació de la saba, era una mala pràctica prou corrent, com en dona part les ordinacions de 1627:

Ha constat a sa Excelencia los notables danys, se han fet y causat, en los boschs de Cathalunya, axí en los ports de Tortosa, com en los de la part de Arbucies, Sant Coloma de Fernes, Sant Martí de la Sparra Ivaner, Sant Feliu de Buxaleu y sos encontorns, de que molts fan inútils los arbres, que son a proposit, per dita fabrica, y altres que u poden ser tallant aquells quatre dits, en roda fins al cor de dits arbres, que vulgarment se diu fer la corretgeta, y dits arbres venen poch a poch a morir, y resten inhutils per la dita fabrica... y de la mateixa manera, taupen o foraden los arbres y resten aquells tous, pera traure de aquells la trementina.

En alguns casos els bosquetans se servien de la corretgeta per obtenir resina, però en altres era simplement un mètode per infligir danys irreversibles als arbres productius com a revenja o vandalisme. Així, expliquen els diaris de l'època, aquesta era una pràctica usual dels revolucionaris (juntament amb la crema de boscos i garberes) a les portes de la Guerra Civil per forçar els pagesos a sublevar-se. Estanyol argumenta la productivitat perduda, dues quarteres de glans més el suro corresponent, a preu de deu rals anuals, per justificar el dany sofert al bosc —se'n dedueix una suma important per a un pagès mitjà— i demana una monitòria per determinar els culpables i rescabalar-se de l'acció.

Misses i sermons

Volem donar a conèixer aquí un curiós document conservat a l'arxiu parroquial de Sant Fruitós. Es tracta de l'esborrany d'un sermó de missa d'ànimes dirigit als parroquians, un text destinat, per tant, a ser llegit en veu alta i no pas per ser conservat en la seva forma escrita. Per la cronologia del fons i la tipologia gràfica, suposem que deu ser del segle XIX. L'exhortació que hi llegíreu tenia com a objectiu convèncer els vilatans de la necessitat de destinar almoines a les ànimes sofrents del purgatori.

Debots christians y a[mats] p[arroquians] meus:

Se ha determinat renovar la consuetut de captar per la Iglésia en favor de las afligidas ànimas del purgatori, consuetut que se obserba comunament per todas las iglésias, y que poch temps ha se ha dextat en aquesta. Las limosnas que se recullen ab la administració que va a renovar-se servexen exclusivament per missas y anniversaris en sufragi de las à[nim]as de la oblig[aci]ó y deboció dels que donan las caritats, a diferència de las que recullen los administradors que pàssan per las casas, que aquellas serbexen per los gastos del novenari, si bé que també és tot sufragi de las matexas ànimas. Si és convenient o no que se renòbia una administració tan piadosa, pocas paraulas seran menester per fer-ho veurer als que tenen sentiments de humanitat y liberalitat. Que hi ha purgatori és de fe, y qui nega esta veritat ell va fora del camí del cel.

Las penas que se patexen en lo purgatori són imponderables y de aquí la necessitat de remediard-las. Afigureu-vos una persona que patesca tots los mals que afligexen la humanitat, dolor de cap, dolor dels caxals, dolor de ventre, en fi tots los dolors in[i]maginables, y tots en un grau lo més intens, pues aquesta persona oprimida de tantas penas sols patiria una leve sombra de lo que patexen las ànimas del purgatori.

Afigureu-vos a un que estiga cremant-se al mitg de un gran forn tot encès de foch; las ànimas del purgatori se créman en un foch tan ardent que lo foch de aquest món no crema comparat ab aquell, pues és com una pintura, diu sant Agustí. Y qui són que patexen tan cruels penas en las presons del purgatori? ¿Sabeu qui són? Són las ànimas dels nostres pares, dels nostres germans, parens y amichs, són las ànimas dels vostres marits, de las vostres mullers, dels vostres fills y fillas; ab una paraula, són aquells que si sabíam que se'ls habia pegat foch a casa tot ho dexaríam per anar-los a socórrer. Los matexos són AC y no és la sua casa y los seus béns, no, lo que se crema, sinó ellas matexas, y sens poder-se valer lligadas allà de peus y mans, y nos farem sorts a las suas veus? ¡Fills! que tans desasociados me costàreu en aqueix món, clàman allà los pares, fills que tantas fatigas me costàreu per buscar-vos comoditats, la desmasiada estimació que us tenia és causa de que patesch insufribles penas, y vosaltres menjeu, bebeu, vestiu ab tot lujo, vos divertiú, y per tot vos arriban los interessos, sols per vostre pobre pare no hi ha una trista limosna! Ay fills, com sou tan ingrats! ¡Pares amorosos que tant nos volíau y nos amàbau quant vivíam en vostre companyia en lo món, mireu que ara necessitem més que may del vostre paternal amor: envieu-nos algun socorro, doneu alguna limosna ab bassí de las beneitas ànimas, a vosaltres no vos farà falla, y nosaltres ho necessitam en extrem! Del contrari, no's veuríam obligats a exclamar: ¡Ay pares, com sou cruels! ¡Germans!, clàman nostres germans difunts, quan vivíam en lo món sempre fou vostre voluntat donar-nos lo que'ns tocaba, més encara, si podíau fer-nos algun favor, sempre ho fèyau més abiat que a un extrany, ara pues és la ocasió que necessitam justícia; si no ho voleu fer nos veurem obligats a cridar-vos ¡ay germans com sou infiels! Marits clàman allà las mullers, ¿y no era jo la que en lo món tan estimàbau? ¿pues com és que ara no penseu més ab mi que si may me agúesseu conegut? Jo vos amo, diuen a sos marits las mullers. Jo vos amo ab un amor més pur del que vos amaba en lo món, ¿y no podré merèxer vostra compassió? ¡Ay que las mias penas són insufribles envieu-me algun alívio! Mullers —clàman quasi sens aliento los marits—, ¿qui habia de pensar que los plors que féyau, y las llàgrimas que darramàbau en la mia mort no habían de passar més allà de la sepultura? Vosaltres vos habeu olvidat de vostres marits com si

no coneguésseu que estem patint así, o com si fe no tinguésseu. ¡Marits, mullers descuydats! ¡Fills ingrats! ¡Pares cruels! ¡Germans infiels! Marits y mullers sens cuydado! ¿Res nos podem promètrer de vostre pietat? ¿Ni una limosna per aliviar nostres penas? Pues si vosaltres no ho voleu fer, recorrarem a nostres amichs, ¿quantas vegadas en aquest món un amich fa per son amich lo sacrifici que no faria per ningú més? De vosaltres, pues, amichs fiels esperem rèbrer algun consol, mol nos aliviarían las limosnas que donareu al bassí de las ànimas; pues vos diem ab una ferma esperansa: Amichs, donau-nos fabor puix no u fa lo parentiu. ¿Y tindran entranyas tan duras que se ablàndian als clamors de tanta necessitat? Jo confio que serà molt al contrari, lo bassí de las ànimas que va a renovar-se, procurarà considerables limosnas, se celebraran molts missas que no se celebrarian, perquè ara qui no pot donar una pesseta per una missa no dóna res, posat que sia lo bassí de las ànimas, mes que no puga donar sinó un quarto, per aquex tindrà a la missa o altre sufragi que ajudarà a fer celebrar, y per aquex medi seran molts las ànimas que surtiran de las penas del purgatori. ¿Y penseu AC que resulta poch profit de ajudar a surtir las ànimas del purgatori? Una ànima del purgatori és una persona justa, amiga de Déu, y que se purifica per anar-se a unir ab Déu; inferiu ara quan agraphida no quedarà de nosaltres, si som la causa de que súrta de las penas y baje a possehir los béns del cel?

Afigureu-vos una princesa la més linda, la més amable, y que aje de ser reyna del nostre regne; però afigureu-vos igualment que entretant no és reyna, ni pot res, antes bé, és detinguda a la presó, faltada de tot socorro, y demanant fabor a tothom. ¿No és veritat que per afavorir-la dexariau lo descans, los divertimens, las convenièncias, atenant sinó a son mèrit, alomenos als fadors que de ella esperariau, col·locada que fos en son trono? ¿Y quantas gràcias, y quans fadors los més apreciables no podriau esperar del rey son marit? Pares christians, molt més debem esperar de una ànima si per nostres limosnas y demés obras bonas surt del purgatori, quan sia en lo trono del regne del cel, unida ab son espòs y Nostre Senyor Déu, y no debem esperar [sic] poch del matex Déu autor del agraphiment y de tota bondat.

Basta, cristians, que no vull molestar-vos més. Una advertència me queda per fer-vos, y és que no predico per mon profit temporal, pues las missas que se diran per lo bassí de las ànimas seran de pesseta, limosna mòdica, y que per altre part no'n fàltan, los cantars també són de un estipendi lo més mínim. Per lo demés, lo bassí de las ànimas del purgatori és la cosa més conforme als sentiments de humanitat, religió y liberalitat. Ab ell procurarem considerables socorros als nostres pares, parens, amichs y antepassats; aquells matexos ab qui debem confiar reunir-nos en lo cel ab un amor lo més plausible; ab ell nos procurarem mols y molt poderosos intersessors en lo cel. Finalment ab los bassí de las ànimas tenint-lo per recomanat com encarrega la Iglésia nostra Mare, y com se fa comunament per totas las Iglésias de la cristiandat, atraurem sobre nosaltres la voluntat de tot un Déu, ab ella la Divina Gràcia, y béns temporals en aquest món, y en l'altre la glòria eterna, qu'és la que més nos importa, y que jo a tots desitjo. Amén.

Ens és fàcil d'imaginar una posada en escena del predicador amb tots els elements característics de la litúrgia barroca. L'església devia estar ornamentada per recrear efectes escènics en aquest acte religiós, a imatge i semblança del que es realitzava en altres temples arreu de Catalunya. El culte en sufragi de les ànimes del purgatori va adquirir una gran rellevància a partir del segle XVII, i concretament aquest sermó devia inserir-se en la devoció anomenada novenari d'ànimes, que començava en la festivitat de Tots Sants. Podríem especular, perquè així ha estat documentat en altres esglésies, amb la recreació d'un ambient tenebrós a base de cortines negres que tapaven els retaules i algun tipus d'escenari, darrere l'orador, amb una representació de les ànimes del purgatori que devia acompanyar els exemples narrats en el sermó. Curiosament, els baciners, o administradors, de les ànimes recollien la major part d'almoines en espècie en algunes parròquies, però queda clar que a Llofriu estava estipulat de fer-ho en diner.

Un mundo, bagul dels *americanos*, on a part dels objectes essencials, també portaven les cartes i escrits personals.

AMP, COL. ANTONI BOFILL

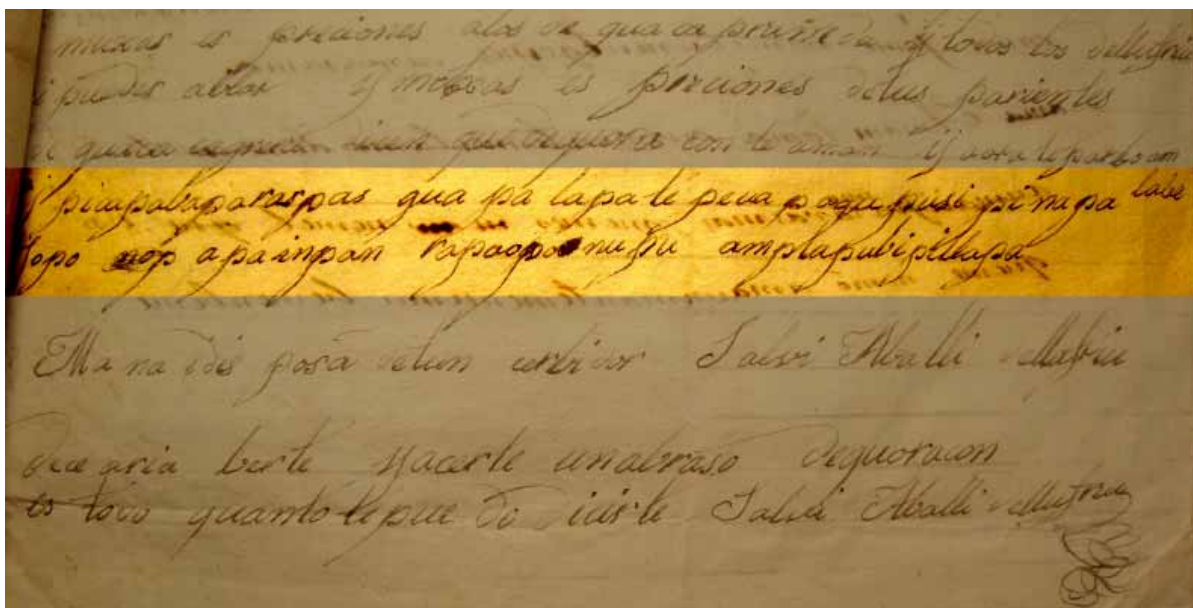
L'emigració llofriuenca a Amèrica

Podem resseguir al detall el procés d'emigració palafrugellenca a Amèrica, analitzat amb rigor pels historiadors Jordi Turró i Eva Casals al monogràfic *De Palafrugell a Amèrica*. Una font de primer ordre per conèixer a fons les causes i els objectius que va empènyer, també, bona part de llofriencs a l'illa de Cuba —més tard cap a Sud-amèrica— són les sèries de correspondència dels fons patrimonials Fina-Rocas i Bassa-Rocas (AMP). En aquests aplecs documentals es palpa l'aportació baix-empordanesa al nou continent, palesa en els relats de personatges que van anar a Amèrica a fer fortuna. Eren, en algun cas, pagesos benestants però també gent humil, en paraules de Turró, “enlluernada per la il·lusió del viatge a ultramar”.

A les cartes també s'identifica el paper dels parents d'indians que es van quedar a Llofriu com a administradors del patrimoni. Un d'aquests és Sebastià Bassa, germà gran de Joan Bassa i Bosch, establert a l'Havana als vint anys abans de tornar i casar-se amb Irene Rocas i Romaguera, cèlebre memorialista a la qual dediquem un apartat. Turró remarca el caràcter familiar de l'emigració, gestionada pels patriarques, que decidien els moviments en funció dels contactes i de les oportunitats de treball transmesos pel pioner que s'hi havia establert.

Així, doncs, Sebastià, l'hereu, va mantenir un intens intercanvi epistolar amb Joan entre els anys 1858 i 1859, amb el jove germà acabat d'arribar a l'illa. Un facilitava a l'altre dades d'utilitat sobre preus de mercat de productes agrícoles, oli i vi, així com informacions necessàries per teixir una sòlida xarxa de relacions a l'Havana.

Si te recordas del que me bares escriure ab la última del oli y del bi que me bares dî que'l bi a la Bana estava a 40 duros la pipa, si és la pipa que se usa en aquet país sí que és astrañ perquè an así està a més de 50 y al motiu és com l'añ pasat als seps no se baren afumà gaire se ba pugâ baixà un poch però aquest añ torna a sê lo mateg. Sas alibas també àn caigut mol. No sé lo que lo que serà lo que serà [...] lo que tens de fer obserbà

En les dues ratlles destacades, fragment en clau d'una carta de Salvi Abellí, de Llofriu, a Sebastià Bassa, resident a l'Havana (Cuba): "I sabràs que la teva cosina jo no hi enraono amb la pubilla". Aquest simple sistema d'encryptació consistia a afegir síl·labes començades per 'p' enmig del discurs.

FONS BASSA-ROCAS, AMP.

lo que serà. [...] Si era cas que als señós Prunedas no tingesin carta seria perquè se auria perdut que'l Ysidro al y à tirada al coreu y als daràs moltas espresions de part meba y diga'ls-i que ténan de comensà de fê a sabê quan bólan tornà a beura'ms.

Sovint, també s'enviaven informació sobre la ubicació de veïns que també es trobaven a Cuba:

Y del que'm dius d'en Juan Ferrer y Martí Plaga, Juan Ferrer està en la calle de Monserate número 54 y l'atre no u sé perquè ha sigut al cas que li he comprat 6 caretadas de cals y se me bolia desdî preu que abíam tractat y ara no mus fem forsa. Y a fin lo qu te carego que te tingas comta tu aquí que de tot la de así no pasis pas maldecap de res que tens un germà a la teba dispusió.

Observarem la diglòssia manifesta en els seus escrits, en què passa del castellà (llengua dels negocis i les qüestions formals) al català (llengua familiar).

Y aora tanbién ablaremos un poco de la quinta en catalán. M'ascriuràs mica més o menos lo que bas adeterminar lu que no's parla de res per ara però és bo que'n cumensem de parlar-na perquè ga saps que de mi an podas comfiar-na al mateix que de tu y del Isidro tabé te bui parlà que sembla que apendrà un poca de lletra perquè y té bastanta fició y li dónan bastans premis. Y encara i à begadas que tinch bastantas ganas de benir {...}er al motiu del pare sê tan arematat no me {...} llibertat sinó que penso ab la mare y la Fran[cisca] {...} tems tinch bastanta feina perqua {...}aletas y de tot lo que te dich posa reflexió.

En altres ocasions, es tocaven temes espinosos, i per evitar ulls indiscrets, s'escrivien en clau, com aquest fragment al dors d'una carta de Salvi Abellí de l'any 1861:

També ay à dos rallas que jo no als antenu perquè ay à algunas lletras asburradas anprò m'asembla que

El palafrugellenc Joaquim Fina (1818-1895) va seguir la tradició memorialística dels seus avantpassats en un minuciós dietari personal. La talla de fusta es conserva al Museu del Suro de Palafrugell.

FOTO QUIM CURBET.

ja ay antenu alguna cosa. Tu ma dir que jo no ma casaré am la pubilla Sagrera. Ja jo au sé ca no m'i puch casâ parquè som parens y una atra cosa ca tu ti er casat y una atra cosa que jo no au som dit a ningú ca jo m'i bulgés casâ. Am la cuntesta de esta au puseràs més net que no au antenu ben bé.

A causa de la improductivitat de les terres de Llofriu, Sebastià es va veure forçat a marxar un any més tard, el 1860, a Cuba, on va morir en estranyes circumstàncies, sembla que assassinat per causes mai descobertes. La seva mort va obrir un litigi entre Joan, el germà, i la família de Sebastià, en figura de la vídua, Antònia Tauler, per l'herència familiar.

Joaquim Fina, memorialista i caporal de sometent

El memorialista Joaquim Fina, que va ser jutge de pau de Palafrugell en la segona meitat del segle XIX, va dur a terme un interessant dietari personal en el qual ens aporta diferents informacions sobre Llofriu. Ja en la seva època de joventut, Fina hi anava tot sovint a caçar perdius i llebres, i el pla de Bonida era un dels espais preferits per a les activitats cinegètiques. En els seus registres meteorològics ens consigna una tempesta que el 30 d'abril de 1843 va destruir moltes vinyes a Llofriu. Contràriament, va ser la gran sequera de tres anys més tard que va fer sortir de Palafrugell i localitats de la rodalia dues mil persones —sempre segons els càlculs de l'autor— en processó per pregar que plogués.

Com a caporal del sometent, a finals de 1875, Fina va ser obligat a participar en unes maniobres que es van fer justament a Llofriu. L'autor es mostra crític i un punt irònic respecte al caos organitzatiu que hi va regnar.

El día 18 de novembra de ordre del capità general don Arsenio Martines Campos se han fet tres dias de somatén, que és estat lo més tonto que se pot pensâ. Se pot ben dir milló que féyam carnastoltas. El primer dia me tucà anâ a Llofriu. Fransisco Monserrat com a batlle manaba la partida que era de uns 8 o 9 sens, y representàrem tan bon papé que habent surtit de Palafrugell a las huit, cuan arribàrem a la carretera férem alto, y el alcalde se pusà a pagâ la gent y acabà de pagar la gent un cuar después de post el sol. Beién a las 11 del matí que acababa els diners me digué que anés a buscâ a Palafrugell sent duros més. Baix pujâ a caball del tilburi y baix purtà los sent duros. Sebastià Sagrera los purtà de casa d'en Escarrà. La marxa fou tan llarga que arribàrem de casa d'en Aballí a la Barceloneta. Ja podeu pensâ què bon resultat podia dunâ pues que a pesar de que en Palafrugell si totom hagués purtat las armas que tenim penso que entre pistolas, revòlvers, fusills y escopetas de casera se reunirían unas dotse sentas, y en Llofriu potsé que no éram una bintena. Y habia el farré Martí Fina ab una carbasa lligada dalt de un pal que hi purtaba sinc purrons de bi. Altre purtaba una caña llarga ab la escombra de emblanquinâ; altres, un bastó de caña, y altres una berga.

El testimoni de Fina ens il·lumina sobre el bel·ligerant ambient que es va viure al municipi de Palafrugell en els anys que van des de l'alçament federal de 1869, passant pel període republicà i la tercera guerra carlina, fins a la Restauració borbònica. Com a ciutadà, Fina sabia donar una idea força exacta del nombre d'armes de foc (unes 1.200, és a dir, una per família) i de les tensions que regnaven a la població, molt dividida ideològicament entre conservadors i progressistes.

Un republicà convençut, Salvi Abellí, escriu una apologia del liberalisme a Joan Bassa, en aquells moments resident a l'Havana, el 1869, en què fa una lloança de les virtuts de les idees revolucionàries. En aquesta missiva, Abellí es fa ressò del que havia sentit explicar als més grans del poble, en un sensacional testimoni, potser l'únic que ens ha arribat, de la resistència popular a l'exèrcit napoleònic durant els moviments de les tropes invasores a Llofriu els anys 1808 i 1809, durant la Guerra del Francès.

¿No has oído a contar nunca a los viejos de nuestro país lo que hacían cuando los franceses lo querían conquistar? ¿No has oído a contar que cuando algún soldado de las tropas de Napoleón se quedaba atrás yendo de marcha lo esperaban y lo mataban que les daban sorpresas por entre los bosques y que hasta los mataban en las mismas casas donde estaban alojados?

Aquesta oposició defensiva del poble contra l'entrada de les idees revolucionàries va viure un gir important, després d'alinejar-se en les tesis absolutistes durant la primera guerra carlina. En relativament pocs anys, Palafrugell i comarca va viure un canvi important d'activitat, amb un auge de la indústria surotaquera. Van ser els menestrals d'aquest nou sector els que s'afiliarien a la causa republicana-federalista, els mateixos que participarien en l'alçament contra les tropes governamentals a la Bisbal l'octubre de 1869. Dificilment podríem trobar un retrat geopolític de Llofriu com el que ens fa Abellí d'aquella època:

Para hacerte un cargo de lo arraigado que está la República en nuestro país sabrás que Llofriu, que en la guerra civil era tan carlista ahora casi todos somos republicanos y así los demás pueblos de las cercanías.

Llofriu, per la seva qualitat de lloc de pas entre l'interior i la costa, va estar al peu del canó en els períodes de conflictivitat. Ja va ser escenari principal d'un dels episodis de la Guerra dels Trenta Anys (per alguns, l'acte primer de la Guerra dels Segadors), l'estiu de 1638, arran de les represàlies de les tropes a la revolta general de la població contra els abusos dels exèrcits regulars. En sabem que, concretament a Llofriu —a Palafrugell bona part de la població va haver d'abandonar les seves cases—, l'església va ser profanada i saquejada pels soldats castellans. L'oposició valenta i insubmissa dels habitants va valer una frase lapidària del clavari de Palafrugell, que en una nota al llibre de comptes va escriure: “[els soldats] volgueren vèncer la terra, i la terra els va vèncer a ells”.

La crema de l'església de Llofriu: el testimoni de Josep Birba

Ja hem copsat en altres capítols d'aquest mateix llibre (vegeu l'annex sobre Josep Pla del capítol 1 i el capítol 3) diversos records literaris i orals sobre el rector de Llofriu durant la Guerra Civil espanyola, iniciada l'estiu de 1936. De Josep Birba, Pla, al *Quadern gris*, n'explicava que era un religiós il·lustrat, "més aficionat a llegir papers vells que a cavar les tomaqueres". En qualsevol cas, la seva versió personal de la destrucció de l'església de Sant Fruitós és dels pocs —potser l'únic— testimonis documentals d'aquest lamentable episodi històric. Aquest capellà va mantenir una relació epistolar amb la família Llorens-Bassa Rocas, que es trobava a l'Argentina quan es va iniciar l'aixecament militar i el posterior conflicte bèl·lic. Cal precisar que, com tants altres religiosos, Josep Birba va poder posar-se fora de perill primer a l'exili i després a Pamplona, en zona franquista. Des d'aquí va ser quan va escriure a Irene Rocas una petita crònica dels fets que es van esdevenir a Llofriu en forma de carta. Pocs mesos abans, Birba es felicitava (AMP, fons Bassa-Rocas) de la imminent arribada de l'electricitat al poble amb les diligències que havia fet in situ el conseller d'Obres Públiques de la Generalitat, Joan Vallès i Pujals (1881-1966):

El passat diumenge, de pas cap a Palafrugell, estigué un quartet a Barceloneta el conseller de la Generalitat sr. Vallès i Pujals, per informar-se i estudiar sobre el terreny les possibilitats de portar-nos l'electricitat, tan temps promesa i esperada. El nostra actiu batlle, sr. Casademont, aprofità l'ocasió per posar-lo al corrent de tot i interessar-lo perquè sigui aviat una realitat, cosa que crec seria aixís si la situació política fos quelcom més estable.

Quan les coses es van tórcer definitivament, Birba es va arrogar la facultat de protegir la seva parròquia dels elements radicals que van irrompre a Llofriu el 23 de juliol, però sense gaire èxit, ja que els revolucionaris tenien la missió de destruir els edificis que, al seu parer, podien servir com a magatzem d'armament al servei dels homes d'ordre. Pel que explica el prevere, els guerrillers no buscaven documentació —ni tan sols van registrar l'arxiu— sinó armes i artefactes explosius dins el temple.

Les supliqué que me dejaran llevar el Santísimo, pero inutilmente; ja solos en la iglesia, por lo que pude observar algunos días después, reunieron los cajones y otros objetos de la sacristía junto con otros objetos de los altares en el centro de la iglesia, lo rociaron con gasolina y prendieron fuego quedando los hermosos altares, imágenes i todo lo demás reducido a cenizas. Ha quedado solo el edificio y la puerta de entrada.

Els revolucionaris, però, sembla que no tenien entre els seus objectius convertir el prevere en un màrtir de la causa.

Antes de marcharse me conminaron a que les entregara el arma que sabían (decían ellos) que yo tenía. Al último se convencieron (creo) de que no tenía y me dejaron en paz, ordenándome que me quitara el traje talar y permitiéndome por el momento que pudiera permanecer en la rectoría. En general fueron correctos conmigo.

Mientras esto sucedía en casa y en la iglesia, encontraron casualmente a su sobrino Escarrà, al que amenazaron de muerte y por indicación de uno, que no era tan malo como los otros, huyó a las montañas de allí cerca y después de pasar por Fonteta y la Bisbal, cuyos detalles ignoro pero después de muchas penalidades que quebrantaron su salud, fue trasladado a petición propia a Montrás donde fue, por influencia de sus hijos, muy bien atendido y trasladado en un coche pocos días después a su casa, donde el día tres de agosto aun guardaba cama. Nada más he sabido después. Mientras hacían el registro en mi casa, también lo hacían en la suya destruyendo cuadros, libros y demás objetos religiosos que encontraron. Creo que por las súplicas y lágrimas de la pequeña Nieves le respetaron la Virgen del escaparaté y su librito devocionario. De la mía lo respetaron todo. No molestaron a ningún otro vecino. Más tarde hicieron un ligero registro en algunas otras casas buscando armas.

Pila de llibretes del dietari d'Irene Rocas.

AMP. FOTO NÚRIA TORRA.

L'activitat memorialística d'Irene Rocas (1861-1947)

Una passió per la lletra

Pocs llocs poden presumir d'haver tingut una memorialista com la polifacètica Irene Rocas i Romaguera. Nascuda a cal Marxant, al paratge del Sobirà, el 1861, filla de pagesos i maridada amb un *americano*, Joan Bassa i Bosch, va dur a terme una activitat escriptòria infatigable a partir de la mort del seu cònjuge. Aquest alliberament personal coincideix amb l'inici d'una activitat frenètica, gairebé patològica, d'anotacions, registres diaris i memòries personals de fets contemporanis i passats.

El talent desbordant i la personalitat indomable d'Irene es van forjar a Llofriu, on va néixer la seva passió per la vida rural, reflectida en l'interès per la llengua i el folklore. La seva inquietud per aquestes disciplines es va materialitzar en una col·laboració llarga i fructífera amb Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll en el *Diccionari català-valencià-balear*, amb Tomàs Carreras i Artau amb l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, en l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, ultra alguns treballs de fraseologia com el *Recull d'adagis i dites populars* (1943), però especialment destacable és els *Esplais de la meua llarga vida*, un dietari personal que va escriure des del 1909 fins a la seva mort, esdevinguda a Buenos Aires (Argentina) l'any 1947.

Placa del carrer dedicat a Irene Rocas, a Llofriu.

FOTO NÚRIA TORRA.

Llofriu i Rocas: una relació amor-odi

Aquesta trajectòria inusual, més meritòria pel fet d'haver-se sabut introduir en cercles tradicionalment reservats als homes, sembla que hauria d'haver convertit Irene en una figura recordada a Llofriu. Tanmateix, com que ningú és profeta a la seva terra, Irene va mantenir una relació contradictòria amb Llofriu i la seva gent, un conflicte que només el temps, amb l'obligada ajuda de la llunyania, va anar endolcint fins a un estat conciliador entre dos elements en lluita constant: el de l'individu rebel contra la societat que l'engoleix.

Però anem a pams. Ens seria del tot impossible reproduir tots els passatges i comentaris referits a Llofriu dins de l'obra de Rocas. És per això que no pretenem més que seleccionar-ne aquelles parts més significatives, començant des del principi. Després d'haver après les primeres lletres a can Roig de la Fanga del 1867 al 1869, la van enviar a estudi a les monges de Palafrugell, i és en les sobretaules a casa dels cosins que se succeeixen contarelles i corrandes que estimularien des de ben petita la imaginació de la jove Irene:

A Mont-ras toquen a missa;

a Llofriu ja hi han tocat;

a Torrent ja l'han mig dita,

a Sant Feliu ja han acabat.

Les tensions polítiques, viscudes en primera persona durant la Revolució de 1868 a la comarca, no van frenar-li la il·lusió per aprendre i escoltar de boca de la cosina Pistola apassionades sessions de rondalles, cançons, follies i endevinalles. Tot aquest substrat de cultura popular representava per a ella el vessant bucòlic d'una joventut deslluïda per la repressió masculina, primer per part de la figura paterna, que no li permetia anar a ballar fora de Llofriu i la va confinar, resignada, a entretingudes labors de costura; posteriorment, per l'autoritat conjugal, que en vida li va restringir la llibertat de moviments i en la mort la va abandonar a un esforç d'interminables malabarismes econòmics per sostenir la família. Entremig van quedar somnis, projectes i una vocació frustrada, la d'esdevenir ensenyant: "Quin deliri tenia jo per a ser mestra! Hauria estat el goig més gran de la meua vida i no vaig poguer veure complaguts els meus ideals tan bonics!".

Aquest bucolisme, però, es trenca sobtadament amb la mort del seu marit Joan Bassa sense "fer llaurar es bou negre", és a dir, sense haver fet testament. Comença a partir d'aleshores un periple que s'inicia amb el trasllat familiar a Olot i posteriorment a Barcelona, sempre procurant per la formació artística dels seus fills. Llofriu va viure, així, l'emancipació completa d'aquella dona que un bon dia va decidir revoltar-se contra el seu destí. Enrere quedarien, en les seves paraules, "els cafres i llops novells", les dones amb mocador de cotó al cap i "pobríssimament vestides", i fins i tot una parenta de qui, sense embuts, deia que "està com un bocoi i me diu que es cansa". "Si tingués de ballar la meua sardana, ben segur que s'aprimaria i airia més lleugera", li sortia del cor.

En general, les vegades que torna al poble des de la seva Barcelona adoptiva, normalment per qüestions de la propietat que hi conserva i que li dóna unes rendes cada vegada més esquifides, Irene hi sentirà un clima hostil: "Tothom me s'enraona, però sembla que me tenen por. Pobre poble! Ja hi tinc carinyo, però no m'agradaria pas d'haver-m'hi d'estar. Són massa maliciosos i xafarders. Val més la quietud d'un piset que tots els seus rencors que Déu condemna".

Era evident que no acabava de fer net, igual com la bugada de na Rius, "que els pois morts tornaren vius". La crítica al tarannà mentider dels llofriencs és tema recurrent, en honor a la dita de "si vols mentir, digues lo que sents a dir": "Per Llofriu fan córrer unes trapasseries fenomenals. Diuen que en Florenci [el seu fill] se casa amb la Sara Llorens i després d'averiguar que ja és casada [precisament amb el polític Manel Serra i Moret] diuen que és amb la Paquita que se casa. En tinc el cap ben ple".

Fins i tot en època de gran penúria econòmica al si familiar instal·lat a la ciutat comtal deixarà rotundament clar el seu desarrelament: "Barcelona és bona si la bossa sona. La meua bossa sempre sona poc, però per mi Barcelona és bona i hi estic molt rebé, més que a Llofriu".

Després de diversos canvis de domicili dins de la capital i les comarques properes, amb alguna mala experiència inclosa, Irene confessarà a les seves estimades llibretes que la família enyora Llofriu i que l'únic impediment és tenir la casa ocupada pels masovers. Que per la resta, abans que anar a raure en pobles desconeguts, el seu el coneixen i ja saben bé prou de qui s'han d'apartar. Malgrat tot, Llofriu serà present sempre en la vida d'Irene i els seus, i per bé o per mal, s'integrarà a un estadi oníric que almenys al principi li resulta inquietant: "No sé què ho fa que passo els dies a Barcelona, però no passa ni una nit que jo amb somnis no la passi a Llofriu o als seus voltants. Sembla que enyori el nostre poblet, i a fe que d'això ni pensar-hi. Allò són uns Sots feréstecs d'en Raimon Casellas. Déu els empari! No me recordo d'ells ni per pregar al cel que els faci bons".

Els somnis, però, s'endolceixen a mesura que passa el temps, i la llunyania física anirà esdevenint inversament proporcional a l'acostament espiritual que Irene experimentarà envers Llofriu, almenys en la fase subconscient: "He tingut un somni mol bonic. Vivíam a Llufríu pro el nostre joliu poblet estava situat pel cims de les roques del Pedraforca. Teníam un casal venerable, i na Filomena Bañeres mol malalta amb un llit que l'hem ben gurnit de flors i gasses blanques perquè l'havíam de combregar. Al costat del seu llit n'hi havia un-atre de tan maco com el seu que hi dormian na Ció de can Xicu i na Maria de casa. No hi dormian, puig eren elles les encarregades de vetllar a na Filomena. Per fi ha arribat el viàtic, que nosatros esperàvem amb profusió de llum i amb devot recu-

+ Llado', 16 setembre
921

Molt senyora meua: rebuda
la sena d'ahir. Ja contàvem
anar a dormir a Palafrugell
diumenge vespre, dia 18. Així
ho farem, si Deu ho vol i Maria;
i dilluns dematí nos entregarem
a Llofriu. Les maletes no
ens convé deixar-les.

Comandacions a tota la
seua apreciable família

Seu afectuós
Antoni M. Alcover
pme.

Carta d'Antoni M. Alcover informant Irene Rocas
de la seva visita a Palafrugell i Llofriu.

FONS FAMÍLIA BASSA ROCAS, AMP.

liment. Jo no m'en savia avenir, de veure desplegar tan de luxe al bell cim d'aquelles montanyes. Fins la mateixa Filomena ha fet xistos com ho té per costum. D'això hi ha una pila d'hores i encare hem dura l'enxís”.

En les seves fantasies, Irene recrea un passat que de vegades també amaga una nostàlgia ben latent en el seu esperit: “Anit he tingut un somni de lo més extravagant. Era a Llofriu. Tenia roba per rentar i no sabia ont rentar-la. Baixava de cap a can Tauler. Portava un covenet mol ben fet, ple de roba bruta. He determinat anar a rentar-la a can Sagraret. Tantes hores com hi ha que hem passat la nit, i encare veig el camí que condueix a l'esmentada casa, ben net i escombrat. Quan ja era a-prop de la porta he demanat si'm deixarian rentar; accedint ells i llavors m'he despertat”.

Aquests somnis van repetir-se amb més freqüència a partir del 1926, any en què Irene marxa a l'Argentina per no tornar més a la seva Catalunya estimada i malaurada a parts iguals. Encara pocs dies abans de morir va tenir un dels somnis recurrents que la transportaven a Llofriu i que tenia com a escenari l'estació del poble, descrita per Gracieta Bassa com “una menuda caseta d'un color rosa deslluït” i les vies per on passava el carrilet, “sa Cuca de Llum”, “aqueix comboi menut, orgull dels baix-empordanesos, el qual a cadascú semblava, en ocupar-lo, la continuació de casa seva”.

Irene Rocas va morir a milers de quilòmetres del poble que tant va estimar i detestar. Ningú li va poder treure l'angoixa de saber des de la distància les destrosses que va causar la guerra civil a Llofriu, amb la crema de l'església, “a mans —com deia ella— dels infelissos botxins de la segona república espanyola”. Avui la reconciliació d'Irene Rocas —una donassa que s'hauria guanyat figurar amb lletres d'or a la galeria d'homenots retratats pel seu compatriota Josep Pla— amb Llofriu és un fet i aquest reconeixement, que ha pres forma amb la divulgació de les seves memòries personals, l'hauria rubricat ella mateixa amb un dels seus adagis, d'allò més escaient per a l'ocasió: *Si vols ser ben estimat, vés-te'n del poble que ets nat*.

Una fotografia d'estudi d'Irene Rocas, de principi del segle XX.

FONS BASSA-ROCAS, AMP.

Lexicògrafa diligent

Com s'ha dit, la passió de Rocas per recollir la saviesa popular es va materialitzar en col·laboracions amb l'Obra del Cançoner així com amb l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, adscrit a la càtedra d'Ètica de Tomàs Carreras i Artau (1879-1954) a la Universitat de Barcelona. Irene es va incorporar a l'equip d'informadors d'aquest darrer projecte el 15 de juliol de 1916, i afirma que ho fa “per amor a les tradicions tan boniques dels nostres passats”. Però, per damunt de totes, l'activitat que més satisfacció intel·lectual li donaria seria una llarga tasca com a col·laboradora científica del *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB). Les paraules d'un savi com Joan Coromines al seu *Diccionari Etimològic* (II:255) resumeixen de manera contundent el paper que la nostra llofriuena va jugar en aquesta obra: “i és conegut que na Irene Rocas [...] fou la millor corresponsal que tingué Mn. Alcover, i una dona de llenguatge extraordinàriament ric, tradicional i purament empordanès”.

Irene va ingressar a aquest macroprojecte lexicogràfic a inicis de 1911, aprofitant les amistats comunes entre ella i Antoni M. Alcover, eclesiàstic mallorquí i pare de l'Obra del Diccionari, que inicialment comptava amb la filla d'Irene, Gracieta, per fer “un gros servey a la Obra del Diccionari de la nostra llengua si'ns replega el vocabulari de Llofriu”. Les circumstàncies van apartar Gracieta Bassa i la cunyada d'aquesta, la folklorista Sara Llorens, de l'equip d'informadors, i aquest buit el va aprofitar Irene per esquitllar-s'hi. Col·laboradora i director compartien un amor per la llengua sostingut en el folklore: mentre que Alcover havia descobert la seva passió en la recopilació de rondalles i el llenguatge del camp, Irene ho havia fet bàsicament en la fraseologia i les narracions, elements en què percep la riquesa de la llengua catalana. Malgrat la seva nul·la formació filològica, Rocas es revelava com una col·laboradora qualificada ja que la idea d'Alcover era recollir la llengua en la seva autenticitat, així que comptar amb informants *incontaminats* com Irene era altament valorat per assolir els objectius. En poc temps Rocas esdevindrà una mena de factòtum del Diccionari a terres empordaneses, d'on es converteix en corresponsal en cap i coordinadora de col·laboradors. Tant és així que la llofriuena acabarà sent un dels 52 encarregats de llenguatge local més actius.

Una altra de les línies d'estudi del Diccionari era el lèxic especialitzat, que s'obtenia pel mètode d'enquestes a gent d'ofici. Ja com a corresponsal en cap de l'Empordà, Rocas va encetar aquesta missió amb un seguit de visites a professionals de diverses localitats. La reacció dels informadors era sempre de sorpresa, atès que no era habitual que se n'encarregués una dona de la seva edat i condició. A casa d'un baster, en exposar els motius científics de la visita, van trobar “mol estrany que fos una dona que fes recull per a un diccionari”; i un espadenyer se li'n burla dient-li que s'havia “buscat un bon entreteniment perquè no devia tenir res més a fer”. El balanç de la seva participació al DCVB es va tancar amb més de 20.000 cèdules, de les quals almenys 1.421 van tenir cabuda en l'edició definitiva.

Una eixida filològica a Llofriu

En el marc de les enquestes dialectals integrades en l'obra del Diccionari de la Llengua Catalana del lingüista manacorí Antoni M. Alcover, els responsables d'aquesta obra van passar una jornada a Llofriu, a casa d'Irene Rocas, corresponsal a la població. Era el 19 de setembre de 1921 quan l'equip de filòlegs van fer cap al poble, en una visita llampec de poques hores.

Air vàrem tenir amb nosatros mossèn Alcover de Mallorca, mossèn Benàssar [Benejam] d'un poble d'Eiviza i un jove exseminarista que els acompanya. Se diu Joan [Francesc] B. Moll. Tots tres molt contents. Ja voldria la meitat de la seua joia tant-sols, a fi de desennuviar el meu feix de tribulacions. Varen arribar amb el tren de les vuit del dematí. Veníen de Palafrugell. En Peio Reimbau els ha va anar a esperar a la estació i els hi va portar les maletes. Amb tot i que la pena no me deixa mai, vaig alegrar-me una mica. Mossèn Alcover m'ho havia promès ja l'any passat, que vindria. M'hauria trobat de més bon humor. Varen dinar aquí i varen anar-se'n amb el tren de les tres. Després d'haver dinat en Moll va tocar el piano, mentres na Naua petita cantava. Després va tocar na Maria. Els vàrem acompanyar a la estació. Con ells varen pujar na Montserrat i en Paco baixaven. Veient que s'havien vist tan poc rato varen acompanyar-los fins a la Bisbal. Vàrem passar unes hores distrets i ben acompanyats. És tan monòtona i solitària aquí la vida!

Aquesta és la crònica sumària que en va fer mossèn Alcover, en què posa de manifest el desconeixement de la població i del rector del poble respecte a l'activitat lexicogràfica d'Irene. El passatge és destacable per la valoració del retaule barroc de l'església de Sant Fruitós, recordem-ho, destruït durant la Guerra Civil.

Ab el tren de les vuit ens tiram dins Llofriu, a on trobam ben xalesta i aixurida la nostra heroyca colaboradora D.ª Irene Rocas ab son fill Serafí i sa filla Maria. Passam ab ells unes set hores, contantlos tota la nostra eixida i dientmos ella la feyna que ens ha feta aquest estiu per l'Obra del Diccionari. Prenim nota del nom que tenen an el Baix Empordà una partida de arreus de casa que duym dibuixats i de nom diferent dins les diverses comarques catalanes que hem corregudes. No feym mes enquesta a Llofriu perque lo mos hi fa D.ª Irene, tan completa, que ja mos ha enviades mes de 15.000 cèdules. Ab Mn. Benejam i En Moll mos n'anam a veure l'església de Llofriu, que té un retaule major, parent del de Palafrugell, barroch, però notabilíssim. Visitam també lo Rt. Sr. Rector, sensa dirli qui som. Veu ell poch després el jovenot que mos havia portades les maletes i li parla de nosaltres, suposantmos uns capellanets de pochs diners, d'aqueys que se'n van de vila en vila a cercar avinenteses. Se'n ve aquell jovenot a contarho a D.ª Irene, que s'hi enfada fort; però jo li dich que no val la pena i que a mi me fa molta de gràcia que me prenguen per un capellonet de pochs diners i mes de mitx beneyt. Ab tot i tenirme moltíssims ab aqueix concepte, n'he atesos així mateix de diners per trescar i treballar per la Llengua Catalana mes que cap de tots els catalans, valencians i balears. De totes maneres lo Rt. Sr. Rector de Llofriu s'és acreditat de vista fina. Deu le hi conserv molts d'anys. Amèn. A les tres prenim comiat de D.ª Irene Rocas i sos fills, agraïntlos de cor la bona acullida que ens han feta.

Va ser l'única visita, promesa des de feia temps, d'Alcover a Llofriu, tancada finalment en una parada de poques hores.

El filòleg i eclesiàstic Antoni M. Alcover va escriure el 1906 a Maria Gràcia Bassa invitant-la a col·laborar en l'obra del Diccionari de la Llengua Catalana, una proposta que va recollir la seva mare, Irene Rocas.

FONS BASSA-ROCAS, AMP.

Llofriu i els seus personatges

Típic d'un poble petit, es van anar generant enveges i malfiances envers Irene, aquella dona decidida a experimentar noves vivències que a Llofriu li havien negat. A partir de la seva marxa percebrem continuament una mena de commiseració cap al poble així com de ressentiment velat envers les figures que van sostreure-li la millor etapa de la seva vida. Però no tothom li inspirava recança. En les seves visites al poble, no s'estava d'expressar, amb el bon humor que la caracteritzava, la seva admiració vers els personatges més ancians, com l'àvia Galloia: "Renoï de dona! Diuen que té vuitanta-nou anys. Si l'hagués donada per la meua dèria de fer el diari, quins missals n'hauria omplert! No ho hauria pogut fer perquè no sab una lletra. Va trempada com un gínjol".

També comparteix instants de complicitat amb el capellà, mossèn Lluís Granés —"i que ens ha fet riure, aquell bon senyor! Pobres pagesos de Llofriu! Si ens haguessin sentit ens haurien estimbat daltabaix de ca's Sabater"— o amb l'àvia Avellina: "Pobra padrina estimada! Quina alegria que ha tingut! Està molt conservada. M'ha dit que els seus l'estimen. Millor, i prou que s'ho mereix".

El record dels personatges populars sempre estarà ben present en la memòria d'Irene, per exemple, en la figura d'en Pesseta encalçant els xicots del poble que el molestaven; d'en Meliton i la seva proverbial dita "santa Mandra gloriosa mos gordi de treballar"; dels músics, l'alcalde i els mitings nocturns que celebrava a la plaça fins a la una de la matinada, "crident tots qui més podia perquè no se sabien entendre amb les ballades de festa major".

Una consuetud llofriuena

Entre la documentació del fons parroquial de Sant Fructuós, a l'Arxiu Diocesà de Girona es conserva una consuetud de Llofriu, datada de mitjan s. XVIII. La consuetud és un subgènere dels rituals, originàriament (s. XIII-XIV) una espècie de directori del culte escrit en llatí. Amb aquest llibre es coordinaven els altres llibres litúrgics i s'hi assenyalava l'ofici corresponent de la diada. Tenien una finalitat auxiliar, sense intencions literàries, i no estaven pensades per ser publicades. Algunes consuetes, però, han estat editades tant pel seu valor històric com per l'interès com a document de costums populars i religiosos.

L'autoria d'aquesta l'atribuïm, possiblement, al rector del poble Felip Benici Alenyà (1736-1748), que va registrar en un quadern les funcions religioses que se celebraven a Llofriu, destacant els aspectes externs, les pràctiques de caràcter piadós i popular, així com les intencions de les misses, ritus i celebracions. Ben curiós és que s'hi estipulen els honoraris econòmics que corresponien al capellà i als seus col·laboradors.

Consuetud de las funcions que se fan en la yglésia parroquial de Sant Fructuós de Llofriu

Janer

Al primer dia de la Circumsisió la missa se diu en lo altar major. Hi ha ensens alfartori ab la veracreu. Lo alfertori se acostuma a donar als obrers de Sant Joan.

Als y tots los primers diumenges de cap de mes se fa professó curta después de la missa ab la imatge de Nostra Senyora, portant lo mateix pàrroco la imatge cantant per la proffassó lo hymne Ave maris stella y acabada la professó se cànzan los goigs en la capella de Nostra Senyora del Roser. Paga dita confraria per cada una de ditas proffessons y goys 2 lliures 3 sous. En dita missa se fa alfertori ab dita imatge y lo alfertori és de dita confraria.

En un dels diumenges del mes de maig ad libitum del rector se acostuma fer lo Roser, se canta un ofici a las deu y al dematí a punta de sol se diu una missa y a la tarde vespres y después proffessó llarga, goigs y rosari. Donan per todas las funcions del Roser 6 lliures.

Lo dia de la Epifania la missa se diu en lo altar mayor. Hi ha ensens y ofertori ab la veracreu. És del rector.

Lo dia 21, dia de Sant Fructuós, titular de esta parròquia, hi ha dos missas: matinal y mayor. Hi ha ensens, alfertori ab la veracreu. Lo alfertori és del rector. A la missa mayor lo rector convida als capellans forasters que ell vol. A la tarde hi à vespres cantadas y después proffessó llarga portant lo rector la veracreu, y acabada la proffessó se cànzan goigs y acabat dóna la benedició ab la veracreu y dóna la confraria 3 lliures.

Fabrer

Lo dia de la Purificació se fa la benedicció de las candelas en lo altar major, y acabada se fa la proffessó curta y la missa se diu en lo altar de Nostra Senyora del Roser al ensens y alfertori.

Lo primer die de Quaresma se banaeix la cendra y se'n dóna al poble y después se diu la missa. Los obrers han de enséndrer dos ciris.

Lo Diumenge de Rams se fa la benedicció de las palmas en lo altar major y acabada se fa proffessó curta. La obra compra la palma per lo rector y lo Divendres Sant se reparteix entre la gent.

Lo Dimars de la Semmana Santa o lo Dilluns fa lo rector lo salpàs. Los ous són del rector.

Lo Dijous Sant a las deu se comensa la missa per posar y col·locar Nostre Senyor al monument.

Lo Divendres Sant també se comensa la funció per tràurer al Senyor del monument a las deu.

Lo Disapte Sant se fa la benedicció de las fonts y los obrers de la obra han de cuydar de fer portar lo ciri pasqual, las piñas y los ensens per benehir-se.

Los obrers donan 7 lliures 6 sous per los sants olis.

Mars

Lo Diumenge de Pascua de Resurrecció la missa se diu en lo altar major. Hi ha ensens, alfertori ab la veracreu. És del rector.

Los quatra divendres de abril se fa proffessó llarga per lo poble cantant las lletanias, portant lo rector la veracreu, y a la creu del mas Ferran se atura lo rector y diu la oració de sant Sebastià, y acabada la proffessó lo senyor rector dóna la benedicció ab la veracreu.

Lo dia de Sant Pere Màrtir se beneheix la olivera y se fa proffessó llarga per lo poble.

Lo dia de las ragacions se fa proffessó llarga.

Abril

Lo dia 25 mars la missa se diu en lo altar del Roser. Hi ha ensens, alfertori ab la imatge de Nostra Senyora.

Lo dia de la Asensió la missa se diu en lo altar major. Hi ha ensens, alfertori ab la veracreu.

Lo dia de Pentecostès és com lo dia de Pasqua.

Lo dia de Corpus se esposa lo Santíssim antes de la missa y ha encens y acabada se fa proffessó llarga y lo escolà fa ensens per tot lo camí.

Lo diumenge infra octava se esposa lo Santíssim antes de la missa, y acabada se fa proffessó per la yglésia.

Maig o juny

Lo dia de Sant Joan la missa se diu en son altar. Hi ha ensens alfertori ab la veracreu y acabada la missa se càntan los goigs.

Agost

Lo dia de la Assumpció la missa se diu en lo altar de Nostra Senyora del Roser. Hi ha ensens y alfertori ab dita imatge.

Lo dia 28, que és Sant Agustí, la missa se diu en lo altar de Nostra Senyora Antigua. Hi [ha] ofertori per las obreras.

Lo diumenge antes de Sant Agustí se elegeixen obreras y lo dia de Sant Agustí ne íxan y prenen lo ciri.

Lo dia de Sant Juan de Guallasi la primera missa se diu en lo altar del sant. Hi ha ensens alfertori ab la veracreu. La missa major se diu en lo altar major. Lo rector convida als capellans [que] vol per cantar en lo ofici. Hi ha ensens alfertori ab la veracreu y paga la confraria 3 lliures y també se elegéixan obrers.

Setembre

Lo dia 8 la missa se diu en lo altar de Nostra Senyora del Roser ab ensens alfertori ab la ymatge.

Lo dia de Sant Miquel, profesó.

Novembre

Lo dia de Tots los Sants la missa se diu en lo altar major. Hi ha ensens alfertori. A la tarde se diuen vespres de mors y acabadas fa la absolta general y después ne fa aquells que ne demànan. En est mateix dia a la missa se llegéixan los obrers. Han de ser per lo any següent, axò és de la obra del Roser y de las ànimas, y antes de Nadal donan comptes.

Lo dia de la comme[m]oració dels difunts la missa se diu antes de dia. Las ofertas són totas del rector. Acabada la missa se fa absolta general y después absoltas a qui ne demana.

La dominica después de Sant Martí se fa festa de la dedicació de la yglésia. Hi ha ensens alfertori ab la veracreu.

Desembre

Lo dia de la Concepció la missa se diu en lo altar de Nostra Senyora del Roser ab ensens y alfertori ab la ymatge.

Lo dia de Nadal la primera missa se diu antes de dia y la última, a las 10. A totas y ha ensens ofertori ab la vera creu.

Lo dia de Sant Juan de Nadal la missa se diu en lo altar de dit sant. Hi ha ensens alfertori ab la veracreu y acabadas se can[ta]n los goigs.

Grafit d'un aplec a Llofriu, ballant sardanes, en una paret de can Bassa.

AMP.

Satanàs, les bruixes i un tresor a Quermany: el cas d'en Riereta

Un dels personatges llofriuençs que va provocar més simpatia en Irene, sempre recurrent en les seves memòries, era en Riereta, home caracteritzat per una imaginació desbordant i una gran facilitat per explicar narracions fantàsiques. No sabríem identificar ni ubicar aquest home en el temps, tot i que si hem de fer cas de Gracieta Bassa, filla d'Irene, que el 1906 diu que els veïns de Llofriu l'havien conegut, ben possiblement hauria viscut al llarg del segle XIX. Malgrat l'escassa informació que Rocas ens dona del personatge real, podem deduir que era força més gran que ella i, fins i tot, que els unia algun tipus de vincle familiar, atès que, com ella assegura, una tia del seu pare, la Prinça, era mestressa del mas Rei, el *palau* on vivia el tal Riereta. Des de l'estança del pis superior de can Bassa de vegades ella es parava a observar aquesta casa, prop de cal Marxant i de la qual avui —coneguda com a can Riereta— no en queda més que un petit turó de bardisses. Amb la inclinació pròpia dels llofriuençs a la ironia, és de suposar que aquell palau era un petit mas que maldava per mantenir-se dret, i que ho va aconseguir almenys fins a la guerra civil, moment en què, ja deshabitat, va anar reduint-se a un munt de runes i vegetació. Un destí, doncs, semblant al del record del seu antic estadant, en Riereta, que perviu a través del record escrit que ens en va deixar Irene Rocas.

Doncs bé, en Riereta assegurava que havia anat a raure en una casa de bruixots a Palamós tot intentant esbrinar el parador del tresor que es creia enterrat a la muntanya que podia observar davant de casa seva, a Quermany, atès que els seus intents anteriors de trobar els diners no havien fructificat. Tant devia ser coneguda la història, que la filla d'Irene, Gracieta Bassa —segurament a instàncies de la mateixa Irene—, en va fer una adaptació literària (i lingüísticament molt realista) en forma d'un dels relats que, rere el pseudònim Montserrat Folgaroles i amb el títol de *Llegendes baix-empordaneses*, va presentar als Jocs Florals de Girona de 1906, i que reproduïm a continuació:

Les restes de can Riereta
es troben avui amagades
entre la bardissa.

FOTO JORDI CURBET.

Les aventures d'en Riereta

Tant si ho creyeu cum si no ho creyeu —deia en Riereta, presa d'una exaltació que encare 'l dominave sempre que ho contava, d'ensà que li va passar tant bell porcàs— a sa entrada mateixa d'aquella casa ja hi coneixia ben bé que tot allò era un cau de bruixots.

Jo sabia que allà m'esplicarían sa manera de trovar es diners que diu que hi havia a sa montanya de Cramany. Com que ja havíam fet totas sas provaturas avants de parlar amb aquestos, y no m'hos havian sortit bé, veus aquí que això des diners de Cramany ho varen fer aixís: s'hi havia d'anar, per a trovar-ne, una nit de trons y llamps. Aquella nit en què hi anàrem, ja us juro jo que n'era, de tenebrosa. Portàrem, com era de consuetut, una candela verda, y may ni may trovàvem sa escala que s'hi escau per llanemig. Nosaltres, a cada llamp que feya mos orientàvem, y cridàvem: «bons llamps y ben llarchs!»...

Ses ventanades mos se'n enduyen sa faror de sa candela verda que no mos s'apagaba per un voler de Déu!... Pro, si diners hi havia encare hi deuen esser, si tots es que hi han passat han fet com nosatros. Sa remaleïda bruixa que diu que per un temps hei via els-e devia prou haver ensoterrat, la repunyalera!...

Bé, dos m'havien dit que a Palamós hei havia aquestos que savian trèurer totes ses gingimànigues de tot lo d'aquest món y de tots els atres, y allà 'm vaig encaminar.

Una altra perspectiva de can Riereta, a l'esquerra, amb les muntanyes de Quermany al fons.

FOTO JORDI CURBET.

Ja arri-vot amb una sala, quatre o cinc sacrapassos vénen a escometre'm per a acompanyar-me ab l'amogròs. Lo primer que fan és dir-me que no digués pas res ni de Déu ni de la Mare de Déu, ni 'm sanyés ni 'm persignés; que per a saludar havia de dir "gart!". Passem a na sa segona sala; lo mateix que a na sa primera: quatre o sing sacrapassos més me vénen a trovar per acompanyar-me ab l'atre. Y ane l'atre sala igual. Arrivem a na sa darrere sala... ¡y allò sí que no sé pas com no 'm treu el coneixement!... Ses parets, amb uns riells de sang de dalt a baix! Totes ses infantasmes del món semblave que hi ballaben!...

¡Gart! —vaig dir jo, tot sentint-me ses camas tremolar.

—¡Gart!... —me varen respondre tots es sacrapassos que hi havia. Y es gros, l'amo de tots, allà assegut amb un gran llibre devant, també 'm va contestar.

Allò era 's mateix Bersebuch, es mateix Satanàs en persona!

Jo no sabia pas ni què fer ni què dir: ses comes me tremolaven, ses dents me petaven les unes ab las atres, y semblaba que 'm corria aiga gebrada esguena avall!

—Mireu! —me va dir l'amogròs, que era es mateix Bersebuch—, aquí teniu aquest llibre: heu de firmar-hi 'l vostre nom amb la vostra pròpia sang.

Vaig quedar sense sentits.

—Jesús, Maria, Joseph!... Ave Maria Puríssima! —vaig esclamar, tot fent la senyal de la creu.

Què vaig haver fet! Encare no ho vaig haver acabat de dir, que no sé pas ni com ni de quina manera 'm vaig trovar ¿saveu aont?... Encamellat al cim de tot d'una alsina de can Cabré de Vall-llobrega!

Aquesta història fantàsica, elaborada sobre la base de llegendes ben conegudes, amb diverses variants, a Llofriu i per extensió, a la comarca —els diners enterrats a Quermany per les bruixes i la casa de bruixots o sanadors a Palamós—, va ser transmesa per Irene als seus fills i, valgui com a tall de curiositat, van servir de documentació al folklorista Joan Amades en els seus estudis sobre la bruixeria a Catalunya.

M. Gràcia Bassa, filla d'Irene Rocas.

FOTO JAUME FERRER MASSANET. AMP.

Gracieta Bassa, el record de Llofriu a l'Argentina

Maria Gràcia Bassa i Rocas (1883-1961), filla d'Irene Rocas i de l'indià Joan Bassa, va desenvolupar el talent heretat de part materna per les lletres a l'Argentina, on va marxar el 1906 acompanyant el seu marit, Joan Llorens, hereu d'una casa de comerç a la Pampa. Poc coneguda és la seva faceta de mestra de minyons a la casa familiar de Llofriu, on als primers anys del segle xx va instal·lar l'Escola del Cor de Maria. La jove Gracieta ja havia començat a despuntar en concursos literaris arreu de les comarques gironines, si bé va ser al nou continent on va portar una activitat important en mitjans i publicacions catalanistes. La dona, el paisatge empordanès, la poesia, la llengua i la cultura catalanes van ser temes d'inspiració en la seva obra, a part de ser col·laboradora regular del diari argentí *Ressorgiment* des de la seva fundació, en les pàgines del qual publicava versos, articles, proses literàries i unes glosses feministes que signava amb el pseudònim Alidé, i de la publicació barcelonina *Feminal*, dirigida per Carme Karr. Va publicar reculls de poesia com *Esplais en la llunyania* el 1919 i *Branca florida* el 1933, i va deixar inèdit un estudi sobre costums, personatges i paisatges de la Pampa i un aplec de traduccions de poetes argentins al català. Per la seva casa de Buenos Aires hi van passar personatges com Francesc Macià

l'any 1928 i Santiago Rusiñol el 1910, i en el seu cercle d'amistats s'hi comptaven Joaquim Ruyra, Víctor Català, Antònia Llop i Tolosa i la folklorista Sara Llorens, que era la seva cunyada. També inèdit va quedar un llibre de viatges en una treballada prosa poètica: els *Camins de la Pampa argentina*.

Aquesta obra és un impagable testimoni de la vida i l'activitat de molts catalans que van arribar a l'Argentina a fer fortuna en el comerç. En un dels passatges, Gracieta ens relata la trobada amb un parent de Llofriu, en la figura del qual podem fer-nos la idea d'un perfil tipus de l'empordanès que emprenia l'aventura a la recerca d'una vida millor:

Apressats, si estem vora una estació, per mor de baixar o veure's amb un client, per exemple. Venint alguna volta a passar un ratet de conversa amistosa; així anem, uns i altres, fent sense presses el camí.

Estàvem nosaltres tres al volt de la nostra tauleta, quan un empleat del tren ve a dir-nos que un jove volia passar a conversar-nos.

Aquest nou personatge era un jove, fill de l'Empordà petit. En Narcís Tauler, de Llofriu, parent nostre.

Mai no s'ha tret de sobre l'aire terral que el caracteritza. Es veu que els trets ètnics són més persistents del que ens pensem. Al seu poble era pagès. I ací... pagès encara.

Habillat amb calces de pana ratllada, samarreta de llana gruixuda; calçat amb sabates ferrenyes i, al cap, la gorra com si li rellisqués per la part del clatell...

—Bon dia —ens deia, allargant-nos una mà franca i fitant-nos amb els seus grisos ulls petits, de grega estirp.

Un riure feliç li il·luminava la cara. La seva edat era entre els trenta i trenta-cinc anys. La seva conversa, amb un català sorprenentment mixtificat de criollo, versà sobre les seves cavil·lacions de negociant, tot pensant en refer records de la pàtria llunyana, si la seva mare hauria ja determinat fer pubilla de casa seva, vistes que ell no retornava, la seva germana gran.

Molts i moltes emigrants (pagesos, artesans i operaris del suro) van trobar una nova vida i una nova oportunitat al nou continent. Un d'aquests era el germà de Gracieta, Florenci Bassa, hereu de Joan Bassa i Irene Rocas, que es va instal·lar a l'Argentina com a empleat de la casa comercial dels Llorens. La voluntat i els esforços de la seva mare de fer-lo tornar a Llofriu per posar-se al capdavant de les propietats dels Bassa van topar amb la negativa de Florenci, que en una carta del 30 de novembre de 1909 (AMP, fons Bassa-Rocas), exposa les seves raons per no acceptar la proposta: "Enrahonant de lo de Llofriu, no hi he pas pensat may en anar-hi a guanyâ las garrofas. ¿Què hi faria? Hauria d'anâ com un ca sense amo, guiant-me sempre de conseys, y ficant-me en lo que no hi enteno res. L'agricultura d'aquí és completament diferenta de la del Empordà. Si 's pogués trevayâ com aquí no m'hi miraria pas gaire en anar-hi pro are, com ja us-e dit, no ho ting pas pensat. Mireu que fins fa una temporada qu'havia pensat de diu-se que con vénen malas anyadas no li hauriau de cobrà res an el pobre Ton mentres tingui las cosas ben cuidadas, que no perdin".

Conscient de la duresa de la vida a pagès, la idea —per a Florenci, però també per a molts altres que van prendre la decisió de marxar— no resultava gens atractiva. Amèrica oferia oportunitats impensables per a aquells i aquelles que van emprendre un viatge sense mirar enrere.

Testimonis escrits com el que hem vist en aquest capítol representen una font valuosa a l'hora de reconstruir l'evolució de Llofriu des d'un punt de vista microhistòric, tot recollint les emocions, els sentiments, les accions quotidianes i les motivacions dels seus habitants. Com hem pogut comprovar, la memòria escrita, procedent de diferents i variades deus documentals, i la interpretació d'aquest llegat ens permet acostar-nos de forma privilegiada al coneixement de la història tal com la van viure els seus protagonistes.

Memòria de pedra: llandes i inscripcions

Una forma de memorialística també es troba en forma d'inscripció a les llandes de les cases, un element ben característic de l'arquitectura civil catalana. Aquestes pedres que podem veure tot passejant pel poble també ens parlen del passat, ja que ens informen de la data en què es va edificar o reformar la casa, i sovint deixen constància del nom del responsable de la seva (re)construcció. Fins i tot de vegades hi trobem versos o sentències que reflecteixen l'esperit del propietari. Malauradament, amb el temps moltes han desaparegut o s'han degradat fins al punt de quedar totalment o parcialment il·legibles. Aquest no vol ser un petit catàleg de les llandes de les cases del nucli de Llofriu, sinó tan sols una mostra de les més representatives i visibles a peu de carrer.

Ubicació: **Can Bassa**

Inscripció: J.B. 1889

Explicació: Joan Bassa i Bosch, propietari i reformador de la casa

Ubicació: **c/ Segadors, 7 (cal Sabater)**

Inscripció: † *hic est requies et solatium joannes baptiste rocas* 1826

EXPLICACIÓ: aquest és el lloc de descans i lleure de Joan Baptista Rocas 1826

Ubicació: **c/ Ter, 33**

Inscripció: *miq[ue]l soleda / sua et de deum / sas* 1804

Explicació: nom del propietari, invocació religiosa i any de construcció o reforma

Ubicació: **cal Frare**

Inscripció: 1884

Explicació: possiblement correspon a l'any de reforma

Ubicació: **c/ Irene Rocas, 15**

Inscripcions: *pera romaguera y rocas* (llinda porta) / 1864 P.R. (porta esquerra)

miserere mei † domine 1805 (llinda pis) / 1772 (finestra dreta pis)

Ubicació: **c/ Irene Rocas, 16**

Inscripció: 17 *abe maria † purisi[ma]* 81

Explicació: invocació religiosa i any de construcció o reforma

Ubicació: **c/ Irene Rocas, 14**
Inscripció: † 1784
Explicació: any de construcció o reforma

Ubicació: **c/ Irene Rocas, 11**
Inscripció: 1829
Explicació: any de construcció o reforma

Ubicació: **c/ Sant Fructuós, 5**
Inscripció: 1801
Explicació: any de construcció o reforma

Ubicació: **c/ Sant Fructuós, 12**
Inscripció: *pera 1770 ro[mague]ra*
Explicació: nom del propietari i any de construcció o reforma

Ubicació: **finestra plaça Església**
Inscripció: 1756
Explicació: any de construcció o reforma

Ubicació: **pou de la rectoria**
Inscripció: 1849 *se principiò el día 9 de [septiem]bre josé r[omague]ra*
Explicació: data i constructor del pou

Ubicació: **porta mas Estela**
Inscripció: *jauma astela me fesit / vui dia 25 de abril de l'any / 1767*
Explicació: nom del propietari i any de construcció o reforma

amb una tó i que no el deixia reposar ni nit ni dia
He rebut tanta de na Montserrat.

1. Diumenge.

Som anat a missa de dos quarts de vuit. La tra-
montana traua fina i sense sol. Després de fetica
un dia forse benicne.
Hem mol sol. No ve' ningú a veurens. Me-
lat sia Deu! Amb el poc humor que te en Srafi-
la poca joia que tenim tots plegats, potter es-
illor que no vinguin els amics. Els hi encomen-
iam la tristesa.
Qui, jo n'hi sento d'espina clavada
del meu cor atribulat! Mes no
engui cap, esperant que seu
nicament n'he fet
les meues tri-
corassi.

Arxius consultats

Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE)

Arxiu Diocesà de Girona (ADG)

Arxiu Municipal de Palafrugell (AMP)

Col·lecció

Quaderns de Palafrugell

1.
Busquets, Joan; Molero, Josep
L'ensenyament a Palafrugell.
1993.
2.
Febrés, Xavier
Grans hores de la Costa Brava.
Les finques d'Aiguablava, Cap Roig i Mas Juny.
1994.
3.
Bagué, Enric
El Palafrugell popular. Tavernes, cafès, fondes, hostals, casinos, colles i cinemes.
1995.
4.
Unland, Annie
Llafranc entre la tradició i la modernitat.
1996.
5.
Grau, Dolors
Els artesans de la imatge.
Fotografia i cinema amateur a Palafrugell (1860-1985).
1997.
6.
Noguer, Jaume; Alcoberro, Agustí
Pirates, corsaris i torres de moros.
Passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras.
1998.
7.
Xargay, Xavier
Escriptors a Palafrugell o ruta planera per les seves vides, obres i miracles, de 1880 a 1936.
1999.
8.
Massaguer, Santi
20 anys de democràcia a can Bech.
Crònica política de Palafrugell (1979-1999).
1999.
9.
Busquets, Joan
L'Escola Torres Jonama i el seu temps.
75 anys d'escola pública.
2000.
10.
Esteba, Miquel
Calella de la pesca al turisme.
2001.
11.
Hernández, Santiago
Palafrugell i el suro.
Feina i gent dels inicis de la indústria a la postguerra.
2002.
12.
Solana, Miguel
La gent de Palafrugell.
Població i migració del segle XV al segle XX.
2003.
13.
Barti, Amèrica; Plana, Rosa; Tremoleda, Joaquim
Llafranc romà.
2004.
14.
Lledó, Diana; Roqué, Carles
El medi natural de Palafrugell.
2005.
15.
Seguranyes, Mariona
Una visió artística de l'Empordanet.
La pintura a Palafrugell entre els segles XIX i XX.
2006.
16.
Pérez, Aurora
L'art religiós a Palafrugell.
2007.
17.
Sala, Blanca
Sa Perola i la pesca a Calella.
2008.
18.
Cama, Jordi; Turró, Jordi
Dins la vila i fora muralles. Del 1300 al 1800.
2009.
19.
Oller, Oriol
Música i festa a Palafrugell.
2010.
20.
Turró, Jordi; Casals, Eva
De Palafrugell a Amèrica.
2011.
21.
Pous i Massot, Bibiana
Tamariu.
2012.

Llofriü

El llibre ens presenta Llofriü des de diferents punts de vista: els edificis, el Llofriü gavarrenc, la memòria popular, la memòria escrita i les imatges d'abans i d'ara. El resultat és un repàs de la història del poble i de la seva gent des dels temps dels dòlmens fins al segle xx, des de Josep Pla fins als personatges més desconeguts, i un recull de la memòria i el patrimoni locals.

Amb la col·laboració de:

